

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

NASILJE U PORODICI I RODNO ZASNOVANO NASILJE U VISOKOM OBRAZOVANJU IZMEĐU TEORIJE I PRAKSE

AMER OSMIĆ
LEJLA OSMIĆ
SANELA ŠADIĆ
AMILA ŽDRALOVIĆ
ENITA ČUSTOVIĆ

AMER OSMIĆ
LEJLA OSMIĆ
SANELA ŠADIĆ
AMILA ŽDRALOVIĆ
ENITA ČUSTOVIĆ

**NASILJE U PORODICI I
RODNO ZASNOVANO NASILJE
U VISOKOM OBRAZOVANJU
IZMEĐU TEORIJE I PRAKSE**

Naslov

Nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje u visokom obrazovanju - između teorije i prakse

Autor/ice

Amer Osmić, Lejla Osmić, Sanela Šadić, Amila Ždralović, Enita Čustović

Izdavač

Fakultet političkih nauka - Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo

Za izdavača

Prof. dr. Sead Turčalo

Recenzenti

Prof. dr. Jasna Bakšić Muftić

Prof. dr. Asim Mujkić

DTP

Amer Osmić

Lektura i korektura

Enita Čustović

Štampa

Štamparija Fojnica D.D.

Tiraž

150

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

343.54/.55:378.147
305-055.1/.2:364.63:378.147

NASILJE u porodici i rodno zasnovano nasilje u visokom obrazovanju [Elektronski izvor]
: između teorije i prakse / Amer Osmić ... [et al.]. - El. knjiga. - Sarajevo : Fakultet političkih
nauka Univerziteta, 2022

Način pristupa (URL): https://fpn.unsa.ba/b/wpcontent/uploads/20222/11/STUDIJA_FINAL_NuP-1.pdf. - Nasl. sa nasl. ekrana. - Opis izvora dana: 28. 11. 2022. - Biografije autora/ica: str. 113-115. - Bibliografija: str. 105-111.
ISBN 978-9926-475-41-3
1. Osmić, Amer 2. Šadić, Sanela
COBISS.BH-ID 52102662

"Finansijski podržano iz sredstava FIGAP II programa"
Program za implementaciju Gender akcionog plana BiH (FIGAP II, program 2017-2020), rezultat je saradnje Agencije za ravnopravnost spolova BiH - Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Gender Centra Federacije BiH i Gender centra Republike Srpske, a njegov je cilj da osigura održivu provedbu Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine. Program podržava Kraljevina Švedske, koju predstavlja Ambasada Kraljevine Švedske u Bosni i Hercegovini, putem razvojne agencije SIDA.

AMER OSMIĆ
SANELA ŠADIĆ
LEJLA OSMIĆ
AMILA ŽDRALOVIĆ
ENITA ČUSTOVIĆ

**NASILJE U PORODICI I
RODNO ZASNOVANO NASILJE U
VISOKOM OBRAZOVANJU
IZMEĐU TEORIJE I PRAKSE**

Sarajevo, 2022. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	9
2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	13
2.1. Cilj istraživanja	13
2.2. Metode i istraživačke procedure	13
2.3. Uzorak istraživanja	15
3. TEORIJSKI PRISTUP RAZUMIJEVANJU NASILJA U PORODICI I RODNO ZASNOVANOG NASILJA	21
3.1. Nasilje u porodici	21
3.2. Rodno zasnovano nasilje	33
3.3. Značaj obrazovanja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju	40
3.4. Istraživanja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u Bosni i Hercegovini	47
3.5. Aktivnosti Univerziteta u Sarajevu na uspostavljanju rodne ravnopravnosti	57
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	63
4.1. Zastupljenost sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u nastavnim planovima i programima na fakultetima Univerziteta u Sarajevu	63
4.1.1. Ekonomski fakultet	64
4.1.2. Filozofski fakultet	65
4.1.3. Pravni fakultet	68
4.1.4. Fakultet političkih nauka	71
4.1.5. Pedagoški fakultet	75
4.1.6. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije	76
4.1.7. Fakultet sporta i tjelesnog odgoja	80
4.1.8. Fakultet islamskih nauka	82
4.1.9. Katolički bogoslovni fakultet	85
4.2. Percepcija studenata/ica i nastavnog osoblja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju	87
4.2.1. Percepcija o zastupljenosti nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u društvu	87
4.2.2. Zastupljenost sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u visokom obrazovanju	90
5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	99
6. LITERATURA	105
7. BIOGRAFIJE AUTORA/ICA	113
8. POPIS SLIKA I TABELA	117

1. UVOD

Studija "Nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje u visokom obrazovanju: između teorije i prakse" rezultat je istraživanja koje su proveli Institut za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine, a u okviru Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici. Studija ima dvojaku ulogu - s jedne strane ponuditi rezultate istraživanja koji se odnose na stavove i percepciju nastavnika/ca i studenata/ica o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju te analizu stanja i potreba kada je riječ o obrazovanju u tom području. S druge strane, namjera studije je aktualizacija navedenih fenomena na Univerzitetu u Sarajevu te poticanje akademske zajednice na javne rasprave i promišljanja o rekonceptualizaciji programa, sadržaja, ali i politika, kako bi se promovirala rodna jednakost u ustanovama visokoškolskog obrazovanja. Studija istovremeno predstavlja značajan doprinos kako u realizaciji obaveza koje proizlaze iz Zakona o ravnopravnosti spolova BiH (Član 10. i Član 11.) i Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici, tako i u trenutnim nastojanjima i aktivnostima Univerziteta koji se kroz formiranje Vijeća za rodnu ravnopravnost obavezao na „prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, diskriminacije i seksualnog uznemiravanja“, te „osiguranja integriteta i kvaliteta u visokom obrazovanju“.

Strukturu studije čini sedam osnovnih cjelina, s obzirom na korištenu kvalitativno-kvantitativnu istraživačku paradigmu. Uvodni i metodološki dio opisuju sadržaj studije, tok istraživačkog procesa te primijenjene metodološke postupke.

Drugi dio obuhvata teorijski okvir u kojem se jasno definiraju i konceptualiziraju osnovni pojmovi na kojima se studija temelji: nasilje u porodici, rodno zasnovano nasilje te značaj obrazovanja u navedenim oblastima.

Nasilje u porodici je jedan od najvećih izazova bosanskohercegovačkog društva s obzirom na brojne riziko faktore, koji doprinose održavanju i intenziviranju nasilja u porodici. Kontinuirani višedecenijski kompleksni i prenapregnuti politički odnosi u društvu, ekonomski i socijalni uvjeti i narastajuće siromaštvo, kreiraju pritisak na sve odnose u društvu, pa tako i porodične. Nasilje u porodici se može smatrati i rodno zasnovanim nasiljem, s obzirom na to da su žrtve uglavnom žene, čemu svjedoče rezultati brojnih istraživanja i izvještaja. Rodno zasnovano nasilje je, pak, tek odnedavno predmetom ozbiljnog i intenzivnog promišljanja i problematiziranja u Bosni i Hercegovini, kako u sferi naučnoistraživačkog rada, tako i u polju društvenog djelovanja i donošenja značajnih i relevantnih zakonskih regulativa. Definiira se kao "svaka vrsta fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja, kao i prijetnje nasiljem koje je usmjereno prema ženama/muškarcima samo zbog toga što su žene/muškarci". Ipak, statistike pokazuju da rodno zasnovano nasilje mnogo češće i nesrazmjerno, u odnosu na muškarce, doživljavaju žene. Tako je, prema istraživanju OSCE-a iz 2018. godine u Bosni i Hercegovini, svaka druga žena starija od 14 godina doživjela neki oblik nasilja koji ima karakter fizičkog, psihičkog, seksualnog i/ili ekonomskog nasilja, odnosno prijetnje tom vrstom nasilja. Indikativno je da su u procentualnom odnosu mlade žene (18-24 godine) značajno češće izložene nekom od oblika nasilja u odnosu na žene treće životne dobi (65+ godina). Imajući u vidu navedene (zabrinjavajuće) podatke i ulogu obrazovanja u kreiranju društvene stvarnosti, u teorijskom dijelu bilo je važno baviti se i obrazovanjem o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. Naime, rodne uloge su socijalno konstruirane i naučene, što znači da je obrazovanjem, kao intencionalnom aktivnošću usmjerenoj na razvoj ličnosti, moguće prevenirati i/ili suzbijati nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje.

Stoga je važno da se u programima formalnog obrazovanja svih nivoa nalaze sadržaji koji promoviraju rodnu ravnopravnost (iako se u ovoj studiji bavimo samo tercijarnim). Za buduća istraživanja i konkretne akcije u ovoj domeni, važno je imati u vidu nalaze dosadašnjih istraživanja te je u posljednjem poglavlju teorijskog dijela dat pregled relevantnih istraživanja u Bosni i Hercegovini, a koji se odnose na problem nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja.

Treće poglavlje sadrži nalaze kvalitativne analize sadržaja nastavnih planova i programa (NPP) fakulteta društvenog i humanističkog smjera Univerziteta u Sarajevu (Ekonomski fakultet, Fakultet političkih nauka, Fakultet sporta i tjelesnog odgoja, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Pravni fakultet, Fakultet islamskih nauka, Filozofski fakultet, Katolički bogoslovni fakultet i Pedagoški fakultet). Naime, oni su bili predmetom analize kako bi se ispitala zastupljenost sadržaja koji eksplicitno ili implicitno tretiraju probleme nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Dakako, uz navedenu analizu u obzir je uzeta i mogućnost da se obrazovanje o rodnoj ravnopravnosti u nastavnom procesu i provodi, iako kroz sadržaje programa tema kao takva nije prisutna niti jasno definirana. Ipak, jedan od istraživačkih ciljeva bio je i prepoznati nedostatnosti nastavnih planova i programa u ovoj domeni i dati smjernice za njihovo unapređenje.

U četvrtom dijelu studije predstavljeni su rezultati istraživanja, koji se odnose na percepciju nastavnika/ca i studenata/ica I i II ciklusa o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u društvu, ali i njihovoj percepciji o zastupljenosti nastavnih sadržaja koji tretiraju navedenu problematiku u samom obrazovnom procesu.

Peti dio studije sadrži preporuke i smjernice za unapređenje obrazovanja na visokoškolskoj ustanovi, što podrazumijeva uvođenje sadržaja o rodnoj ravnopravnosti i, u skladu s tim, preveniranje i/ili suzbijanje nasilja. Osim toga, nalazi istraživanja pokazuju i potrebu za kontinuiranim obukama nastavnog osoblja u navedenom području, kako bi se obezbijedio holistički pristup i osigurali pozitivni obrazovni ishodi. Posljednja dva dijela obuhvataju prikaz korištene literature te kratke biografije autora/ica studije.

Ovo iznimno kompleksno istraživanje ne bi bilo moguće provesti bez svesrdne podrške Univerziteta u Sarajevu, odnosno Etičkog savjeta Univerziteta u Sarajevu, iznimno smo zahvalni na entuzijazmu i angažiranosti studenata Asocijacije studenata Fakulteta političkih nauka "SPONA" u procesu prikupljanja podataka.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj istraživanja

Polazište istraživačke studije o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju jeste nedostatak podataka i spoznaja koji tretiraju ovu problematiku ili su oni, pak, toliko fragmentirani da ih je veoma teško ili nemoguće sintetizirati. Stoga je cilj ove istraživačke studije bio dvojak: 1) prikupiti komparativne i mjerljive podatke o zastupljenosti sadržaja u nastavnim planovima i programima, koji tretiraju rodno zasnovano nasilje i nasilje u porodici na fakultetima društvenog i humanističkog smjera; 2) propitati percepciju studenata/ica i nastavnog osoblja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju koja se odnosi na njihovu zastupljenost u društvu, ali i u nastavnim sadržajima u visokom obrazovanju te potrebi za obrazovanjem u ovom području.

2.2. Metode i istraživačke procedure

Istraživanje je realizirano kombiniranjem kvantitativnog i kvalitativnog pristupa, što Teddlie i Tashakkori definiraju kao istraživanje miješanog modela odnosno mix-methods (2006) kroz prikupljanje i upotrebu primarnih i sekundarnih podataka.

U prvoj fazi istraživačkog procesa korištena je analiza sadržaja dokumenata, koja je podrazumijevala analizu nastavnih planova i programa organizacionih jedinica/fakulteta društvenog i humanističkog smjera Univerziteta u Sarajevu. Uzorak i jedinice analize sadržaja činili su aktuelni nastavni planovi i programi, a postavljeni kriteriji analize bili su istovjetni za sve fakultete. Analiza

je kvalitativnog karaktera, ali radi jasnije slike o zastupljenosti sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju, podaci su i kvantificirani.

Druga faza istraživanja odnosila se na prikupljanje kvantitativnih podataka o percepciji studenata/ica i nastavnika/ca o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. Proces prikupljanja podataka putem samoadministriranog anketnog upitnika trajao je od 10.04.2022. do 25.04.2022. godine te je u tom vremenskom intervalu na anketni upitnik odgovorilo 958 ispitanika/ca. U procesu „čišćenja baze podataka“ ekstrahirano je 188 anketnih upitnika koji nisu ispunjavali kriterije, a što se uglavnom odnosilo na činjenicu da studenti/ce nisu pripadali/e ciljnoj skupini ili je ispitanik/ca prekinuo/la popunjavanje upitnika prije nego je dostigao prethodno definirani procenat (65%) kompletiranog anketnog upitnika. Shodno navedenom, analizirani su podaci na ukupnom uzorku od 770 studenata i studentica fakulteta društvenog i humanističkog smjera. Također, nacrt istraživanja predvidio je anketno istraživanje sa nastavnicima/ama fakulteta, koji je u istom vremenskom intervalu bio otvoren za samoadministriranje. Analogno navedenom, anketni upitnik u potpunosti je popunio/la 231 član/članica akademske zajednice (ekstrahirano 17 anketnih upitnika) u različitim naučno-nastavnim zvanjima.

Anketni upitnik, koji je razvijen za potrebe ovog istraživanja (detaljnije v. Poglavlje 4.2.) obuhvatio je, osim demografskih obilježja ispitanika/ca, cjeline na osnovu kojih su analizirana mišljenja studenata/ica i nastavnika/ca o zastupljenosti nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u društvu, ali i potrebama da se na visokoškolskoj ustanovi kroz nastavni sadržaj promovira rodna ravnopravnost. Provedeno je testiranje anketnih upitnika pomoću pilot istraživanja koje je obavljeno u periodu od 05.03.2022. do 08.03.2022. godine sa grupom od 25 studenata/ica. Nakon pilotiranja, svi mjerni instrumenti su pregledani i finalizirani. Prikupljanje podataka realizirano je potpuno anonimno i, kako bi se smanjila mogućnost pretpostavke otkrivanja identiteta koja bi mogla utjecati na iskrenost odgovora ciljnih skupina, definirani su samo oni demografski pokazatelji koji su povezani sa osnovnim informacijama.

Analiza prikupljenih kvantitativnih pokazatelja (deskriptivna statistika) obavljena je u statističkom programskom okruženju SPSS

(Statistical Package for Social Sciences), a grafička obrada dobivenih podataka obavljena je putem programske platforme Numbers.

2.3. Uzorak istraživanja

Istraživanje je provedeno na fakultetima društvenog i humanističkog smjera na Univerzitetu u Sarajevu uz prethodnu saglasnost Etičkog odbora. Fakulteti koji su bili dijelom uzorka su: Ekonomski fakultet, Fakultet političkih nauka, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Pravni fakultet, Fakultet islamskih nauka, Filozofski fakultet, Katolički bogoslovni fakultet, Fakultet sporta i tjelesnog odgoja te Pedagoški fakultet.

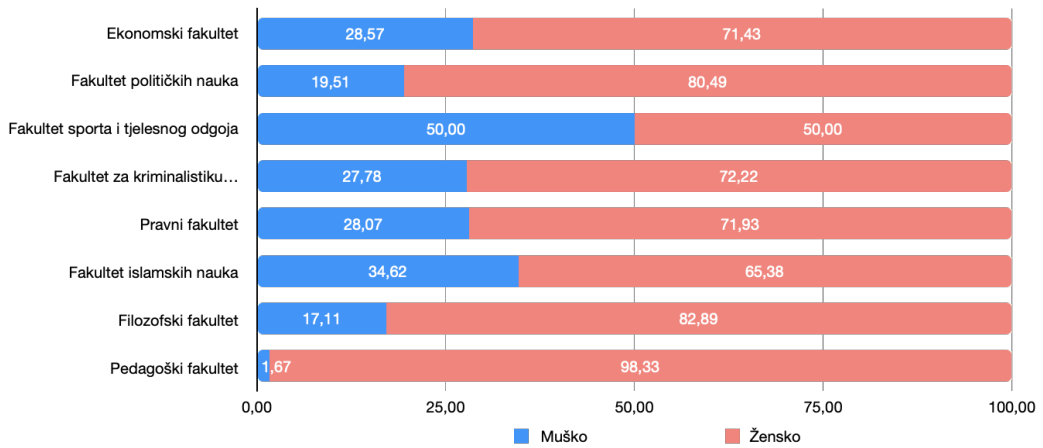
Tabela 1 prikazuje strukturu ispitanika/ca u odnosu na fakultet kojem pripadaju, dok Slika 1 pokazuje strukturu ispitanika/ca (studenti i studentice) na osnovu spola i organizacione jedinice.

TABELA 1 STRUKTURA ISPITANIKA/CA U ODNOSU NA ORGANIZACIONU JEDINICU (FAKULTET) KOJEM PRIPADAJU (N=1001)

	Studenti i studentice		Nastavno osoblje	
	N	%	N	%
Ekonomski fakultet	84	10,9	22	9,5
Fakultet političkih nauka	164	21,3	44	19,0
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije	74	9,6	38	16,5
Pravni fakultet	118	15,3	43	18,6
Fakultet islamskih nauka	52	6,8	24	10,4
Filozofski fakultet	154	20,0	48	20,8
Katolički bogoslovni fakultet	0	0	4	1,7
Pedagoški fakultet	120	15,6	8	3,5
Fakultet sporta i tjelesnog odgoja	4	0,4	0	0
UKUPNO	770	100,0	231	100,0

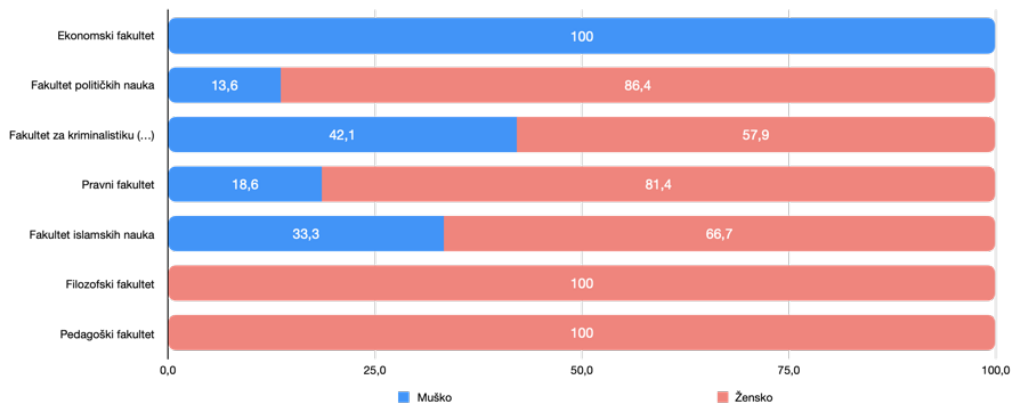

SLIKA 1 STRUKTURA ISPITANIKA (STUDENTI I STUDENTICE) NA OSNOVU SPOLA I ORGANIZACIONE JEDINICE UNSA (N=770)

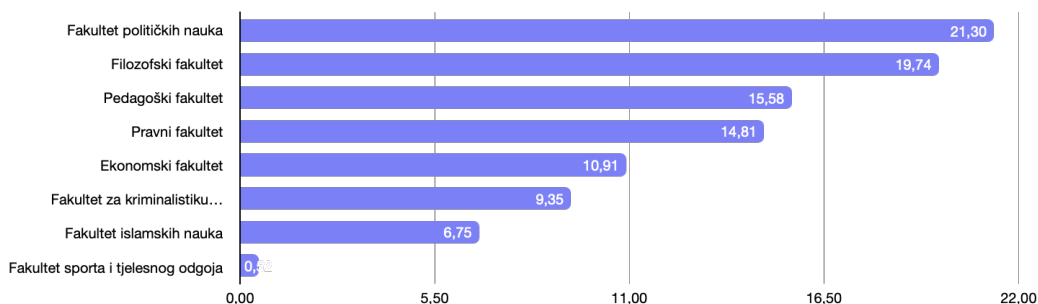
Sasvim je očigledno da su mnogo češće studentice, u odnosu na studente, odgovarale na anketni upitnik, kao i nastavnice (Slika 2), što je i očekivano uzmemo li u obzir aktuelnu feminizaciju zanimanja u vezi sa fakultetima društvenog i humanističkog smjera. Osim toga, neka novija istraživanja pokazuju da je spremnost žena u učešću veća, kada je riječ o istraživanjima koja se provode online. Analogno navedenom, u provedenom istraživanju od ukupno 770 ispitanika/ca njih 78,7% su studentice, dok je 20,3% studenata te 1,1% ispitanih koji/e nisu željeli/e odgovoriti. Uzorak koji obuhvata nastavno osoblje ima sličnu spolnu strukturu, te je od 231 ispitanika/ce koji/e su odgovorili/e na anketni upitnik, njih 71,4% ženskog, a 27,7% muškog spola.

SLIKA 2 STRUKTURA ISPITANIKA (NASTAVNO OSOBLJE) NA OSNOVU SPOLA I ORGANIZACIONE JEDINICE UNSA (N=231)

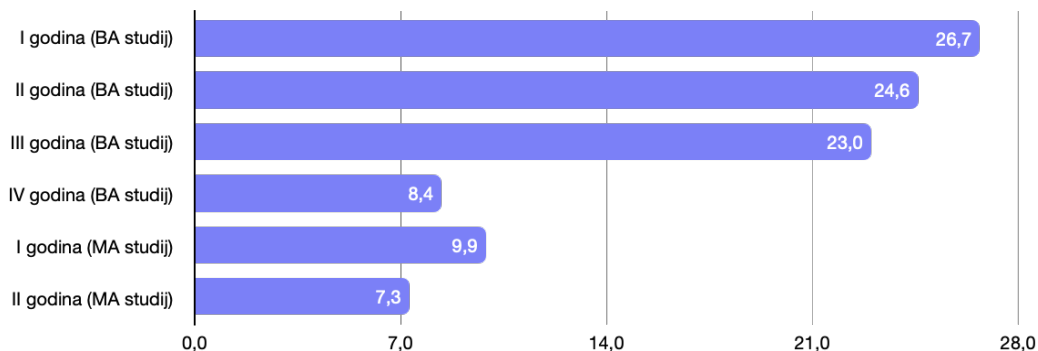
Kada govorimo o organizacionim jedinicama UNSA (fakulteti) većina ispitanika/ca studira na Fakultetu političkih nauka i Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Ukupna distribucija ispitanika/ca prema fakultetu na kojem studiraju izgleda ovako:

SLIKA 3 UZORAK U ODNOSU NA FAKULTET KOJI STUDIRAJU STUDENTI/CE (N=770)

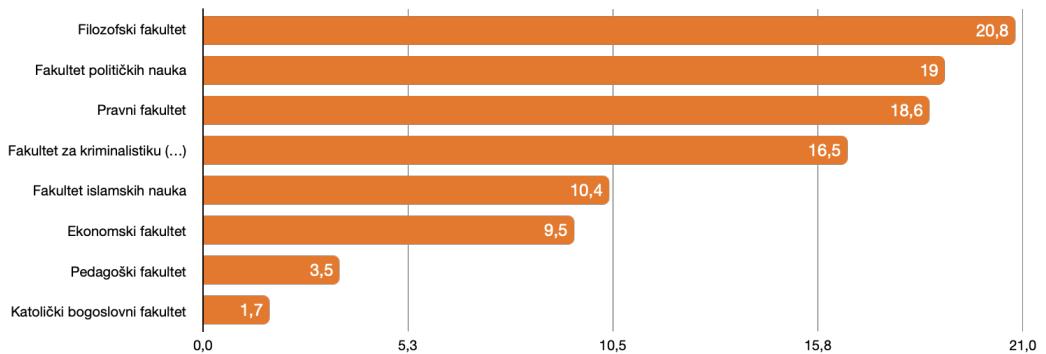
Prosječna starost ispitane populacije je 22,34 godine (sd=4,093), dok je najčešća starost 20 godina. Distribucija ispitanika/ca shodno trenutnoj godini studija prikazana je u narednom grafikonu.

SLIKA 4 STRUKTURA ISPITANIKA PREMA GODINI STUDIJA (N=770)

Kao što je iz grafikona vidljivo, najviše ispitanika/ca su studenti/ce prvog (I) ciklusa studija, njih 82,7%, dok je 17,2% ispitanika/ca upisano na drugi (II) ciklus studija. Analiza pokazuje da je najviše odgovora od akademskog osoblja pristiglo sa Filozofskog fakulteta i Fakulteta političkih nauka. Također, kada govorimo o dobnim razredima promatrane ciljane skupine najviše, ispitanika/ca ima između 26-33 godine (30,3%), 42-49 godina (26,8%), 34-41 godina (21,6%), 50-57 godina (9,5%), 18-25 godina (6,9%) i 58 i više godina (4,8%).

SLIKA 5 UZORAK U ODNOSU NA FAKULTET NA KOJEM JE ZAPOSLEN RESPONDENT (N=231)

Metodološka ograničenja

U segmentu kvantitativnog istraživačkog procesa te prilikom razvoja instrumentarija i prikupljanja podataka, uzeto je u obzir nekoliko ograničavajućih okolnosti koje djelomično umanjuju snagu ponuđenih nalaza:

- Podaci su prikupljeni tokom pandemije koronavirusa. Epidemiološka situacija je direktno utjecala na odziv ispitanika/ca, te je primarno uočen određeni nivo "zasićenosti" istraživanjima, pogotovo kod nastavnog osoblja.
- Iako su svi fakulteti društvenog i humanističkog smjera pozvani za učešće u istraživanju više puta (putem maila i telefonskim putem), nažalost jedan fakultet se uopšte nije odazvao na upit o ispunjavanju upitnika ni nakon višestrukog kontaktiranja. Od fakulteta koji su se odazvali, dva imaju izuzetno slab odziv studenata/ica i/ili nastavnog osoblja (pet ili manje). Nije bilo moguće dodatno utjecati na motivaciju da ankete popune studenti/ce i akademsko osoblje. Uz navedeno, moguća je pretpostavka da je na slabiji odziv mogla utjecati i činjenica da su neki fakulteti prepoznali vlastite slabosti pri provođenju edukacije o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju, te nisu bili motivirani da te informacije budu dijeljene sa trećim licima.
- Uslijed toga što su nastavnici/e i studenti/ce bili/e preplavljeni/e mnogobrojnim online istraživanjima tokom

pandemije, metodološki je bilo neophodno kreirati relativno kratke mjerne instrumente koji se mogu popuniti "u vrlo kratkom vremenskom periodu". To je jasno naglašeno u tijelu pozivnog pisma i uvodu mjernog instrumenta kako bi se održala motivacija potencijalnih ispitanika/ca i time došlo do zadovoljavajućeg odziva. Istovremeno, to je značilo da su određene zanimljive pojedinosti morale biti izostavljene.

Ipak, rezultati studije su uistinu vrijedni i predstavljaju značajnu bazu za planiranje i provedbu brojnih aktivnosti s ciljem promocije rodne ravnopravnosti. Rezultati ukazuju na potrebu za rekonceptualizacijom sadržaja nastavnih planova i programa u kontekstu uvođenja sadržaja koji se odnose na promociju rodne ravnopravnosti, ali i na postojanje (različitih oblika) nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u svim sferama društvenog života. Osim toga, rezultati su iznjedrili i potrebu za promišljanjem o dodatnom informiranju i obrazovanju (formalnom i/ili neformalnom) studenata/ica i nastavnog osoblja Univerziteta u Sarajevu o navedenim fenomenima, što je od posebnog značaja s obzirom na to da su upravo oni/e direktni akteri/ke obrazovnog procesa na visokoškolskim ustanovama.

3. TEORIJSKI PRISTUP RAZUMIJEVANJU NASILJA U PORODICI I RODNO ZASNOVANOG NASILJA

3.1. Nasilje u porodici

Društveni razvoj i modernizacija mijenjali su i rodne uloge, što se reflektiralo na položaj žene u svim segmentima društvenog života, uključujući i porodicu. Evidentna je emancipacija žena u svim segmentima društva. Međutim, uprkos evidentnom napretku, zabrinjavajući su izvještaji o broju prijavljenih slučajeva nasilja u porodici. To je jedan od osnovnih razloga za kontinuiranu zainteresiranost istraživača/ica za temu nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Uvidom u recentnu literaturu, mogu se pronaći različita teorijska gledišta u objašnjavanju ovog fenomena. Na jednoj strani, često se u interpretaciji muško-ženskih odnosa polazi od rodnih uloga vijekovima prisutnih i naučenih tokom socijalizacije. S tim u vezi je i rodna neravnopravnost kao dio historijskog naslijeđa, preuzeta i u porodičnom okruženju, što generira duboko nezadovoljstvo žena. Moć i kontrola nerijetko su u porodici prihvaćeni kao normalni obrasci ponašanja, zasnovani na fizičkoj, psihološkoj ili ekonomskoj moći. Nasilna ponašanja muškaraca mogu se dovesti u vezu sa tradicionalnim stavovima o rodnim ulogama. Tako je u istraživanju provedenom među učenicima završnih razreda srednjih škola utvrđeno da "mladići koji su seksualno nasilni u vezama više zastupaju tradicionalne i seksističke stavove o rodnim ulogama, stavove koji opravdavaju upotrebu nasilja u određenim situacijama te su skloniji ne prepoznavati određena ponašanja kao zlostavljanje" (Dodaj, Sesar i Šimić, 2017: 97). Kultura dominacije koja se razvija na

ovim manje ili više ne(vidljivim) temeljima, tolerira nasilje, što uveliko objašnjava i zadržavanje ovakvog obrasca ponašanja, kao i razloge "zaslijepljenosti" i bespomoćnosti žrtve. Ovakvi naučeni obrasci ponašanja, objašnjeni su i u teoriji transgeneracijskog prenosa nasilja. Istovremeno, kultura nasilja normalizira nasilje kao prihvatljiv obrazac ponašanja. Tako je u drami *Five Kinds of Silence* prikazano kako članovi porodice prihvataju nasilje, koje provodi jedan član nad drugim, kao normalno ponašanje (Pejanović, 2009). Dominantna kultura nasilja u kombinaciji s naučenom bespomoćnošću, kreiraju povoljan ambijent za njegovo održavanje, dok su toleriranje i uobičajeno sljepilo društvena realnost koja doprinosi održavanju svakog nasilja, pa tako i nasilja u porodici. Porodična patologija tako postaje "normalan" obrazac ponašanja. Stoga, cjelokupni odgoj i obrazovanje trebaju biti rekonceptualizirani u cilju izgradnje humanijih međuljudskih odnosa.

Nasilje u društvu oduvijek je bilo prisutno kroz historiju, različito se percipiralo i sankcioniralo. Ono se dugo toleriralo i smatralo, ne samo prihvatljivim oblikom ponašanja, nego i poželjnim u discipliniranju djece, ali i kažnjavanju odraslih. Nasilje u porodici se u nekim kulturama i danas smatra društveno prihvatljivim. Ovakva shvatanja i stavovi doprinose reproduciranju nasilja u društvu. Činjenica da je nasilje sveprisutno, opravdano je postavljanje pitanja da li se radi o individualnim tj. intrinzičnim faktorima ili izvanjskim, tj. onim koji dolaze iz destruktivnosti samog društva. Brojna su istraživanja urađena do sada, tragajući za odgovorima na pitanja uzroka agresivnosti prema drugim bliskim osobama i pojavi nasilja u porodici. Odgovor nije jednostavan niti uniforman, već se radi o nekolicini međuzavisnih riziko faktora. Psihološke, emocionalne, sociološke i kulturološke dimenzije nasilja često se navode kao primarni okvir za razumijevanje nasilja. Svaki od navedenih segmenata može se razlagati na nekoliko drugih faktora, tako da možemo govoriti o traumama iz djetinjstva, mentalnim oboljenjima člana porodice, problemima ovisnosti i sl. Ovo je vrlo često povezano sa emocionalnim karakteristikama, nedostatkom ljubavi, izostankom empatije među članovima porodice, ne samo u partnerskim odnosima, nego i u porodičnim odnosima na svim relacijama. Kada se pojave problemi u odnosima na bilo kojoj relaciji, oni se neminovno reflektiraju na cjelokupnu porodicu.

Također, mentalno zdravlje članova porodice uvjetuje cjelokupnu klimu i odnose, kao i sve druge segmente života porodice. Tako su npr. neurobiološka istraživanja došla do saznanja da su određeni dijelovi mozga odgovorni za agresivno ponašanje (Savić, Jukić, 2014), ali se oni ne mogu posmatrati izolirano izvan okolinskih faktora, što i sami autori ističu. Tako se u razumijevanju nasilja i agresivnog ponašanja pojavilo nekoliko teorija. Bilo kako bilo, međuljudski odnosi su dinamični, kompleksni i promjenjivi i sudeći prema dostupnim podacima, većina može biti rizična za neki oblik nasilja ili manipulacije. Tonry (1998) upozorava da uprkos parcijalizaciji nasilja postoji konsenzus da svi porodični ili intimni odnosi ili veze mogu biti nasilni, što su kasnije potvrdila neka istraživanja, kao i klinička praksa, došavši do saznanja da su nasilje i zlostavljanje, na neki način, prisutni u svim intimnim vezama. Novija istraživanja razbijaju stereotipe o tome da su muškarci nasilni, a da su žene žrtve, oslanjajući se na pozadinsko-situacione faktore. Smatraju da postoje značajni faktori koji doprinose nasilju, dok je najčešće prisutno situaciono nasilje, koje karakterizira većinu nasilnih veza (Dodaj, Sesar i Šimić, 2017). Ipak, teško je dati jednoznačan odgovor na pitanje zašto je porodica tako nesiguran ambijent i često najopasnije mjesto za život.

Uprkos svim navedenim uzrocima, društvena uvjetovanost u smislu definiranja rodni uloga navodi se kao jedan od osnovnih razloga nasilja u porodici. Žene su se oduvijek borile za svoj položaj i prava. Uprkos formalnoj jednakopravnosti, one su i dalje diskriminirane na mnogo načina. U obrazovnom smislu žene su se izborile za svoje mjesto, međutim, kada je riječ o zapošljavanju, tu se već otvara prostor za dodatni angažman. Njihova ranjivost u društvu, reflektira se i na ranjivost u porodici. Bez obzira na pozitivne društvene promjene, stvarna jednakost, usljed rodni nejednakosti na svim poljima, još nije postignuta. Tako i sama Deklaracija UN-a o eliminaciji nasilja nad ženama iz 1993. godine naglašava uznemirujuću činjenicu da su „mogućnosti žena pri postizanju pravne, društvene, političke i ekonomske jednakosti u društvu ograničene, između ostalog zbog silnog i raširenog nasilja“.

Nasilje u porodici se može smatrati rodno zasnovanim nasiljem, s obzirom na to da su žrtve uglavnom žene, o čemu govore istraživanja i izvještaji. Statistike o raširenosti nasilja u porodici počinju se voditi

tek posljednjih nekoliko decenija. Raširenost problema nije se mogla utvrditi iz dva osnovna razloga - zbog nepostojanja definicije, odnosno zakonskog okvira, ali i zbog različitih metodologija. Statistike kojima danas raspolažemo upozoravaju na ozbiljnost problema, a one govore da je oko polovine žena ili svaka druga žena imala iskustvo nasilja. Ovo su zastrašujuće činjenice iz razloga što nasilje možete smjestiti u svaki drugi kontekst i ambijent, ali ne i unutarporodični. U ovako kompleksnom i prenapregnutom društvu, u kojem je agresivnost prisutna u svim segmentima društva, nasilje u porodici nikako nije iznimka.

Bosanskohercegovačko društvo karakteriziraju dodatni riziko faktori koji doprinose održavanju i intenziviranju nasilja u porodici. Kontinuirani višedecenijski kompleksni i prenapregnuti politički odnosi u društvu, ekonomski i socijalni uvjeti i narastajuće siromaštvo, stvaraju pritisak na sve odnose u društvu, a posebno porodične. Žene, uprkos emancipaciji i uključivanju na tržište rada i dalje nisu sigurne, već su naprotiv i dalje traumatizirane, kako na poslu, tako i kod kuće. Iako su prisutne različite društvene intervencije, nasilje se ne smanjuje, ono zapravo dobija nove oblike, zbog kojih se i odgovor društva stalno propituje. Moguće da je fizičko nasilje smanjeno, ali je s druge strane povećano emocionalno i psihičko, pa i digitalno. Digitalizacija je doprinijela da se u potpunosti izmijenila komunikacija među ljudima, pa se nasilje preselilo u drugi, virtualni prostor. Društvena reakcija na nasilje u porodici, u smislu definiranja, kažnjavanja i intervencije, ozbiljno se transformirala. Bosanskohercegovačko društvo je posljednjih godina napravilo ozbiljan iskorak u cilju zaštite žrtava porodičnog nasilja, kako kroz zakonodavne okvire, tako i kroz druge važne dokumente kojima se kreiraju društveni odgovori i politike. U proteklom periodu usvojeno je nekoliko strategija i akcionih planova u cilju smanjenja nasilja u porodici. Prve sigurne kuće kod nas su otvorene krajem devedesetih godina prošlog stoljeća. Inicirale su ih nevladine organizacije, pružale su utočište i davale sigurnost ženama žrtvama nasilja u porodici.

Iako se nasilje posmatra kao društveni problem, percepcija javnosti uglavnom je ostala nepromijenjena. Nerijetko se dešava da osobe koje svjedoče partnerskom nasilju i dalje vjeruju da je to privatni, odnosno bračni problem koji oni sami trebaju riješiti.

Rijetko se desi da neko iz okruženja reagira na nasilje u porodici, pa čak i sami stručnjaci/kinje još uvijek dvoje oko toga da li reagirati na saznanja o nasilju ili ne. Deidre i Connie (2009) upozoravaju na tolerantnost savremenog društva na društvene patologije, pa tako i na nasilje u porodici i represiju žene. Dodatni je problem što je društvo iscrpljeno beskonačnim procesom kako bi se problem prepoznao i dijagnosticirao, dok rješavanje problema bude odgođeno, a efekti gotovo minorni (Šadić, 2014). Poteškoće u dobijanju pomoći prisutne su i u razvijenijim društvima u kojima postoji infrastruktura i razvijen sistem pomoći i podrške za žene, kako ističu Deirdre i Connie (2009). Razlozi zbog kojih žene ne prijavljuju nasilje su različiti i mogu biti osobni, porodični, ali i oni društveni. Osobni i porodični kontekst, međusobni odnosi, emocionalna privrženost, djeca, zdravstveno stanje pojedinih članova/ica porodice, kao i problemi koji se kao najčešći navode - nezaposlenost, stambeno pitanje i druga važna socio-ekonomska pitanja, obeshrabrujući su za žrtvu nasilja. Shodno rezultatima istraživanja, čak 84% žena ne prijavljuje nasilje policiji (OSCE, 2019).

Nezaposlenost i socio-ekonomski status žena predstavljaju značajan faktor rizika za pojavu nasilja u porodici. Često je to jedan od razloga zbog kojih je žena viktimizirana u porodici i koji je presudan za ostanak u nasilnom odnosu (Šadić, 2014). Općenito, siromaštvo i nezaposlenost povećavaju pritisak na porodične odnose, povećavaju bračnu nervozu, pa i kada se radi o nezaposlenosti muškarca. Tradicionalna uloga muškarca da zarađuje i prehranjuje porodicu stvara dodatni pritisak, što on nekada nije u mogućnosti iz različitih razloga. Utjecaj nezaposlenosti i nesigurnosti povezuje se sa osjećajem manje vrijednosti i gubitkom moći unutar same porodice, ali i izvan nje, dovodeći do krize identiteta, zbog čega muškarac postaje nasilan i agresivan (Ajduković, 2000). Nemogućnost ispunjenja uloge muškarca-hranitelja frustrira kako njega samog, tako i ženu, bračna nervoza raste, što može rezultirati nasiljem. Nezaposlenost kod žena stvara osjećaj opće nesigurnosti, dok u slučajevima nasilja, nemogućnost izbora najčešći je razlog ostanka u takvoj zajednici. Dugogodišnja kontrola koja ima posljedice u ekonomskoj nesigurnosti, a najčešće počinje nemogućnošću obrazovanja, a zatim i profesionalnog tj. radnog angažmana, prelijeva se na sve druge

segmente. Nesigurna ekonomska, kao i sigurnosna situacija uplašila bi svaku osobu, posebno kada su drugi važni odnosi ili izgubljeni ili nepodržavajući. Sistem socijalne zaštite, uprkos činjenici da žene žrtve nasilja mogu ostvariti neku vrstu finansijske pomoći, ne može ženi žrtvi nasilja pružiti finansijsku sigurnost. Žene žrtve nasilja su heterogena kategorija, tako da će one žene koje nemaju obrazovanja i nisu zaposlene biti okrenute pomoći sistema, dok će druge trebati psihološku ili sigurnosnu podršku. Kontrola i oduzimanje slobode na mnogobrojne načine, od zabrane komuniciranja sa rodbinom i prijateljima do zabrane zapošljavanja, vodi ženu u potpunu izolaciju. Ovo predstavlja kršenje gotovo svih ljudskih prava ženi žrtvi nasilja.

Kompleksnost samog problema nasilja u porodici, osim brojnih individualnih i porodičnih obilježja, povezana je i sa društvenim. Čest razlog potpune paraliziranosti žene žrtve nasilja je nepovjerenje u sistem u kojem žrtva ponovno bude viktimizirana i kao žrtva i kao žena. Izlazak žene žrtve nasilja iz porodice u javni prostor nikada nije bio jednostavan i lagan korak. Problem je oduvijek bio dokazivanje u bilo kojem postupku, a procedure su često takve da žrtva mora dokazivati da je zapravo ona žrtva. Nef profesionalnost i neosjetljivost profesionalaca ili službenih osoba u bilo kojem sektoru je nešto što predstavlja problem za žrtvu. Često se teror koji je žena (pre)trpjela u porodici nastavlja samo u drugom kontekstu, a to je sada teror sistema.

Bosna i Hercegovina je specifičan socijalni, politički, ekonomski i kulturološki ambijent. Društveno-historijski kontekst, praćen stalnim ratovima i agresijama, čini dodatno rizičnim i međuljudske odnose u svim segmentima, pa tako i za pojavu porodičnog nasilja. Statistički pokazatelji nasilja u porodici ukazuju na ozbiljnost i raširenost, uprkos promjenama u pristupu problemu, njegovoj percepciji i tretmanu. Nasilje nad ženama, posebno nasilje od muža ili partnera i seksualno nasilje, osim što je lični i porodični problem, to je i ozbiljan javnozdravstveni problem i ozbiljno kršenje ljudskih prava. Budući da posljedice nasilja mogu biti i fizičke i mentalne, potrebna je uključenost mnogih profesija u njegov tretman. Zdravstveni sektor i policija najčešće su početne tačke s kojima se žena žrtva nasilja susreće. U podršku i tretman će kasnije biti uključeni i drugi sektori, kao što su službe socijalne zaštite, sigurne kuće i zavodi za zapošljavanje.

Prema procjenama Svjetske zdravstvene organizacije, jedna od

tri žene (30%) širom svijeta tokom svog života bila je izložena fizičkom i/ili seksualnom nasilju od intimnog partnera ili nepartnerskom seksualnom nasilju. Gotovo trećina žena (27%) u dobi 15-49 godina je bila izložena nekom obliku fizičkog i/ili seksualnog nasilja od intimnog partnera. Na globalnoj razini, čak 38% svih ubistava žena počine intimni partneri, dok je svega 6% žena seksualno zlostavljao neko drugi, a ne partner. Kada je riječ o intimnom i seksualnom nasilju, počinitelji su uglavnom muškarci (WHO, 2021).

Prema istraživanju o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja prema ženama u BiH, oko polovine žena (47,2%) je tokom odraslog života bar jednom bilo izloženo nekom obliku nasilja (Službeni list BiH, 2015). Kasnija istraživanja dodatno upozoravaju na raširenost problema, pa tako prema rezultatima istraživanja OSCE-a (2019), tri od pet žena smatra da je nasilje uobičajena pojava u njihovim zajednicama, četiri od deset žena u BiH izjavile su da su iskusile psihološko, fizičko ili seksualno nasilje nakon navršene 15. godine života, od partnera ili drugih osoba. Bez obzira na napore društvene zajednice u pravcu osvještavanja i klasifikacije djela nasilja u porodici, izgleda da je još rano govoriti o ozbiljnijem nivou svijesti o ovom problemu, s obzirom na to da je i dalje prisutan skepticizam građana/ki u sistem, što govori podatak da gotovo polovina ispitanih žena smatra da je nasilje u porodici privatna stvar, a preko 40% njih ne zna šta treba činiti ako dožive nasilje (OSCE, 2019). Neki od razloga koje su žene navele kao glavne razloge neprijavlivanja nasilja su sram, materijalna ovisnost/problemi, nedostatak informacija, nepovjerenje u službe i u konačnici strah zbog kojeg ne prijavljuju nasilje relevantnim institucijama (OSCE, 2019).

Od momenta usvajanja Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH 2013. godine došlo je do promjene u prijavljivanju nasilja u porodici i cjelokupnom tretmanu ovog problema. Uvidom u podatke za period 2013-2020. godine može se primijetiti da je broj prijavljenih slučajeva nasilja promjenjiv iz godine u godinu na nivou FBiH, a kada bi se grafički prikazivao on bi bio u amplitudama. Čini se da je bio najveći u godini kada je Zakon stupio na snagu, pa je u 2013. godini prijavljeno 1.669, dok se kasnije taj broj smanjivao. Porast broja prijavljenih slučajeva evidentan je u 2020. godini, kada je prijavljeno 1.798 slučajeva nasilja u porodici. To je vrijeme COVID-19 pandemije, specifičan period, a

na porast slučajeva nasilja u porodici u tom periodu upozoravali su i mnogi međunarodni izvještaji. Nasilje se najčešće događa u braku, zatim u partnerskim vezama, kao i vanbračnim zajednicama. Najčešće je počinitelj suprug, zatim su to srodnici prvog reda kao što su sin, otac ili brat i znatno rjeđe drugi srodnici. Što se tiče radnog statusa, nezaposleni muškarci su nešto češći počinitelji od zaposlenih (Gender centar FBiH, 2019).

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, br. 20/13 i 75/21), definira zaštitne mjere, odnosno, sankcije prema počiniteljima nasilja, a to su: udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor; zabrana približavanja žrtvi nasilja; zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju; obavezan psihosocijalni tretman; obavezno liječenje od ovisnosti; privremeno lišenje slobode i zadržavanje (Član 9.). Izvještaji ukazuju na to da su počinitelji, odnosno izvršitelji krivičnih djela nasilja u porodici muškarci, a da su žene žrtve. Od ukupnog broja prijavljenih slučajeva nasilja u porodici oko trećine počinitelja je osuđeno. Najčešće presude su uslovne (oko 75%), zatim kazna zatvora (oko 15%) i najrjeđe novčane kazne (oko 6%). Tako neki izvještaji (poput OSCE, 2011) upozoravaju na prečesto pribjegavanje izricanju uvjetne kazne kao blaže kazne za djelo nasilja u porodici.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike godišnje objavljuje podatke o nasilju nad djecom, pa tako je 2010. godine izvještavalo da je nad djecom uzrasta od 0 do 6 godina starosti nasilje izvršeno u 290 slučajeva i to 47 slučajeva fizičkog nasilja, 114 slučajeva emocionalnog zlostavljanja, te 129 slučajeva drugih oblika nasilja. Dakako, ove su brojke u stvarnosti puno veće od prijavljenih i služe kao informacija kreatorima politika u poduzimanju aktivnosti u okviru prevencije i kreiranja seta usluga u cilju pružanja zaštite i pomoći žrtvama nasilja. Podaci o smještaju žrtava nasilja u porodici u sigurne kuće na području Federacije Bosne i Hercegovine ukazuju na to da je od 2008. do 2011. godine, od ukupnog broja smještenih žrtava nasilja, u sigurnim kućama preko 50% djece koja su direktne ili indirektno žrtve nasilja u porodici (Gender centar Federacije BiH, 2013).

Razvoj ljudskih prava općenito, pa tako i ženskih prava, imao je snažan utjecaj na razvoj domaćih zakonodavstava koja se odnose na

nasilje u porodici. Jedan od značajnijih dokumenata za zaštitu prava žrtava nasilja u porodici je Istanbulska konvencija (Vijeće Evrope, 2011) koja ima za cilj sprečavanje nasilja, zaštitu žrtava i kažnjavanje počinitelja. U navedenoj Konvenciji je u Članu 3. precizirano da „nasilje u porodici“ označava svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika, odnosno partnera, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom.

Aktivnosti Bosne i Hercegovine u cilju suzbijanja problema nasilja u porodici su počele znatno ranije, kako u donošenju adekvatnog zakonodavnog okvira, tako i akcionih politika. Kreiranje pozitivnog normativnog okvira značajan je korak u cilju postizanja većeg nivoa rodne ravnopravnosti i eliminacije nasilja u porodici. Međutim, ostaje još veoma puno da se uradi. Podaci i statistike, kako na međunarodnoj, tako i na domaćoj razini, pokazuju da se nasilje nastavlja, a budući da se vodi preciznija evidencija, stiče se dojam da je ono u porastu.

Nekoliko značajnih međunarodnih dokumenta, među kojima je potrebno naglasiti Konvenciju Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, koju je Bosna i Hercegovina ratificirala 2013. godine, imalo je značajan utjecaj na kreiranje domaćeg legislativnog okvira u zaštiti od nasilja u porodici. Važno je spomenuti donošenje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici (2013), kao i usvajanje strategije i akcionog plana za provedbu Strategije za provedbu Konvencije Vijeća Evrope za prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama. Navedene aktivnosti, kako u legislativnom okviru, tako i u proaktivnim politikama s ciljem zaštite, pomoći i podrške žrtvama nasilja u porodici, kao i prevenciji i eliminiranju svih oblika nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Strategija naglašava potrebu za poduzimanjem preventivnih aktivnosti, a u cilju eliminiranja svih oblika rodno zasnovanog nasilja, zbog čega se uloga obrazovanja smatra iznimno važnom. Obrazovanjem se osigurava da mladi ljudi, rodno osvješteni, mogu prevenirati, ali i prepoznati diskriminaciju i nasilje te se boriti protiv njih. Štaviše, obrazovanje mladih ljudi o rodnim pitanjima i problemu nasilja u porodici je potrebno i za budući profesionalni angažman kako bi bili pripremljeni prepoznati nasilje i pružiti adekvatnu pomoć

onima koji su izloženi nasilju.

Sam pojam nasilja u društvu je dosta širok i on implicira nasilje u porodici, koje je također slojevito i višedimenzionalno. Nasilje u porodici obuhvata partnersko nasilje (bračno i vanbračno), nasilje nad djecom, nasilje nad starijim osobama ili drugim članovima porodice. Budući da se radi o članovima porodice, koji najčešće dijele životni prostor, upravo zbog fizičke blizine mnoštvo je prilika za takva ponašanja, koja imaju za cilj kontroliranje druge osobe.

Definiranje nasilja u porodici važno je zbog više razloga: da ga specificiramo, da znamo kako i šta istraživati, ali i zbog poduzimanja mjera i/ili sankcioniranja. U biti, ukoliko ne znamo šta je nasilje nećemo znati važne parametre mjerenja. U literaturi se mogu pronaći različite definicije nasilja u porodici. Jedna od najjednostavnijih definicija kaže da se radi o bilo kojem činu kojim se nanosi šteta žrtvi. Ova definicija je ujedno i najuža, jer se ona odnosi samo na fizičko nasilje. Humanističke perspektive daju šire poimanje definicije, navodeći i vrste nasilja kao što su fizički napadi i prijetnje, psihičko i emocionalno nasilje, seksualni napadi ili prijetnje takvim napadima, kao i zanemarivanje (Tonry, 1998). Kada govorimo o nasilju u porodici, obično se misli na partnersko nasilje, odnosno nasilje nad ženama. Međutim, ono je puno šire od toga i može uključivati različite odnose unutar porodice, zlostavljanje ili zanemarivanje djece od roditelja, nasilje nad starijim osobama i dr.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, 32/10) u Članu 6. upozorava da je nasilje po osnovu spola zabranjeno. Dalje se navodi da je nasilje po osnovu spola svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelovanjem koje sputava osobu ili grupu osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života. Također, u Stavu 3. se ističe da nasilje po osnovu spola uključuje, ali se ne ograničava, na nasilje koje se dešava u porodici ili domaćinstvu.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici na nivou Federacije BiH definira pojam porodice i nasilja u porodici. Porodica prema ovom zakonu široko se shvaća i nju, osim krvno-srodničkih veza, čine i vanbračne zajednice, usvojlac i usvojenik, staratelj i šticećenik, hranitelji i hranjenik i drugi važni srodnici do četvrtog stepena po pobočnoj liniji, srodnici po tazbini i dr. Važno je istaći da Zakon promovira humane

principe među članovima porodice. Dalje, Zakon upozorava da će se član porodice suzdržati od povrede fizičkog ili psihičkog integriteta drugog člana porodice, povrede i diskriminacije na osnovu spola i uzrasta i od stavljanja u stanje potčinjenosti prema bilo kom osnovu (Član 6.). Dalje, u Članu 7. ovog zakona je istaknuto da se smatra kako nasilje u porodici postoji ukoliko postoje osnovane sumnje da su učinjene radnje kojim član porodice nanosi fizičku, psihičku ili seksualnu bol ili patnju i/ili ekonomsku štetu, kao i prijetnje koje izazivaju strah od fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja i/ili ekonomske štete kod drugog člana porodice. Radnje nasilja u porodici ili prijetnje tim radnjama, u smislu Stava 1. ovog člana, su:

1. svaka primjena fizičke sile na fizički ili psihički integritet člana porodice,
2. svako postupanje jednog člana porodice koje može prouzrokovati ili izazvati opasnost da će prouzrokovati fizičku ili psihičku bol ili patnju,
3. prouzrokovanje straha ili osobne ugroženosti ili povrede dostojanstva člana porodice ucjenom ili drugom prinudom,
4. fizički napad člana porodice na drugog člana porodice, bez obzira na to da li je nastupila fizička povreda ili nije,
5. verbalni napad, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim imenima, te drugi načini grubog uznemiravanja člana porodice od drugog člana porodice,
6. seksualno uznemiravanje,
7. uhođenje i svi drugi slični oblici uznemiravanja drugog člana porodice,
8. oštećenje ili uništenje zajedničke imovine ili imovine u posjedu,
9. upotreba fizičkog nasilja ili prouzrokovanje straha sa ciljem oduzimanja prava na ekonomsku nezavisnost zabranom rada ili držanjem člana porodice u odnosu zavisnosti ili podređenosti,
10. upotreba fizičkog i psihičkog nasilja prema djeci i zanemarivanje u njihovom odgoju,
11. fizičko i psihičko nasilje prema starim, iznemoglim osobama i zanemarivanje u njihovom njegovanju i liječenju,
12. nasilna izolacija ili ograničenje slobode kretanja člana porodice i

13. propuštanje dužne pažnje i nepružanje pomoći i zaštite članu porodice i pored obaveze prema zakonu.

Iz ovog člana vidimo da zakon daje širinu u tumačenju pojma porodice i holistički zahvata problem nasilja u porodici kao problema svojstvenog ljudima (jednako i muškarcima i ženama). Svaka osoba ili svaki član porodice, tj. domaćinstva može biti u riziku da bude žrtva nasilja. Često su to najslabiji članovi porodice. Tako se u Zakonu posebno prepoznaju djeca, starije i iznemogle, odnosno, bolesne osobe koje često mogu biti žrtve nasilje i ne mogu se same štititi.

Nasilje u porodici je Krivičnim zakonom FBiH (Službene novine Federacije BiH, broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17) kvalificirano kao krivično djelo. Reformom ovog zakona koja se desila 2003. godine u Članu 222. (Nasilje u porodici) predviđa kaznu ne samo u slučaju teških krivičnih djela, nego i sankciju „ko nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, tjelesnu cjelovitost ili psihičko zdravlje člana svoje porodice“. Ovom izmjenom zakona nasilje u porodici krivično je djelo i nije više lična ili porodična stvar, a počinitelj mora snositi odgovornost.

Klinička praksa i naučna istraživanja su došla do saznanja da nema razlike u socijalnom i ekonomskom statusu i njihovoj povezanosti s nasiljem u porodici, ono je svojstveno svim društvenim slojevima. Budući da pogađa najosjetljivije skupine kao što su žene i djeca, a sve češće i starije osobe, neophodno je ovo pitanje iznova istraživati i propitivati, kontinuirano obrazovati i osposobljavati stručnjake, ali i informirati građane. Posebno se važnim čini obrazovati i pripremati studente iz oblasti pojedinih društvenih znanosti o problemu nasilja u porodici, načinu prepoznavanja i pružanja pomoći osobama koje su izložene nasilju.

Nasilje u porodici predmet je izučavanja mnogih naučnih oblasti i disciplina, ponajprije društvenih, kao što su psihologija, socijalni rad, pravo, kriminologija, sociologija, filozofija, religija i mnoge druge. Osim navedenih naučnih oblasti i mnoge druge imaju doticaja sa nasiljem u porodici i rodno zasnovanim nasiljem, s tim da se neke više bave traženjem i razumijevanjem uzroka, individualnih ili društvenih, dok se druge bave njegovim posljedicama. S tim u vezi, zahtjevi su u svakom slučaju veći pred onim stručnjacima koji se bave tretmanom, pružanjem

podrške žrtvama, ali i osobama koje su počinile nasilje. Zbog toga je neophodno biti adekvatno informiran o ovom problemu, kako bi se ono na vrijeme prepoznalo i kako bi se adekvatno reagiralo. Dakako, u cilju potpune eliminacije ovog problema potrebno je obrazovanje u i o ljudskim pravima, pravima žena, rodno zasnovanom nasilju i nasilju u porodici.

3.2. Rodno zasnovano nasilje

Na međunarodnom planu u drugoj polovini 20. stoljeća usvojeni su brojni političko-pravni dokumenti koji doprinose ostvarenju i zaštiti ženskih ljudskih prava. Dostojanstvo svake/svakog pojedinke/pojedinca postaje etička osnova i imperativ pozitivističkog uobličavanja teorije prirodnog prava, ali bile su potrebne decenije feminističkog rada da se različiti oblici rodno zasnovanog nasilja prepoznaju kao problem kojeg je nužno pozicionirati u međunarodnim (i nacionalnim) pravnim standardima i politikama. Stoga je u razumijevanju samog pojmovnog koncepta rodno zasnovanog nasilja nužno u obzir uzeti kako njegov kasni dolazak na dnevni red i genezu teorijskog i pravnog tumačenja, tako i njegovo razumijevanje u zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini.

Naime, već neposredno nakon Drugog svjetskog rata napravljeni su ozbiljni koraci u pogledu institucionalizacije i standardizacije ljudskih prava, a ženska ljudska prava su (teorijski i formalno-pravno) pretpostavljena kao integralni dio ove etičke vizije. U Povelji UN-a, koja je usvojena 26. juna 1945. godine, potvrđena je "vjera u temeljna ljudska prava, u dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe, [i] u jednaka prava muškaraca i žena". Principi ljudskih prava, koji čine sadržaj Povelje, dalje su razrađeni u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima koja je usvojena 10. decembra 1948. godine. U tekstu Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima UN-a akcentira se da se niti jedno pravo osobe ne smije isključiti ili ograničiti po bilo kojem osnovu (uključujući i spol kao zabranjeni osnov diskriminacije). Uz polemike i sporenja, koncept prava čovjeka (rights of man) razvijen u političkoj filozofiji novog vijeka i jezički isključiv, zamijenjen je konceptom ljudskih prava (human rights) kako bi postao ekstenzivniji (v. Morsink, 1991: 232-235). Međutim, već i sama činjenica kontinuiteta

drugačije prostorno i vremenski kontekstualiziranih rasprava o istim pitanjima (kao što su, naprimjer, pitanja političke participacije žena, obrazovanja ili ekonomskog položaja), kao i kontinuitet napora da pitanja rodno zasnovanog nasilja uopšte budu prepoznata kao društveni problemi i prepreke u ostvarivanju rodne ravnopravnosti, obeshrabruje u uvjerenju da se naprosto sa programima okupljenim oko ideja jednakopravnosti, slobode i autonomije svih individua, može vratiti dostojanstvo pojedinki i pojedinaca koje je izgubljeno u patrijarhalnom, heteronormativnom diskursu.

Ipak, već na ovom mjestu treba bar naznačiti kritike „univerzalnog građanstva“ u većem dijelu savremene feminističke literature, koje su inspirisane Taylorovom (1992) politikom priznavanja. Tako, naprimjer, Iris Marion Young (1998, 2002) iako priznaje da je ideal univerzalnog građanstva, proklamirajući načelo jednakih prava za sve, predstavljao oslobodilački trenutak modernog političkog života (1998: 250), ostaje skeptična prema univerzalnostima zakona i pravila koji su slijepi za sve posebnosti i različitosti, te u svojim radovima polazi od priznavanja isključenih društvenih grupa (Young, 1998, 2001). Međutim, unatoč ovim i drugim kritikama, ne možemo sporiti da je koncept univerzalnosti ljudskih prava, uz sve vidne nedostatke i potrebu da se redefinira ili čak u potpunosti zamijeni novim tumačenjima (prije svega u području etike konteksta), predstavljao osnovu na kojoj se razvijala zaštita ženskih ljudskih prava u različitim područjima u drugoj polovini 20. stoljeća, ali istina dinamikom „jedan korak naprijed, dva koraka nazad“ (Okin, 2005).

Ženska ljudska prava su ostajala daleko od toga da budu priznata, te je iznova trebalo potvrđivati da su „ženska prava ljudska prava“. Aktivnosti na promoviranju ravnopravnosti i žena osobito su bile intenzivne u tzv. Dekadi žena (od 1975. do 1985. godine). Iako su najznačajniji međunarodni dokumenti kojima se štite ženska ljudska prava, usvojeni upravo u ovom periodu, problem nasilja nad ženama nije eksplicitno bio obuhvaćen međunarodnim standardima u tom periodu. U ovom periodu održane su i tri svjetske konferencije UN-a o ženama, koje su „proizvele značajna politička opredjeljenja za ljudska prava i ravnopravnost žena“ (United Nations, 2014: 12) i to prva u Meksiko Cityju 1975. godine, druga u Kopenhagenu 1980. godine i treća u Najrobiju 1985. godine (Mlađenović, 1996; Karapetrović, 2019:

29-30; Banović, 2019: 85). U Dekadi žena, na Generalnoj skupštini UN-a 18. decembra 1979. godine usvojena je Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW). Godine 1982. uspostavljen je Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW komitet) radi praćenja primjene Konvencije.

U uvodnim redovima CEDAW konvencije naglašava se da diskriminacija prema ženama „krši principe jednakosti prava i poštovanja ljudskog dostojanstva“. Prvi član Konvencije široko definiše diskriminaciju kao „svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posljedicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od žena, ljudskih prava i sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena“. Članovi koji slijede naglašavaju dužnosti države da otklone diskriminaciju žena i osiguraju pun razvitak i napredak žena.

Deklaracija iz 1979. godine, iako je usmjerena na eliminaciju svih oblika diskriminacije, ipak ne sadrži eksplicitne odredbe o nasilju nad ženama, iako se na razini samorazumljivog one mogu pretpostaviti. Ipak, kao što je bilo nužno osvijestiti da su žene - ljudi, a ženska prava - ljudska prava, tako je tek koncem 90-ih godina prošlog vijeka rodno zasnovano nasilje, formalno-pravno prepoznato kao društveni problem. Jedanaesto zasjedanje CEDAW komiteta bilo je posvećeno pitanju nasilja nad ženama (UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 1992). CEDAW komitet je konstatirao da je rodno zasnovano nasilje (gender-based violence) oblik diskriminacije (a form of discrimination) koja ozbiljno umanjuje šansu ženama da uživaju prava i slobode na temelju ravnopravnosti sa muškarcima (UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 1992). U opštoj preporuci sa jedanaestog zasjedanja CEDAW komiteta, Komitet je podsjetio i na preporuku iz 1989. godine da "države uključe u svoje izvještaje informacije o nasilju i o mjerama preduzetim u borbi sa nasiljem" (UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 1992). Također, zapaža se da izvještaji država članica nisu adekvatno prikazali blisku povezanost između diskriminacije žena, rodno zasnovanog nasilja i kršenja ljudskih prava i sloboda (UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 1992, § 4). Konstatirano je da definicija diskriminacije nad

ženama koja je data u CEDAW konvenciji uključuje i rodno zasnovano nasilje kao nasilje koje je „usmjereno prema ženi zato što je žena ili nasilje koje u većoj mjeri pogađa žene nego muškarce“ (UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 1992, § 6). Neovisno o tome što se rodno zasnovano nasilje ne spominje direktno u Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama, CEDAW komitet je konstatovao da ono jeste oblik diskriminacije i da predstavlja kršenje odredbi ove konvencije. Upravo iz tih razloga neke autorice (npr. Merry, 2006) Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena identificiraju kao najvažniji dokument koji reguliše problem nasilja nad ženama, iako je trebalo proći mnogo vremena da se razvije svijest kako je rodno zasnovano nasilje ozbiljan društveni problem, da je njegovo otklanjanje pretpostavljeno ovim dokumentom, te da je na koncu potrebno razviti posebne pravne mehanizme kojim će se dalje raditi na prevenciji i eliminaciji rodno zasnovanog nasilja.

Na drugoj svjetskoj konferenciji Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima koja je održana u Beču 1993. godine, tema nasilja nad ženama stavljena je na dnevni red. Zaključci Bečke konferencije, prvi put u historiji UN-a, sadrže jasnu osudu nasilja nad ženama, te nasilje nad ženama karakteriziraju kao povredu ljudskih prava. Nakon ove Konferencije u decembru 1993. godine, UN je donio Deklaraciju o otklanjanju nasilja nad ženama. Ovom deklaracijom pitanja rodno zasnovanog nasilja, seksualnog uznemiravanja i nasilja nad ženama u javnoj i privatnoj sferi, prepoznata su i priznata kao pitanja ljudskih prava (Gross, 2008: 236).

U Deklaraciji o otklanjanju nasilja nad ženama terminom „nasilje nad ženama“ (violence against women) označava se bilo koji čin rodno zasnovanog nasilja (gender based violence) koje rezultira ili može rezultirati, fizičkom, seksualnom ili psihološkom povredom ili patnjom žene, uključujući i prijetnje takvim djelima, prisilu ili svojevoljno oduzimanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu (Declaration on the Elimination of Violence against Women, 48/104, Član 1). Ovakva definicija je prilično široka, jer se ne ograničava niti samo na fizičko nasilje niti isključivo na privatnu sferu. Na nju se oslanjaju dalja opšta tumačenja rodno zasnovanog nasilja. Tako, naprimjer, rječnik i leksikon termina iz oblasti rodne ravnopravnosti Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost (EIGE, 2016) prepoznaje da je

rodno zasnovano nasilje pojava koja je duboko ukorijenjena u rodnoj nejednakosti i nastavlja biti jedno od najzapaženijih kršenja ljudskih prava u svim društvima. Rodno zasnovano nasilje je nasilje usmjereno protiv osobe zbog njezina spola/roda te, iako ga mogu doživjeti svi, u većini slučajeva žrtve su žene i djevojke (EIGE, 2016). Na osnovu ovakvih tumačenja, pojmovi rodno zasnovanog nasilja i nasilja nad ženama često se koriste naizmjenično (EIGE, 2016). Uz to, povremeno se termin rodno zasnovanog nasilja reducira na označavanje jednog dijela porodičnog nasilja ili na nasilje u partnerskim odnosima (Ertan i Monroy, 2018: 10). Kao najteži oblik rodno zasnovanog nasilja prema ženama od muškaraca, autorice i autor (Ertan i Monroy, 2018: 10; Konstatinović Vilić i Petrušić, 2021: 6) prepoznaju femicid. Slobodanka Konstatinović Vilić i Nevena Petrušić femicid određuju kao nasilje prema ženama „koje se zasniva na seksističkoj ideologiji polova, stereotipnim rodnim ulogama i nejednakom odnosu moći između muškaraca i žena u različitim društvenim kontekstima“ (2021: 21). Njegove korijene autorice vide „u patrijarhalnoj kulturi koju obeležavaju rodna diskriminacija žena i njihov podređeni položaj u odnosu na muškarce u svim oblastima javnog i privatnog života“ (Konstatinović Vilić i Petrušić, 2021: 6).

Uz sve navedeno, u obzir treba uzeti da samo tumačenje pojma rodno zasnovanog nasilja duboko zavisi i od načina na koji tumačimo rod, što u raspravu uvodi i različite teorijske perspektive. Pojam roda (lat. genus - rod) je bio nezaobilazna formulacija feminističkih zahtjeva koji su obogatili naučnu misao uopće. Razlikovanje spola kao biološke kategorije i roda kao društvenog konstrukta spola, predstavljalo je polazište rasprave i kao takvo i danas ostaje jedno od mogućih referentnih mjesta analiza iz različitih oblasti. Klasična distinkcija je u Oksfordskom filozofskom rječniku opisana na sljedeći način: „Pol je biološka kategorija roda, dok je rod kulturološki uobličen izraz polne razlike: muški model kako bi trebalo da se ponašaju muškarci i ženski model kako bi trebale da se ponašaju žene“ (Blackburn, 1999: 374). Ovakva distanciranja spola i roda osigurala su feminističkim teoretičarkama (npr. Oakley, 1972; Chodorow, 1978) alat za analizu procesa socijalizacije i objašnjavanja društvenih nejednakosti između žena i muškaraca, iako je sama rasprava o socijalnim konstruktima i društvenim očekivanjima otvorena i mnogo ranije u djelima Drugi spol,

autorice Simone de Beauvoir iz 1949. godine i Spol i temperament u tri primitivna društva, autorice Margaret Mead iz 1935. godine.

Uvođenje pojma roda u feminističku teoriju, omogućilo je dalje opisivanje i analiziranje društvenih, sociokulturalnih konstrukcija muških i ženskih rodni uloga i društvenih struktura koje oblikuju rodne uloge kao zadata patrijarhalna, heteronormativna pravila. Na ovaj način, u drugom talasu feminizma, postavljene su osnove za razumijevanje roda kao „analitičke kategorije“ (Cornell, 2003: 21) koja i danas predstavlja važno sredstvo za razumijevanje socio-kulturalnih patrijarhalnih kodova čija je suština heteronormativnost i na temelju kojih se reproduciraju rodni režimi. U suštini, na ovoj liniji se odvijalo i prvobitno tumačenje spola kao biološke kategorije i roda kao društvene kategorije, što je omogućilo prepoznavanje različitih društvenih praksi koje konstruišu „ženskost“ i „muškost“. Upotreba pojma roda kao socijalnog konstrukta i dalje je korisna za feminističke deskripcije i analize društvene stvarnosti. Tada rodnost postaje pojam koji se može koristiti i u „sagledavanju i objašnjavanju društveno konstruiranih i otuda promjenljivih razlika koje nastaju između muškaraca i žena u privatnoj i javnoj sferi života“ (Đurić Kuzmanović, 2019: 10).

Međutim, dok je drugi val feminizma ukazao na načine društvenog oblikovanja rodni identiteta i njihove posljedice, treći talas je naznačen već sa teorijskim raspravama koje i klasično definiranje roda u odnosu na spol, prepoznaju kao već unaprijed zatvoren i definiran identitet. Poststrukturalistički pristupi doveli su u pitanje binarne pozicije kao čvrste i nepromjenjive kategorije koje ne ostavljaju prostora za individualnu izgradnju rodni identiteta. Osobito su u tom kontekstu značajne rasprave koje potpisuje Judith Butler, koja, između ostalog, i spol vidi kao kulturalnu konstrukciju. Odnosno, kako piše Butler „rod je također diskurzivno/kulturalno sredstvo kojim se ‘spolna priroda’ ili ‘prirodni spol’ proizvode i uspostavljaju kao preddiskurzivni, prethodeći kulturi, kao politički neutralna površina na koju kultura djeluje“ (Butler, 2000: 22). Njenim uvidima da je spol konstruisan različitim diskurzivnim matricama, treba dodati i zapažanje da termin rod treba biti u teorijskom diskursu odvojen od maskulnosti i femininosti. Odnosno, “[r]od je aparat kojim se proizvodnja i normalizacija muževnoga/mušškoga i ženstvenoga/ženskoga odigrava skupa sa međuprostornim formama hormonalnog,

hromozomnog, psihičkog i performativnog koje rod preuzima“ (Butler, 2005: 39).

Različite definicije i konteksti korištenja pojma roda, reflektiraju se i na razumijevanja rodno zasnovanog nasilja. Sociološki posmatrajući rodne relacije kao „asimteričnu distribuciju moći“, a nasilje kao „ekstremnu primjenu društvene kontrole“, Laura L. O’Toole, Jessica R. Schiffman, i Margie L. Kiter Edwards, (2007: xii-xiii) daju šire razumijevanje rodnog nasilja kao bilo kojeg oblika nasilja koji pojedinke ili pojedinci mogu doživjeti zbog svog rodnog identiteta seksualne orijentacije. Kako primjećuju Senem Ertan i Cataline Monroy „neki izvori izbjegavaju korištenje determinističkih i detaljnih definicija i pokušavaju zadržati definiciju što je moguće šire kako bi uključili bilo koju vrstu, sve oblike i sve rodne skupine“ (2018: 6).

Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici - Istanbulska konvencija (Vijeće Evrope, 2011) prepoznaje „strukturnu prirodu nasilja nad ženama kao rodno zasnovano nasilje, kao i da je nasilje nad ženama jedan od ključnih društvenih mehanizama kojima se žene primoravaju da budu u podređenom položaju u odnosu na muškarce“. U ovom dokumentu „nasilje nad ženama“ je definirano kao „kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu da dovedu do fizičke, seksualne, psihičke odnosno ekonomske povrede, odnosno patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu, odnosno arbitrarno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu“ (Član 3.). „Rodno zasnovano nasilje nad ženama“ je posebno definirano kao „nasilje koje je usmjereno protiv žena zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno utječe na žene“ (Član 3.).

Bosna i Hercegovina je Istanbulsku konvenciju potpisala i ratificirala kao šesta članica Vijeća Evrope 2013. godine. Treba napomenuti da je 2003. godine, Bosna i Hercegovina usvojila Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, koji uz Zakon o zabrani diskriminacije BiH (Službeni glasnik BiH, br. 59/09 i 66/16) usvojen 2009. godine, predstavlja najvažniji instrument za postizanje rodne ravnopravnosti u BiH, nakon izmjena i dopuna 2009. godine objavljen je prečišćeni tekst Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini - prečišćeni tekst (Službeni glasnik BiH, br. 32/10). Ipak, unatoč ovim i brojnim

naporima (kako u sferi vladinog, tako i u sferi nevladinog sektora), rodno zasnovano nasilje ostaje i dalje ozbiljan problem u Bosni i Hercegovini.

3.3. Značaj obrazovanja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju

Razumjeti ulogu obrazovanja spram određenih društvenih fenomena i pojava kompleksno je tim više što implicira odnos dviju paradigmi: obrazovanje je samo sredstvo reproduciranja postojeće društvene stvarnosti i obrazovanjem je moguće oblikovati novi tip društva (Gvozdrenović, 2008). U kontekstu prve orijentacije obrazovanje se promatra kao ogledalo društva te se ne može promatrati neovisno o društvu i onome što društvo tradicionalno baštini, a što podrazumijeva i određene društvene norme, stavove, uvjerenja, saznanja. Druga orijentacija zagovara relativnu samostalnost obrazovanja i njegovu sposobnost da bude transformator društva. Jasno je da su navedeni pristupi jednostrani, ali i veoma značajni za promišljanje uloge obrazovanja u promociji određenih društvenih vrijednosti, unapređenju socijalnih interakcija i kreiranju okruženja temeljenog na načelima jednakosti i ravnopravnosti. Naime, obrazovanje je cjeloživotni proces i ima veoma važnu i nezamjenjivu ulogu u društvenom i ekonomskom razvoju neke zemlje. U tom smislu, obrazovanje bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, pa tako i rodnoj, jeste imperativ razvoja suvremenog društva. S druge strane, utjecaji postojećih stereotipa i predrasuda spram rodni uloga, kako onih prisutnih u socijalnim interakcijama na individualnom i kolektivnom nivou, tako i onih zastupljenih u nastavnim sadržajima na svim nivoima obrazovanja, predstavljaju veliku barijeru u prevazilaženju (rodne) nejednako(pravno)sti.

U ovom dijelu rada nastojat ćemo rasvijetliti ulogu formalnog obrazovanja u preveniranju i/ili suzbijanju rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, pri tome imajući u vidu određena ograničenja. Naime, formalno obrazovanje započinje u ustanovama predškolskog odgoja i obrazovanja, a nastavlja se kroz osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Međutim, osim onog što jeste intencionalnost, kao najvažnija karakteristika odgojno-obrazovnog procesa, postoje i brojni drugi faktori funkcionalnog odgoja i obrazovanja (poput

vršnjaka, medija) čiji su utjecaji izuzetno snažni, a nisu nužno usmjereni ka ostvarivanju punih potencijala ličnosti niti zasnovani na uvažavanju prava. Osim toga, porodica, kao primarni agens socijalizacije, ima izuzetno važnu ulogu u prenošenju postojećih društvenih normi, moralnih vrijednosti te formiranju stavova i obrazaca ponašanja.

SLIKA 6 ENKULTURACIJA, SOCIJALIZACIJA, ODGOJ, INDIVIDUACIJA

Giddens (2003) socijalizaciju definira kao učenje društvenih uloga odnosno društveno definiranih očekivanja. U kontekstu razumijevanja (rodnih) uloga, Ždralović (2019) socijalizaciju prepoznaje i kao proces u kojem se (re)produciraju rodne uloge kao sociokulturne konstrukcije, odnosno kao skup različitih svakodnevnih praksi kroz koje stičemo spoznaje o društveno osmišljenim vrijednostima, društvenim normama i ponašanjima koja "pristaju" biološkom spolu. Socijalizacija je, opet, sastavnim dijelom kulture odnosno procesa enkulturacije. Prema Lochu (1968, prema: Gudjons, 1994), enkulturacija je temeljni proces urastanja u kulturu, dakle naučenost sudjelovanja u jeziku, naučenost osjećajnih oblika izražavanja, uloga, pravila igre, oblika rada, umjetnosti, religije, prava, politike, itd. Ovako shvaćena enkulturacija nadređena je pojmu socijalizacije (Loch, 1968; Fend, 1969; Kron, 1988; prema: Gudjons, 1994). Fend (1969, prema: Gudjons, 1994) navodi da se socijalizacija odnosi na "učenje posebne klase kulturalnih sadržaja: učenje moralnog poretka društva". Odnosno, u enkulturaciji dijete uči maternji jezik, u socijalizaciji uči da se jezik ne treba koristiti za psovanje, dok odgoj naglašava namjerni, intencionalni aspekt

tog procesa (Gudjons, 1994). Kraće rečeno, odgoj se opisuje kao "činjenje socijalnim", socijalizacija kao "postajanje socijalnim", a oboje su momenat enkulturacije, dok u okviru procesa individuacije čovjek dobiva svoju jediničnu osobnu/ličnu individualnost (Gudjons, 1994).

Razumijevajući uzajamnost navedenih procesa, moguće je sasvim jasno sagledati značaj svakog pojedinačno u usvajanju normi, vrijednosti, formiranju stavova i uvjerenja koje se odnose na rodne uloge. Odnosno, rodne uloge kao socijalno konstruirane uloge, ponašanja, aktivnosti i atributi, koje određeno društvo smatra odgovarajućima za pripadajući spol, muškarca i/ili ženu, naučene su i kulturološki uvjetovane. Koja su to ponašanja i osobine prikladne za koji rod, razlikuje se od društva do društva, ali i među različitim historijskim periodima. Antropološka istraživanja Margaret Mead (1949) pokazala su da ono što se u jednom društvu smatra tipično muškim ili ženskim, odnosno maskulinim ili femininim, ne mora se takvim smatrati i u nekom drugom društvu. Međutim, različita društva i periodi ipak bilježe nešto što im jeste zajedničko te uvjetovano rodnim ulogama - rodno zasnovano nasilje i nasilje u porodici¹.

Rodno zasnovano nasilje je jedna od potkategorija nasilja, a podrazumijeva kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije spram rodnih uloga te označava svaki čin nasilja, koji ima ili će vjerovatno imati za posljedicu fizičku, psihičku, seksualnu ili ekonomsku povredu, odnosno patnju, uključujući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili namjerno oduzimanje slobode u javnom ili privatnom životu. Istovremeno je jedan od najrasprostranjenijih oblika kršenja ljudskih prava i fenomen koji je duboko ukorijenjen u rodne nejednakosti, počiva na rodnim normama i nejednakim odnosima moći (Petrić, 2019). Na sličan način, Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (2010) definirano je nasilje po osnovu spola kao oblik diskriminacije. Pojam nasilja u porodici je rodno neutralan i obuhvata oba spola počinitelja i žrtava. Međutim, u praksi, posebno u tranzicijskom bosanskohercegovačkom društvu gdje je prisutno patrijarhalno kulturno nasljeđe, muškarci imaju dominantnu ulogu u

---

¹ Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije (2002) nasilje predstavlja namjerno korištenje fizičke sile ili moći, prijetnjom ili uistinu, protiv sebe, druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, koje rezultira ili postoji visoka vjerojatnost da će rezultirati ozljedom, smrću, psihološkom štetom, nerazvijenosti ili deprivacijom.

odnosu na žene (Ždralović, 2009).

Neravnopravna raspodjela moći muškarca i žene, koja je nerijetko i u vezi sa rodnim ulogama, uvjetovana je (i) postojećim stereotipima. Budući da su stereotipi društveno reproducirani, razmišljati o ulozi obrazovanja u procesu preveniranja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici je apsolutno opravdano i očekivano. Suvremeno društvo razlikuje tri osnovna oblika obrazovanja: formalno, neformalno i informalno.

Formalno obrazovanje je obrazovanje koje se odvija u strukturiranom obrazovnom sistemu, a podrazumijeva predškolski odgoj i osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Na toj osnovi se konkretizira i diferencira mreža posebnih pitanja:

1. odnosi sistema institucionalnog obrazovanja sa ostalim dijelovima društva,
2. struktura i funkcioniranje škola i univerziteta sa različitih društvenih aspekata (demografskog, ekonomskog, političkog, vrijednosnog itd.),
3. društveni procesi i odnosi unutar obrazovnih ustanova,
4. društveni uvjeti koji utječu na funkcioniranje obrazovnog sistema.

Neformalno obrazovanje je proces stjecanja znanja i vještina izvan sistema formalnog obrazovanja (van škola) i najčešće se javlja kao odgovor na potrebe pojedinca da ovlada novim vještinama i znanjima u nekom specifičnom području. Neformalno obrazovanje se realizira kroz različite seminare, kurseve, obuke, a uglavnom ih provode nevladine organizacije. Informalno obrazovanje odnosi se na učenje iz svakodnevnog života i smatra se procesom u okviru kojeg svaki/a pojedinac/ka stječe stavove, vrijednosti, vještine i znanja iz svakodnevnih iskustava i utjecaja iz okoline. S obzirom na to da se radi o učenju koje se dešava na nesvjesnom nivou, pojedinci/ke ga ponekad i ne doživljavaju kao proces stjecanja znanja i vještina iako on to jeste. Sva tri oblika obrazovanja međusobno se isprepliću i nadopunjuju kompenzirajući nedostatke onog drugog. Samo njihovom sinergijom moguće je govoriti o obrazovanju kao pokretaču društvenih promjena.

Ipak, u fokus stavljamo formalno obrazovanje i značaj kojeg ono ima u demokratizaciji društva, promoviranju jednakopravnosti

i smanjivanju društvenih nejednakosti i, u tom smislu, govorimo o njegovoj dvojakoj ulozi. Sa jedne strane, obrazovanje neminovno mora biti usmjereno na stvaranje pretpostavki za jednako(pravno) učešće svih neovisno o pripadnosti i/ili opredjeljenju.

Cilj obrazovanja jeste aktualizacija potencijala svakog/ke pojedinca/ke, što je u skladu s temeljnim humanističkim poslanjem obrazovanja i načelom jednakosti koje bi trebalo prožimati svaku obrazovnu politiku, kao i koncepciju cjeloživotnog obrazovanja (Delors, 1998: 89). Dakle, radi se o osposobljavanju i osnaživanju pojedinca/ke za socijalnu participaciju i aktivno sudjelovanje u svim sferama života.

S tim u vezi važno je spomenuti i Ciljeve održivog razvoja², koji se provode na globalnom nivou kako bi se osigurali mir i blagostanje te doprinijelo kvaliteti života u svijetu. Tako je Cilj 4, Kvalitetno obrazovanje, usmjereno na postizanje inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja za sve, jer se smatra da je školovanje najmoćnije i dokazano sredstvo održivog razvoja. Prema ovom cilju, sve djevojčice i dječaci završit će besplatnu osnovnu i srednju školu do 2030. godine, a cilj je i obezbijediti iste mogućnosti za pristup strukovnom obrazovanju te ukinuti disparitet u pogledu spola i bogatstva, kako bi se postigla univerzalna dostupnost kvalitetnog višeg obrazovanja. Od posebnog značaja za unapređenje društvenog statusa žene i prevazilaženje neravnopravnog odnosa moći između muškarca i žene jeste Cilj 5 - Rodna ravnopravnost. Navodi se da je osnaživanje žena i promoviranje rodne ravnopravnosti od suštinskog značaja za postizanje održivog razvoja te da je ukidanje svih oblika diskriminacije žena i djevojčica osnovno ljudsko pravo i ima višestruki efekat na druga područja razvoja. Cilj 10 se, pak, odnosi na Smanjenje nejednakosti odnosno promociju ekonomske inkluzije bez obzira na spol, rasu ili nacionalnost. Evidentna je veza između navedenih ciljeva i ako ih stavimo u kontekst rodne ravnopravnosti, možemo reći da se kvalitetnim inkluzivnim obrazovanjem doprinosi rodnoj ravnopravnosti, te

---

² Ciljevi održivog razvoja (Sustainable Development Goals - SDGs) poznati su kao Globalni ciljevi a predstavljaju univerzalni poziv na akciju okončanja siromaštva, zaštite planete i osiguravanja da svi ljudi uživaju u miru i blagostanju. Ciljevi su međusobno povezani i često ključ uspjeha u jednom uključuje rješavanje problema koji su povezani sa drugim. Više na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/sustainable-development-goals.html (posjeta: 23.03.2022.)

osigurava ekonomska i socijalna participacija žena. Ovdje se radi o ličnom pristupu ostvarivanju prava, koji za cilj ima osnaživanje pojedinca/ke u procesu inkluzije. S druge strane, sistemski pristup ostvarivanju prava podrazumijeva uklanjanje barijera i fokusiran je na adaptaciju sredine u kojoj se uči, na formiranje stavova i uvjerenja koji promoviraju inkluzivne vrijednosti kao što su poštovanje, razumijevanje i uvažavanje različitosti. Shodno tome može se reći da obrazovanje kroz realizaciju sadržaja, koji za cilj imaju prevazilaženje nejednakosti i eliminaciju diskriminacije, može doprinijeti preveniranju rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici.

Dimenzija prevencije prepoznata je kao veoma značajna i Konvencijom Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici čija je potpisnica i Bosna i Hercegovina (Službeni glasnik BiH, br. 15/13). Naime, Članom 14. članice se obavezuju da će "preduzeti, prema potrebi, neophodne korake za uvođenje nastavnog materijala o pitanjima poput jednakosti žena i muškaraca, nestereotipnih rodni uloga, uzajamnog poštovanja, nenasilnog rješavanja sukoba u međuljudskim odnosima, rodno zasnovanog nasilja nad ženama i prava na lični integritet, prilagođenog sposobnostima učenika/ca u zvanične nastavne planove na svim nivoima obrazovanja". Ovim se naglašava uloga obrazovanja kao važnog faktora u "promoviranju promjena u društvenim i kulturnim obrascima ponašanja žena i muškaraca, kako bi se iskorijenile predrasude, običaji, tradicije i druge prakse koje se zasnivaju na ideji inferiornosti žena, odnosno na stereotipnim ulogama žena i muškaraca" (Član 12.).

Tako shvaćeno obrazovanje ima instrumentalnu ulogu čije faktore i sadržaje valja iznova promisliti, uzimajući u obzir probleme rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici. S tim u vezi Član 11., Stav 1. Zakona o ravnopravnosti spolova navodi da će "nadležne vlasti, obrazovne institucije i druge pravne osobe obezbijediti da planovi i programi i metodologije osiguraju uspostavu obrazovnog sistema, koji će garantirati eliminaciju nastavnih programa koji sadrže stereotipnu društvenu ulogu muškarca i žene, a koji za posljedicu imaju diskriminaciju i nejednakost spolova". Stav 2, pak, ukazuje na uvođenje sadržaja, koji promoviraju jednakost spolova, a koji

trebaju biti sastavnim dijelom nastavnog programa na svim nivoima obrazovanja. Tako, naprimjer, u prilog potrebi za uvođenjem sadržaja u programe visokoškolskog obrazovanja, koji za cilj imaju preveniranje (rodno zasnovanog) nasilja u partnerskim vezama mladih govore i nalazi istraživanja među studentima prvog i drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu. Naime, 96% mladih smatra da je (rodno zasnovano) nasilje u partnerskim vezama ozbiljan problem, a njih 83% procjenjuje da tokom školovanja nisu postojali programi i aktivnosti koje se bave prevencijom (rodno zasnovanog) nasilja u partnerskim vezama mladih (Topalović, 2021).

Sadržaji koji se odnose na jednakost spolova i rodnu ravnopravnost mogu se integrirati u programe i sadržaje postojećih predmeta što bi značilo kroskurikularni pristup. Na taj način bi se osigurala jedinstvenost, usaglašenost i kontinuitet u promociji navedenih vrijednosti, što se dalje reflektira na učinkovitost u postizanju ishoda. Razvoj kroskurikularnih elemenata ne znači i konkurentnost u ostvarivanju ciljeva definiranih nastavnim planom i programom. Integracija određenih sadržaja moguća je kroz primjenu različitih nastavnih metoda i oblika rada, pri čemu se pojedinačni nastavni sadržaji inkorporiraju u šire tematske cjeline čime se osigurava holistički pristup učenju i nastavi te doprinosi povezivanju školskog učenja i stvarnoga života i svijeta. Alternativa ovom pristupu je uvođenje posebnog predmeta o rodno zasnovanom nasilju i/ili nasilju u porodici. Međutim, treba imati na umu da ovako koncipiran program/sadržaj ne obezbjeđuje kontinuitet u učenju i po(d)učavanju vrijednostima zasnovanim na (rodnoj) ravnopravnosti, što je veoma važno s obzirom na to da se spoznaje, stavovi, uvjerenja formiraju kroz svakodnevnu (nastavnu) praksu. Također, važno je da program i sadržaj budu podržani i rodno senzitivnim udžbenicima u kojima se koristi i ženski i muški rod podjednako, u kojima muške i ženske uloge nisu rigidne i strogo podijeljene, u kojima se ne ignoriraju dostignuća žena u različitim oblastima i u kojima tekst i ilustracije, koje ga prate, nisu duboko patrijarhalne i heteronormativne, kao što je trenutno slučaj u brojnim udžbenicima koji se koriste u BiH (Ždralović, 2019). Stoga možemo reći da u kontekstu tradicionalno patrijarhalnog društva, kao što je bosanskohercegovačko, obrazovanje ima i korektivnu zadaću kada govorimo o (re)formiranju stavova i uvjerenja o društvenim

(stereotipnim) ulogama muškarca i žene.

Poseban izazov u koncepciji rodno senzitivnog obrazovanja predstavlja integracija sadržaja o rodnoj ravnopravnosti u programe visokoškolske nastave, koja priprema buduće nastavnike. Dvojni aspekt ovog problema odnosi se na uvođenje sadržaja o jednakosti spolova i rodne ravnopravnosti te na stavove i percepciju samih nastavnika/ca. U tom smislu, prilikom procesa rekonceptualizacije programa i obrazovnih sadržaja, valja promisliti i ulogu nastavnika/ca, koji te sadržaje realiziraju, što navodi i na potencijalnu potrebu za dodatnim stručnim usavršavanjem u ovom području.

Budući da su odgojno - obrazovne ustanove među najvažnijim promotorima vrijednosnih orijentacija u kreaciji društvene stvarnosti i kolektivne svijesti te da su značajan agens rodne socijalizacije, sasvim je jasno da je potreban sistemski i nov pedagoški pristup, koji mora biti rodno senzitivan. Obrazovanje može i mora doprinijeti stvaranju pretpostavki za jačanje društvene kohezije temeljene na jednakosti i (rodnoj) ravnopravnosti. To se ogleda u njegovim ulogama, preventivskoj i korektivnoj, kroz izmjenu programa, sadržaja, nastavnih strategija, ali i kompetencija nastavnika/ca.

S obzirom na trenutne transformacijske procese bosanskohercegovačkog društva, ovakva reforma označila bi značajan iskorak u polju ostvarivanja temeljnih ljudskih prava i eliminaciju rodne diskriminacije. Stvarati prilike za učenje u i o različitostima na svim nivoima obrazovanja, ali u kontekstu jednakosti i ravnopravnosti, jedini je put ka socijalnoj inkluziji te dobrobiti i blagostanju pojedinaca/ki.

3.4. Istraživanja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u Bosni i Hercegovini

Razumijevanje nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja kao ozbiljnih izazova savremenog bosanskohercegovačkog društva, nužna je pretpostavka iznalaženju sistematičnog i dosljednog pristupa ovom problemu. Nadalje, ukazivanje na značaj obrazovanja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju prvi je korak ka osnaživanju demokratskog potencijala bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Uspješna implementacija politike ravnopravnosti, u okviru socijalnog modela, potiče i usmjerava razvoj društva u kojem je svako tretiran kao njegov jednakopravan član.

U prethodnim poglavljima istaknute su prepreke u prepoznavanju i adekvatnom tretiranju ovih oblika nasilja. Kao najznačajniji razlozi pojave i nesuzbijanja nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini istaknuti su:

- tradicionalna ukorijenjenost rodni stereotipa
- rodna neravnopravnost kao dio historijskog naslijeđa
- moć, kontrola i nasilno ponašanje muškaraca kao normalni obrasci ponašanja
- definiranje rodni uloga
- socijalni uvjeti i narastajuće siromaštvo
- percepcija nasilja kao odgojne mjere i "privatne stvari"
- poricanje i šutnja društva
- poteškoće u dobijanju pomoći
- nezaposlenost i socio-ekonomski status žena
- nepovjerenje u sistem
- nedovoljna briga relevantni institucija
- nedosljedno tumačenje i provođenje zakonski regulirane zaštite od svih oblika nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja
- kršenje deklaracija, konvencija i drugih dokumenata koja tretiraju ljudska prava u kontekstu zaštite od svih oblika nasilja, a kojih je Bosna i Hercegovina potpisnica.

Svakako da je jedan od ključni problema i nedostatak sistematično prikupljeni i dostupni podataka o broju slučajeva nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Oni bi poslužili u svrhu podizanja svijesti, ali i ukazali na nužnost veće educiranosti svih građana i građanki Bosne i Hercegovine o ovim problemima.

Do sada rađena istraživanja u Bosni i Hercegovini pokazuju da je nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje ozbiljan problem bosanskohercegovačkog društva. Uprkos činjenici da institucije, kao i nevladine organizacije ulažu veliki napor kako bi prevenirali i suzbili ove oblike nasilja i da su na prvi pogled napravljeni ozbiljni iskoraci ka njihovoj eliminaciji u Bosni i Hercegovini, stvarni prostor za javnu debatu i objektivno rasvjetljavanje problema nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja prilično je sužen.

U nastavku ovog rada bit će dat pregled recentni istraživanja

o problemu nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. U obzir će se uzeti analize, priručnici, udžbenici, publikacije, izvještaji i druga relevantna (empirijska) istraživanja, ali i zakoni, akti, strategije, konvencije, deklaracije i akcioni planovi koji tretiraju ove oblike nasilja u Bosni i Hercegovini.

S ciljem što bolje preglednosti, pomenuti dokumenti sistematizirani su u nekoliko kategorija:

- Međunarodni okvir
- Zakoni i politike
- Publikacije i priručnici
- Izvještaji i
- Istraživanja.

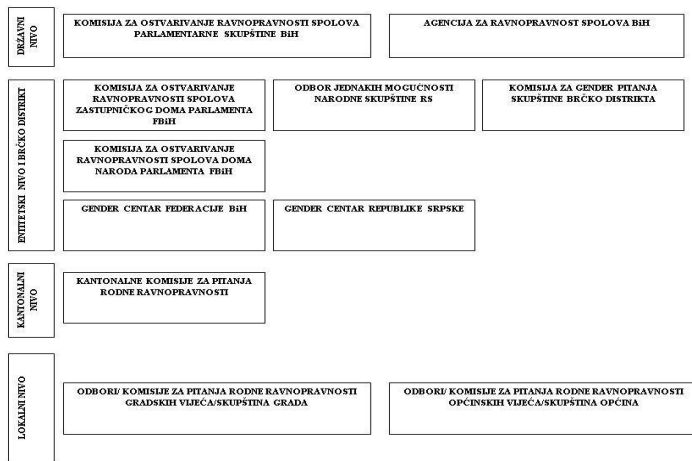
U pristupu i razmatranju problema rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, nužno je krenuti od međunarodnih principa i standarda. Međunarodni okvir podrazumijeva uvažavanje:

1. Ciljeva održivog razvoja (2016)
2. Istanbulske Konvencije/Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011)
3. Preporuka Rec (2007)
4. Rezolucije Vijeća sigurnosti UN 1325 (2000) „Žene, mir i sigurnost“
5. Evropske povelje o o osnovnim pravima (2000)
6. Standarda Evropske unije (1997)
7. Pekinške deklaracije i Platforme za akciju (1995)
8. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (1984)
9. UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (1979)

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova odnose se na „pojedinačno državno tijelo ili organizirani sistem specijaliziranih institucija (uredi, komisije, parlamentarna tijela,

agencije itd.) smještenih na različitim nivoima vlasti koje su zadužene za unapređivanje statusa žena i provođenje politike ravnopravnosti žena i muškaraca – kao državne politike. Ove strukture trebalo bi da se bave temom rodne ravnopravnosti u svim područjima života i da stvore uvjete za uklanjanje socijalnih, ekonomskih, tradicijskih i političkih uzroka neravnopravnosti između žena i muškaraca“ (Gender centar FBiH, 2022).

SLIKA 7 PRIKAZ INSTITUCIONALNOG MEHANIZMA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA (ORGANIZACIJA PREMA NIVOIMA VLASTI)

Izvor: Gender centar FBiH, 2022

Kada je riječ o zakonima i politikama koje tretiraju nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje u Bosni i Hercegovini, u obzir treba uzeti:

1. Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine, za period od 2018. do 2022. godine (GCFBiH, 2022)
2. Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine, za period od 2013. do 2017. godine (GCFBiH, 2022)
3. Strategiju za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici period 2013-2017 (GCFBiH, 2013)
4. Zakon o zabrani diskriminacije (2009) i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije (Službeni glasnik, 2016)
5. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (GCFBiH, 2003)

Među najvažnijim publikacijama i priručnicima koji prate problem nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini (GCRS, 2022 i GCFBiH, 2022) su: Priručnik za ostvarivanje ravnopravnosti spolova na lokalnom nivou (2015), Priručnik za integrisanje ravnopravnosti spolova u pravne propise (2015), Indikatori za praćenje primjene odredbi Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2014), Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini (2014), Međunarodni protokol o dokumentovanju i istraživanju slučajeva seksualnog nasilja u sukobima (2014), Prevažilaženje ravnopravnosti: Muškarci i rodna ravnopravnost u regionu OSCE-a (2013), Evropska povelja o ravnopravnosti spolova na lokalnom nivou (2012), Priručnik za usklađivanje zakona (2012) i Odluke CEDAW komiteta (2009) (GCFBiH, 2022).

Izveštaji o pregledu stanja ravnopravnosti spolova, nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini predstavljaju značajne resurse za razumijevanja pravca kretanja pomenutih oblika nasilja. U tom kontekstu, među najznačajnije izvještaje spadaju:

1. Šesti periodični Izveštaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, 2013-2016 (ARSBiH, 2017).
2. Informacije BiH UN CEDAW Komitetu (CEDAW/C/BIH/CO/4-5). Informacije, između ostalog, sadrže preduzete aktivnosti nadležnih institucija u BiH u oblasti unapređenja institucionalnog i političkog okvira za promoviranje ravnopravnosti spolova te osiguravanje primjene međunarodnih standarda u ovoj oblasti (GCFBiH, 2015).
3. Izveštaj Peking +20. „U kontekstu dvadesete godišnjice Četvrte svjetske konferencije o ženama i usvajanja Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje Agencija za ravnopravnost spolova BiH u saradnji i uz podršku UN WOMEN je izradila Izveštaj o pregledu napretka u provođenju Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje za Bosnu i Hercegovinu “Peking +20”. Izveštaj ukazuje na evidentan napredak u institucionalizaciji standarda za ravnopravnost spolova u zakonodavni okvir u Bosni i Hercegovini te danas veliki broj sistemskih zakona sadrži standarde koji zabranjuju diskriminaciju i nasilje po osnovu spola. Ovaj napredak znači da su standardi

za ravnopravnost spolova uvedeni u zakonodavne procese, uključujući politike i strategije, kao i u planiranje i programiranje mjera u različitim oblastima“ (GCFBiH, 2014).

4. Žene i muškarci u BiH. “Agencija za statistiku BiH i entitetski zavodi za statistiku u kontinuitetu izrađuju publikaciju “Žene i muškarci”. U ovim publikacijama se, na jednom mjestu, sistematski prikazuju podaci vezani za položaj žena i muškaraca u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, socijalne zaštite, političkog i privatnog života (stupanje u brak, rođenje djece i sl.), prema dostupnim podacima razvrstanim po spolu. Tematski statistički bilteni iz različitih oblasti također sadrže podatke razvrstane po spolu”. Dostupni su izvještaji “Žene i muškarci u BiH” za 2005., 2007., 2009. i 2011. godinu (GCFBiH, 2014).
5. CEDAW izvještaj. „Nakon što je delegacija Bosne i Hercegovine u petak 19. jula 2013. godine u Ženevi podnijela Četvrti i peti Periodični Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u BiH, Komitet za eliminaciju diskriminacije nad ženama objavio je svoja Zaključna zapažanja na kombinovani Četvrti i peti Periodični Izvještaj Bosne i Hercegovine kojima je zadužio Bosnu i Hercegovinu za dalje aktivnosti u oblasti ravnopravnosti spolova i prava žena. Komitet je odao priznanje Bosni i Hercegovini na detaljnom kombinovanom četvrtom i petom periodičnom izvještaju, pisanim odgovorima na spisak pitanja koji je sačinila radna grupa Komiteta prije sjednice i odgovorima na pitanja koja je Komitet usmeno postavljao. Komitet je pozdravio napredak koji je postignut od razmatranja trećeg periodičnog izvještaja Zemlje članice 2006. godine (CEDAW/C/BIH/3) u preduzimanju zakonodavnih reformi, u oblasti unapređenja institucionalnog i političkog okvira sa ciljem ubrzavanja ukidanja diskriminacije žena i promovisanja ravnopravnosti spolova te osiguravanja primjene međunarodnih standarda i ratifikacije ili pristupanja novim međunarodnim i regionalnim instrumentima“ (GCFBiH, 2014, 2013 i 2011).
6. Izvještaj o primjeni Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena u Bosni i Hercegovini (MHRR, 2004).
7. Tokom 2018. godine je provedeno Istraživanje, odnosno Evaluacija uticaja provedbe zaštitnih mjera prema Zakonu o zaštiti od nasilja

u porodici. Istraživanje je provelo Udruženje evaluatora u BiH - BHEVAL uz podršku USMEASURE u saradnji sa Kantonalnim centrom za socijalni rad Sarajevo i Gender Centrom Federacije BiH. Istraživanjem su obuhvaćeni svi slučajevi nasilja od 2013. do 2017. godine (pet godina) u kojima su izrečene zaštitne mjere u Kantonu Sarajevo prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici. Istraživanje je dalo odgovor na karakteristike žrtava i osoba koje su počinile nasilje, obuhvaćene zaštitnim mjerama. Osim toga utvrđen je uticaj pojedinih zaštitnih mjera na ponovno činj enje nasilja, te su na kraju definisani problemi u implementaciji zaštitnih mjera, kao i faktori rizika za nasilje u porodici.

U kontekstu razmatranja problema nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini, nekoliko je vrijednih istraživanja koja trebaju biti uzeta u obzir:

1. Nasilje u porodici u doba pandemije, Uticaj preventivnih mjera za korona virus na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini. Istraživanje pokazuje da se utjecaji epidemija zaraznih bolesti na rodnu jednakost manje priznaju i razumiju. „Dosadašnje epidemije, uključujući ebolu i ziku, ukazuju na to da se nasilje nad ženama može mijenjati po svojoj prirodi i razmjeri, jer epidemije svojim pojavljivanjem značajno utiču kako na društveni tako i na ekonomski život ljudi u jednom društvu. Od većine se traži da ostanu kod kuće kako bi se usporilo širenje zaraze. Za žene koje se već nalaze u nasilnim vezama ili u riziku od zlostavljanja, boravak kod kuće povećava mogućnost nasilja“ (FES, 2020).
2. Dobrobit i sigurnost žena, OSCE-ovo istraživanje o nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini. Rezultati istraživanja upozoravaju na raširenost ovog oblika nasilja u Bosni i Hercegovini. Gotovo polovina žena u BiH (48%) iskusila je neki oblik nasilja, uključujući i nasilje od intimnog partnera, nepartnera, uhođenje ili seksualno uznemiravanje i to od svoje petnaeste godine. Preciznije, skoro četiri od deset žena (38%) izjavilo je da su iskusile psihičko, fizičko ili seksualno nasilje (FBiH:36%, RS:39%). U smislu počinitelaca, broj prijavljenih slučajeva je najviši kada je riječ o nasilju od bivšeg partnera. Od petnaeste godine života, 28% žena navodi da su iskusile

seksualno uznemiravanje (RS:31%, FBiH:26%), dok je 10% žena doživjelo seksualno uznemiravanje u periodu od 12 mjeseci prije istraživanja (RS:14%, FBiH:9%). Uhođenje je iskusila jedna od dvadeset ispitanih žena, 5% u oba entiteta (OSCE, 2019).

3. Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini. Studija o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, kao prva studija ove vrste u Bosni i Hercegovini, nastala je kao rezultat anketnog istraživanja, koje su proveli Agencija za ravnopravnost spolova BiH i entitetski gender centri u saradnji sa statističkim institucijama, a uz podršku UNFPA i UN WOMEN. Osnovni cilj studije bio je istražiti rasprostranjenost i učestalost različitih oblika nasilja nad ženama u sferi privatnih odnosa i šire zajednice. Rezultati istraživanja pokazuju da je „gotovo polovina žena u Bosni i Hercegovini tokom svog odraslog života barem jednom bila izložena nekoj od četiri, između ostalog i za potrebe studije izdvojene, vrste nasilja - fizičkom, psihičkom, seksualnom i ekonomskom, a kao najčešći oblik nasilja kojem su izložene žene u Bosni i Hercegovini, prema nalazima istraživanja, pojavljuje se psihičko nasilje, te njegova kombinacija sa fizičkim. Analizirajući ključne karakteristike psihičkog nasilja - kontrolu i ograničavanje slobode žene te emocionalno zlostavljanje, koje se najčešće doživljava od partnera (sadašnjeg ili bivšeg), ali i od očeva, te se zbog ponavljanja može smatrati sistematskim, može se doći do zaključka da je ono direktan rezultat poimanja društvene uloge žene i njenog subordinisanog položaja u porodici i društvu. Jednako se može reći i za druge vrste nasilja“ (GCFBiH, 2013) .

Iako ne u direktnoj vezi sa predmetom istraživanja ovog rada, u obzir valja uzeti još dva istraživanja koja se tiču medijskog tretmana nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Naime, mediji, kao ključni akteri trebali bi osigurati dovoljno objektivnih, blagovremenih, provjerenih, nepristrasnih i kvalitetnih informacija, ali i davati doprinos u prevenciji i rasvjetljavanju problema nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Ovo je od posebnog značaja za demokratska društva kakvom teži i bosanskohercegovačko društvo. Stoga su istraživanja o medijskom izvještavanju i preporuke za

valjano izvještavanje o ovim oblicima nasilja od posebnog značaja. Pravovremena, objektivna i potpuna informiranost javnosti o svim oblicima nasilja garant je pluraliteta mišljenja i kritičkih stavova i značajna platforma za izgradnju rodne ravnopravnosti svih građana i građanki Bosne i Hercegovine. U tom smislu značajna su sljedeća istraživanja:

1. Priručnik za izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju. U priručniku se ističe kako se „nasilje nad ženama i djevojčicama dešava svakodnevno, u različitim oblicima. Ali najčešće oni oblici nasilja s fatalnim, smrtnim ishodom dobiju svoje mjesto u medijima - i to je osnovni problem. Rezultati medijske analize rađene 2016. godine ukazuju na to da većina tekstova objavljenih u štampanim medijima na ovu temu svoje mjesto nađe u crnoj hronici. Tek petina obrađenog sadržaja bavi se nasiljem nad ženama kao društvenim problemom, a ne izolovanim incidentom u jednoj „nesretnoj“ porodici. Također, medijska pažnja usmjerena je samo na slučajeve fizičkog i seksualnog nasilja, iako je psihičko nasilje također zastupljeno u BiH. Fokus je stavljen na počinioca, djelimično na žrtvu, dok se institucije i njihov rad gotovo i ne tematiziraju u medijima niti se one pozivaju na odgovornost za svoje (ne)djelovanje u borbi protiv nasilja nad ženama i njegovoj prevenciji“ (UNDP, 2017).
2. Istraživanje o medijskom izvještavanju o rodno zasnovanom nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini. Istraživanje pokazuje da „mediji o rodno zasnovanom nasilju izvještavaju gotovo svakodnevno, što je pozitivan pokazatelj da je taj problem prepoznat, ali je i razlog za analiziranje načina izvještavanja i odgovornosti medija u procesu pokretanja rasprave o nasilju nad ženama kao društvenom problemu. Ovo istraživanje je pokazalo nedostatke u radu medija kada je u pitanju izvještavanje o nasilju nad ženama i nasilju u porodici, kao što je nedovoljno posvećivanje pažnje tom društvenom problemu i njegovoj prevenciji ili čak i neetičko izvještavanje u osjetljivim slučajevima. Analiza je pokazala da su češće prisutni kraći članci o konkretnim slučajevima nasilja

nad ženama nego članci koji se tematski vežu za pojam nasilja nad ženama. Mediji ne pokreću teme o nasilju nad ženama nego izvještavaju o njima u kratkim vijestima onda kada dobiju informacije od izvora, što su najčešće policijski izvori ili nevladine organizacije. Fotografije koje se koriste za ilustraciju članaka većinom ne prikazuju krvave detalje i nisu neetične, ali uz svaki peti tekst je objavljena i jasna fotografija lica aktera priče, bilo da je to žena koja je pretrpjela nasilje, počilnac ili aktivista u toj oblasti" (UNDP, 2016).

Za potrebe ovog rada, značajnim se čini pomenuti još nekoliko istraživanja. Premda se direktno ne referiraju na probleme nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, segmenti koje obrađuju itekako se mogu reflektirati na ove oblike nasilja. To su istraživanja: Uticaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini (2020), Rod i pravosuđe, odabrani rezultati i preporuke o implikacijama roda u pravosuđu Bosne i Hercegovine (2014), Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku, obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima (2011) i Političarke u medijima: Slika koje nema (ARSBiH, 2010).

Istraživanja o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini daju direktan doprinos kreiranju integrisanih politika za sprečavanje i borbu protiv ovih oblika nasilja. Također, osiguravaju i „tamne brojke nasilja“ i dopunjavaju podatke administrativnih izvora, koji se odnose samo na registrovane slučajeve nasilja. Imajući u vidu veoma slab uvid u nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje iz razloga što oni najčešće ne bude prijavljeni zvaničnim institucijama zbog straha ili nepovjerenja u institucije, istraživanja o prevalenciji ovih oblika nasilja daju sveobuhvatnu sliku i mogu poslužiti kao osnov za definiranje integrisane politike sprečavanja i borbe protiv nasilja. Poželjno, gotovo neophodno bi bilo institucionalizirati ovakve vrste istraživanja i osigurati redovno praćenje administrativnih podataka, kao ključnih ulaznih informacija za kreatore politika u Bosni i Hercegovini, informiranje domaće javnosti, te razmjenu informacija i podataka sa drugim državama i međunarodnim organizacijama.

3.5. Aktivnosti Univerziteta u Sarajevu na uspostavljanju rodne ravnopravnosti

Nevladina organizacija Atlantska inicijativa 2017. godine krenula je sa implementacijom projekta pod nazivom „Prevenција seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja na univerzitetima u Bosni i Hercegovini“, a sa ciljevima razvijanja preventivnih „mehanizama seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja“, podizanja „svijesti i znanja među studentima[icama]“ i povezivanja studenata/ica različitih fakulteta iz oba entiteta da „zajednički rade na jačanju kvalitete rodne ravnopravnosti“ (Atlantska inicijativa, 2017). Godinu dana ranije, izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine, predviđeno je da su „svi javni organi te ostala pravna lica dužni [...] da svojim općim pravnim aktima, ili posebnim pravnim aktima, reguliraju principe jednakog postupanja, te da osiguraju efikasne interne procedure zaštite od diskriminacije“ (Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije BiH). Ova izmjena direktno implicira izradu pravilnika kojima se uvode interne procedure za zaštitu od različitih oblika diskriminacije uključujući i zaštitu od seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja, mobinga i sl. U obzir treba uzeti i to da će u Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH (ZoRS BiH) „nadležne vlasti, obrazovne institucije i druge pravne osobe obezbijediti [...] efikasne mehanizme zaštite protiv diskriminacije i seksualnog uznemiravanja i neće preduzimati nikakve disciplinske ili druge kaznene mjere prema osobi, zbog činjenice da se on/ona žalio/la na diskriminaciju, uznemiravanje, ili seksualno uznemiravanje, ili je svjedočio/la o diskriminaciji, uznemiravanju, ili seksualnom uznemiravanju“ (Član 11., Stav 3.).

Na tragu izmjene Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine iz 2016. godine, uslijedila je postepeno izrada pravilnika/smjernica kojima se uspostavljaju interne procedure za prevenciju od seksualnog uznemiravanja i rodno zasnovanog nasilja. Ipak, proces na univerzitetima i fakultetima išao je sporo i odvijao se uglavnom na inicijativu nevladinih organizacija i u okviru njihovih projektnih aktivnosti. U pregledu koji je objavljen u februaru 2019. godine konstatira se da „praksa pokazuje da ne postoje posebni pravilnici kojima se uvode interne procedure za zaštitu od seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja, mobinga i drugih oblika diskriminacije“,

odnosno „[u] koliko ovakve odredbe postoje, one su u sklopu drugih akata na koje su ova pravna lica obavezna po osnovu drugih posebnih zakona“ (Izmirlija, 2019: 3). Kao pozitivan primjer, u ovom izvještaju o internim procedurama za zaštitu od diskriminacije, izdvajaju se smjernice za prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja na organizacionim jedinicama Univerziteta u Sarajevu, i to na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Pravnom fakultetu i Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu (Izmirlija, 2019: 3, 10-11). Na ovim organizacionim jedinicama, usvajanje smjernica pratilo je i imenovanje savjetnika/ca za prevenciju seksualnog uznemiravanja i rodno zasnovanog nasilja. Ovakve smjernice u međuvremenu usvojile su i druge organizacione jedinice Univerziteta u Sarajevu.

U isto vrijeme, Etički kodeks Univerziteta u Sarajevu iz 2012. godine preporučivao je “izbjegavanje spolnog uznemiravanja”, ali suštinski je amnestiraorazličite oblike neželjenih ponašanja dopuštajući „normaln[u] komunikaciju, dobronamjerne šale i kritike kao i odnose spolne i druge intimne naravi između članova akademske zajednice koji se zasnivaju na obostranom pristanku i uzajamnom poštovanju“ (Etički kodeks, 2012, Član 12.). U septembru 2021. godine ovaj kodeks je značajno izmijenjen i dopunjen, uključujući i član 12 koji je izmijenjen na način da se naglašava da je “neprihvatljivo svako seksualno i spolno uznemiravanje”.

S obzirom na odjek pokreta i platforme “Nisam tražila”, Vlada Kantona Sarajevo je početkom 2021. godine započela proces donošenja Protokola o postupanju u slučaju seksualnog uznemiravanja i nasilja u organima uprave, javnim preduzećima, javnim ustanovama i pravnim licima, čiji je osnivač Kanton Sarajevo. Naime, inicijativa ≠Nisam tražila, kroz facebook grupu i web stranicu, početkom 2021. godine skrenula je pažnju javnosti na ozbiljnost i rasprostranjenost seksualnog uznemiravanja i rodno zasnovanog nasilja u svim sferama bosanskohercegovačkog društva, uključujući i visokoškolske institucije. Svjedočenja žena iz Bosne i Hercegovine i regiona, potvrdile su potrebu unapređenja postojeće zakonske regulative i kontinuiranog rada na prevenciji seksualnog uznemiravanja i rodno zasnovanog nasilja.

Ne može se sporiti da je na visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini u proteklom periodu urađeno mnogo u

segmentu postizanja rodne ravnopravnosti. Ipak, istraživanje koje je provedeno 2021. godine na pet univerziteta u Bosni i Hercegovini (Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Banjoj Luci, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru i Sveučilište u Mostaru) pokazuje da akademsko osoblje ovih institucija ima nizak stepen povjerenja u efikasnost postojećih mehanizama za zaštitu od nasilja/seksualnog uznemiravanja, te izražava sumnju koliko se slučajeve uopšte prijavljuju (Bakšić-Muftić i dr., 2022). Nalazi ovog istraživanja upućuju da se situacija na fakultetima značajno pozitivno promijenila te da se na mnoge oblike seksualnog uznemiravanja i rodno zasnovanog nasilja u akademskoj zajednici gleda kao na ponašanja koja ne smiju biti tolerisana. Ipak, ovo istraživanje pokazuje da u samim načinima komunikacije i ophođenja, među zaposlenicima/ama i studentima/icama postoji relativno nizak nivo svijesti o tome da i naizgled bezazlena i uobičajena ponašanja (kao, naprimjer, komentari, šale, vicevi, gestikulacije i sl.) mogu biti uvredljiva za drugu osobu (Bakšić-Muftić i dr., 2022). Odnosno, može se izvesti zaključak da u akademskoj zajednici unatoč deklarativnoj opredijeljenosti za rodnu ravnopravnost, na različitim nivoima horizontalne i vertikalne komunikacije, postoji nizak nivo senzibiliteta za ono kako se druga osoba možda može osjećati i svojevrsna suzdržanost i rezerva prema najrazličitijim doživljajima šala, viceva, komentara i sličnih oblika komunikacije. Štaviše, ne postoji potpuno razumijevanje svega onoga što može biti seksualno uznemiravanje, posebno kada je riječ o verbalnoj komunikaciji (Bakšić-Muftić, 2022 i dr.). Jedan od prijedloga i sugestija koji proizlazi iz ovog istraživanja jeste da je za akademsko osoblje, administrativno osoblje i studente/ice potrebno organizirati dodatna profesionalna usavršavanja, te da je potrebno raditi na podizanju svijesti i senzitivizaciji okruženja (Bakšić-Muftić i dr., 2022).

Edukacije nenastavnog osoblja o rodno osviještenim politikama na organizacionim jedinicama Univerziteta u Sarajevu započete su koncem maja 2022. godine. Ove edukacije (opet) su dio projektnih aktivnosti nevladinih organizacija i rezultat saradnje Univerziteta sa nevladinim sektorom, a ne samoinicijativan odraz volje da se akademski prostor učini inkluzivnijim. Ovim se ne želi sporiti značaj ovakvih aktivnosti i pozitivni rezultati saradnje koji su već evidentni.

No, tek onda kada akademska zajednica na osnovu vlastitih potencijala (a institucija koja okuplja osobe koje su, kako u sferi formalnog visokoškolskog obrazovanja, tako i u sferi civilnog društva provodile istraživanja, proizvodile znanje i pokretale edukaciju iz oblasti ženskih/rodni studija, ovakve potencijale sigurno ima) samostalno pokrene i provede inicijative, bit će moguće očekivati održive i dugoročne de facto promjene. Kroz projekt "Uvođenje rodno osviještenih politika u visoko obrazovanje" (UNIGEM projekt), a kroz saradnju TPO fondacije (Transkulturalne psihosocijalne obrazovne fondacije) sa sedamnaest univerziteta u Bosni i Hercegovini, od oktobra 2021. godine na univerzitetima su provedene različite aktivnosti od kojih se izdvajaju formiranja vijeća za rodnu ravnopravnost i usvajanja gender akcionih planova.

Senat Univerziteta u Sarajevu je na 42. redovnoj sjednici u oktobru 2021. godine (broj 01-17-95/21 od 27.10.2021.), na osnovu Memoranduma o saradnji u okviru projekta UNIGEM, donio Odluku o formiranju Vijeća za rodnu ravnopravnost Univerziteta u Sarajevu. Vijeće je formirano s ciljevima "prevencije i borbe protiv rodno zasnovanog nasilja, diskriminacije i seksualnog uznemiravanja", te "osiguranja integriteta i kvaliteta u visokom obrazovanju". Prema ovoj odluci Senata Univerziteta u Sarajevu, zadatak Vijeća je da „priprema i provodi obaveze“ Univerziteta u Sarajevu utvrđene Memorandumom o saradnji u okviru UNIGEM projekta (Senat Univerziteta u Sarajevu, 2021a).

U decembru 2021. godine Senat Univerziteta u Sarajevu usvojio je Odluku o usvajanju Akcionog plana za rodnu ravnopravnost Univerziteta u Sarajevu za period 2022-2023. Polazište Akcionog plana je analiza dostupnih statističkih podataka, a operacioni plan razvija se kroz četiri glavna cilja, koji se razvijaju kroz potciljeve (Senat Univerziteta u Sarajevu, 2021b).

Prvi cilj je fokusiran na unapređenje rodne ravnopravnosti u različitim oblastima rada Univerziteta u Sarajevu, a kroz meta-analize rodne segregacije, promocije rodno odgovornog jezika i istraživanja o uključenosti rodne ravnopravnosti u nastavne planove i programe na organizacionim jedinicama. Dublje razumijevanje horizontalne i vertikalne rodne segregacije, kao i pitanje orodnjavanja nastavnih planova i programa i planirane aktivnosti na temelju kvantitativnih

i kvalitativnih analiza, svakako trebaju biti kontekstualizirane s obzirom na specifičnosti naučnih područja i polja. Pri tome unutar svih ovih kontekstualiziranih specifičnosti, pitanje integrisanja rodne perspektive, uključujući i zastupljenost i način obrade teme rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, treba posmatrati u kontekstu kompetentnije, odgovornije i inkluzivnije izgradnje pojedinačnih profesija. U konačnici, ovo bi moglo imati značajne refleksije na rodnu ravnopravnost u svim sferama bh. društva, ali kreativno urođnjavanje programa treba doći odozdo, odnosno od fakulteta i odsjeka/katedri.

Na koncu, pitanje horizontalne i vertikalne rodne segregacije je pitanje koje ima različite dimenzije s obzirom na nivo na kojem ga posmatramo. Naprimjer, ako posmatramo na nivou univerziteta, pozitivan primjer predstavlja Statut Univerziteta u Sarajevu koji pretpostavlja upotrebu afirmativnih mjera radi uspostavljanja rodnog balansa u pogledu imenovanja prorektora i prorektorica (Član 71., Stav 6.).

Međutim, prethodna istraživanja rodne ravnopravnosti u visokoškolskom obrazovanju (Bakšić Muftić i dr., 2022) pokazuju da iako akademsko osoblje na univerzitetima generalno zauzima negativan stav u pogledu primjene privremenih/afirmativnih mjera u procesima zapošljavanja saradnika/ca na univerzitet/fakultete/odsjeke, moguće je na fakultetima/odsjecima identificirati pozitivne primjere gdje su ove mjere doista korištene s obzirom na rodno odgovornu i kontekstualiziranu procjenu stanja, a radi uspostavljanja rodnog balansa. Iz ovog primjera je vidljivo da kreiranje rodno odgovornih pristupa, u svim sferama rada univerziteta, u velikoj mjeri zavisi od senzibiliteta pojedinaca/ki koji su angažirani na univerzitetu. Upravo iz tog razloga značajan je drugi cilj Akcionog plana za rodnu ravnopravnost Univerziteta u Sarajevu koji je usmjeren na jačanje kapaciteta akademskog i administrativnog osoblja za promoviranje rodne ravnopravnosti na Univerzitetu u Sarajevu. Treći cilj je usmjeren na horizontalnu segregaciju kroz rad sa studentima/cama, dok je četvrti cilj usmjeren na unapređenje „rodne ravnopravnosti u naučno-umjetničkom radu i produkciji“ Univerziteta u Sarajevu (Senat Univerziteta u Sarajevu, 2021b).

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

4.1. Zastupljenost sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u nastavnim planovima i programima na fakultetima Univerziteta u Sarajevu

Ova istraživačka dionica podrazumijevala je analizu sadržaja nastavnih planova i programa fakulteta društvenog i humanističkog smjera na Univerzitetu u Sarajevu. Analizirani su sadržaji nastavnih planova i programa koji su važeći od posljednjih formalnih izmjena u nastavnim planovima i programima organizacionih jedinica Univerziteta u Sarajevu. Uzorkom su obuhvaćeni sadržaji nastavnih planova i programa Ekonomskog fakulteta, Fakulteta političkih nauka, Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Pravnog fakulteta, Fakulteta islamskih nauka, Filozofskog fakulteta, Katoličkog bogoslovnog fakulteta, Fakulteta sporta i tjelesnog odgoja te Pedagoškog fakulteta. U okviru sekundarnog istraživanja korištene su zvanične web stranice fakulteta na kojima su bili dostupni navedeni aktuelni nastavni planovi i programi. Cilj pregleda nastavnih planova i programa na devet organizacionih jedinica UNSA bio je opis sadržaja i značenja nastavnih cjelina koje su definirane u nastavnim planovima i programima, a izričito se tiču nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Analogno tome, definirani su kodovi koji su induktivno generirani i podrazumijevaju pojmove nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje, gdje su istraživačke refleksije bile važan segment analize.

4.1.1. Ekonomski fakultet

Kada je riječ o Ekonomskom fakultetu, analiziran je Nastavni plan i program iz novembra 2015. godine. Analiziran je sadržaj nastavnih planova i programa za 343 nastavna predmeta I i II ciklusa, i to 180 obavezna i 163 izborna nastavna predmeta. U ovim materijalima nisu identificirani predmeti u kojima se tematiziraju pitanja nasilja u porodici i/ili rodno zasnovanog nasilja. Ne sporeći kroz akreditacije potvrđeni kredibilitet i istaknuti kvalitet na ovoj visokoškolskoj ustanovi, mora se primijetiti, ne samo odsustvo rodno osjetljivih i suštinski inkluzivnih sadržaja, već i dominantna orijentiranost obrazovnog programa prema tržišnim kompetencijama. Zanimljivo je spomenuti da je Ekonomski fakultet u Sarajevu jedna od prvih institucija na kojoj se izvodila nastava iz predmeta Sociologije. Na temelju publikacija "Pregled predavanja na Univerzitetu u Sarajevu", koje su objavljivane za svaku školsku godinu, može se zaključiti da se dugo vremena insistiralo na nazivu Sociologija (a ne na drugim nazivima, kao što je, naprimjer, Osnovi nauke o društvu), a zanimljivo je primijetiti da je kao zasebna na ovoj visokoškolskoj ustanovi u socijalističkom periodu postojala i Katedra za pravo i sociologiju (UNSA, 1971, 1974a, 1974b, 1975, 1978, 1979, 1982, 1983, 1985, 1989). Tek koncem '70-ih na Univerzitetu u Sarajevu počinje se generalno izvoditi nastava iz predmeta Osnovi marksizma sa teorijom i praksom, pa tako i na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu (UNSA, 1979a, 1980, 1982, 1989).

Danas se od socioloških predmeta izvode samo izborni predmeti na određenim smjerovima, i to Ekonomska sociologija i Industrijska sociologija na I ciklusu studija, odnosno Sociologija preduzetništva na II ciklusu studija. Ipak, na ovom mjestu moguće je samo teorijski pretpostavljati i povlačiti paralele statusa sociologija i odsustva nastavnih sadržaja kao što su rodno zasnovano nasilje i nasilje u porodici. Odnosno tema rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici odsutna je u potpunosti iz analiziranog Informacijskog paketa na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu.

4.1.2. Filozofski fakultet

Filozofski fakultet, kao organizaciona jedinica Univerziteta u Sarajevu, osnovan je 1950. godine i najstarija je visokoškolska institucija za humanističke i društvene znanosti u Bosni i Hercegovini. S obzirom na njegovu viziju i misiju, ima izuzetno važnu ulogu u kreiranju društva razumijevanja, međusobnog uvažavanja, poštovanja i tolerancije, uključujući i onu koja se odnosi na rodnu jednakopravnost.

Filozofski fakultet ima 13 odsjeka i dvije katedre. Za potrebe ovog rada analizirano je trinaest studijskih programa Filozofskog fakulteta od čega je osam jednopredmetnih (Pedagogija, Specijalna pedagogija, Psihologija, Historija, Sociologija, Sociologija i etnologija, Filozofija, Književnost naroda BiH) i pet dvopredmetnih (Dvopredmetni studij pedagogije, Dvopredmetni studij historije, Dvopredmetni studij sociologije, Filozofija i sociologija, Dvopredmetni studij Književnosti naroda BiH). Važno je naglasiti da su analizirani nastavni planovi i programi važeći od akademske 2019/20. godine.

Analiziran je sadržaj programa 502 predmeta na I ciklusu studija te 267 predmeta na II ciklusu. Uvažavajući raznolikost studijskih programa, analizom sadržaja nastojali smo utvrditi zastupljenost sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. U tom smislu, analiza je išla najprije u pravcu identifikacije predmeta, koji u svom sadržaju programa imaju eksplicitno navedene teme koje tretiraju nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje. Analizom su izdvojena tri takva predmeta.

Na studijskom programu Sociologija, u III semestru II ciklusa studija, izborni predmet pod nazivom Rodne teorije - sociološki i antropološki pristupi, sadrži teme koje se odnose na rodno zasnovano nasilje kao što su: nasilje prema ženama, socijalizacija i učenje rodnih uloga, društvene upotrebe rodnih uloga, društveni statusi žena i muškaraca, kulturna konstrukcija rodnog identiteta, rod i mikrostrukturalni procesi, porodica, rodne uloge i roditeljstvo, društvene posljedice rodnog nasilja, feminizacija siromaštva, seksizam, rod i tranzicija, feministički pokreti i njihov utjecaj na antropološke studije. Na studiju Psihologije zastupljena je tema nasilje u porodici u II semestru II ciklusa studija u predmetu Forenzička psihologija te u predmetu Primijenjena razvojna psihologija u VI semestru I ciklusa.

Kako bismo dobili širu i jasniju sliku o zastupljenosti fenomena nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje u studijskim programima, u obzir su uzeti i oni nastavni predmeti čije teme impliciraju sadržaj navedenih fenomena. Sadržaji, koji se odnose na nasilje, rodne stereotipe, rodni identitet, vršnjačko nasilje i sl., predstavljaju značajnu platformu za promišljanje i rekonceptualizaciju s ciljem naglašavanja važnosti inkorporiranja sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju.

Tako naprimjer, studijski program Sociologije i etnologije sadrži brojne predmete, koji se bave interakcijom i komunikacijom, kulturnim nasljeđem i tradicijom, konfliktima različitih formi, umjetničkim kulturološkim izrazom i mogu biti prostor za razmišljanje o rodno zasnovanoj jednakopravnosti i učešću žena i muškaraca, što može imati preventivni karakter u kontekstu nasilja.

Studij Sociologije kroz predmet Sociologija porodice nudi teme kao što su brak, pol i rodna performativnost, vrijednosti u porodičnoj zajednici, tipovi porodice: suvremena strujanja u rekonceptualizaciji pojma braka i smisla porodice, patrijarhalna i moderna porodica u BiH, što upućuje na razumijevanje partnerskih odnosa i svih alternativnih oblika ljudskih intimnih zajednica te razvijanje analitičkih spoznaja o porodičnim i partnerskim odnosima. Osim ovog predmeta zanimljivo je pomenuti Sociologiju digitalne kulture i pripadajuću temu Cyberfeminizam, koja otvara prostor za propitivanje, ali i preveniranje, pojave rodno zasnovanog nasilja u virtualnom okruženju. Predmet Sociologija odgoja i obrazovanja bavi se temama rod i spolnost, performativnost roda i socijalna konstrukcija roda i spola, dok Sociologija emocija, pored ostalog, propituje odnos roda i emocija.

Studij Književnost naroda BiH je jedini koji u svom programskom sadržaju nema niti jedan predmet/temu, koji problematizira fenomen nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja.

Studij Filozofije kroz predmet Psihologija obrazovanja, koji se realizira kao zajednički na nivou Fakulteta, sadrži temu rodni stereotipi u obrazovanju.

Studijski program Historije u okviru predmeta Bosansko društvo u srednjem vijeku sadrži teme žene, roblje, brak, dok predmet Političke ideologije u XX stoljeću tretira feminizam kao rodnu ideologiju.

Zajednički predmet Pedagogija 2 bavi se vršnjačkim odnosima i nasiljem među vršnjacima.

Studijski programi Pedagogije i Specijalne pedagogije također nemaju predmeta čiji sadržaji direktno izdvajaju nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje, ali moguće je uočiti sadržaje koji za cilj imaju promociju jednakopravnosti, tolerancije, razumijevanja, prevazilaženje stereotipa i predrasuda te stvaranje rodnog identiteta. Navedeni sadržaji dati su u sljedećim predmetima: Odgoj za građanske kompetencije (odgoj za sprečavanje predrasuda i diskriminacije), Interkulturalni odgoj (stereotipi i predrasude/tolerancija i nenasilno rješavanje sukoba), Socijalna pedagogija (vršnjački odnosi i nasilje među vršnjacima te važni faktori rizika i zaštite u vršnjačkom nasilju), Pedagoška antropologija (identitet - problemi određenja kulturnog, etničkog, religijskog i rodnog identiteta - uloga odgoja), Sociologija obrazovanja (dobne, etničke, religijske, spolne i druge društvene grupe i obrazovanje - društvene razlike i nejednakosti).

Studij Psihologije se kroz predmete Uvod u psihologiju obrazovanja i Psihologija roditeljstva bavi pitanjima rodnih stereotipa u obrazovanju, vršnjačkog nasilja, roditeljstva i uloge obitelji u razvoju djece.

Iz navedene analize proizlazi da se od ukupno 769 predmeta na I i II ciklusu studija samo tri direktno bave temama nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje (i to jedan na I ciklusu studija i dva na II ciklusu studija), dok je ukupno 17 predmeta čije teme indirektno upućuju na ove fenomene.

4.1.3. Pravni fakultet

Analiza nastavnih programa na Pravnom fakultetu u Sarajevu obuhvatila je sadržaj 42 obavezna i 56 izbornih nastavnih predmeta na I ciklusu studija, te 40 obaveznih i 39 izbornih predmeta na 13 smjerova II ciklusa studija. Analizirajući programe koji su bili na snazi i koji su dostupni na web stranici, uočava se da studijski programi I i II ciklusa Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, jednako kao ni studijski programi drugih fakulteta na Univerzitetu u Sarajevu, nisu urodni, niti se u njima u pravilu koristi rodno odgovoran jezik. Odnosno, na I ciklusu studija samo u silabusima tri sociološka predmeta i na II ciklusu samo na jednom predmetu (Metodologija istraživanja), koristi se rodno odgovoran jezik. Ipak, zanimljivo je primijetiti da se u posljednjem dijelu studijskog programa daju informacije o akademskom osoblju, te se sporadično koristi rodno odgovoran jezik, prvenstveno u pogledu navođenja akademskih zvanja. Analiza koja slijedi usmjerena je na silabuse iz 2018. godine koje su aktualni u trenutku provođenja analize, ali je važno napomenuti da je program drugog ciklusa dopunjen i sa novim smjerovima.

Opšti ciljevi, odnosno očekivani ishodi učenja studijskoga programa I i II ciklusa iz 2018. godine, nisu urodni, a rodno senzitivni pristup nije integriran u opšte ciljeve studijskog programa. U širim tumačenjima studijskih programa I i II ciklusa mogao bi se uslovno naći prostor za dosta široka čitanja u kojima bi se stjecanje znanja i razumijevanje rodni dimenzija iz područja prava moglo prepoznati kao jedan od očekivanih ishoda učenja. Tako se u programu dodiplomskog studijskog programa prava navodi da se od studenata/ica, između ostalog, očekuje razvijanje "profesionalnih vještina koje se smatraju neophodnim za efikasnu i odgovornu participaciju u pravničkoj profesiji", a na razni kompetencija i "moralni i etički stav u rješavanju problema" (PFSA, 2018a). Na drugom ciklusu studija, od studenata/ica se, između ostalog, očekuje i da će nakon završetka studija biti u mogućnosti da kritički vrednuju prijedloge za "normativno uređenje pojedinih pitanja iz područja prava" (PFSA, 2018b). Međutim, ovako široko tumačenje formulacija ciljeva studijskog programa, nije dovoljno kako bismo izveli pouzdane zaključke o integriranju rodne perspektive u opšte ciljeve programa, ali ih možemo pretpostavljati

u široj interpretaciji. Slične zaključke možemo izvesti i u odnosu na pojedinačne silabuse. Ipak, kako se na nivou predmeta mogu prepoznati i neki pozitivni primjeri, može se zaključiti da urođnjavanje studijskih programa nije opšta strategija, već kao i na drugim fakultetima zavisi od rodne osviještenosti pojedinki/aca, koji osmišljavaju silabuse pojedinačnih predmeta.

Dok se tema rodno zasnovanog nasilja ne može direktno prepoznati u nastavnim planovima i programima I i II ciklusa studija, tematiziranje nasilja u porodici može se direktno prepoznati u sadržaju jednog predmeta na I ciklusu studija. Riječ je o nastavnom predmetu Porodično pravo I, koji studenti/ce slušaju u III semestru studija i koji ima opterećenje od 5 ECTS kredita. Kao jedan od ciljeva ovog nastavnog predmeta, navodi se i "upoznavanje" studenata/ica "sa temama spojivim sa pitanjima nasilja u braku i vanbračnoj zajednici", dok se u okvirnom sadržaju predmeta, navodi šest glavnih tematskih cjelina. Pri tome, kao posebna tematska cjelina izdvojeno je "nasilje u braku i vanbračnoj zajednici" sa podtemama "pojam i oblici nasilja" i "zaštita od nasilja".

Svakako, postoji vjerovatnoća da se neki aspekti teme rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici problematiziraju i u okviru nekih drugih predmeta, ali to nije vidljivo iz samih silabusa pojedinačnih predmeta. Na Pravnom fakultetu u Sarajevu na II godini studija izvodi se nastava iz predmeta Krivično pravo I i Krivično pravo II, međutim na temelju samog silabusa nije moguće izvesti zaključke o tome da li se i na koji način obrađuju teme rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici. Ipak adresiranje ove teme je moguće pretpostavljati na ovim, kao i na nekim drugim predmetima, a posebno imajući u vidu brojne teme o jednakopravnosti i zabrani diskriminacije koje su inkorporirane u različite predmete.

Naprimjer, studenti/ce imaju priliku slušati u VIII semestru izborni predmet Viktimologija. U silabusu se navodi da je cilj ovog nastavnog predmeta da se "studenti upoznaju sa pojmom i predmetom viktimologije kao nove društvene nauke sa humanističkom orijentacijom ka žrtvi krivičnog djela, sa njenim ciljevima i zadacima, sa pojedinim tipovima žrtve, njihovoj ulozi i rizicima, te o njihovom položaju u pravima u našem pravnom sistemu". Okvirni sadržaj predmeta obuhvata teme: viktimologija (pojam, predmet, zadaci i ciljevi), prava žrtve, žrtve zločina

(žrtve nasilja, međunarodnog terorizma, ubistva, seksualnog nasilja, nasilja u obitelji, stradanje i zaštita djece i omladine, stradanja na radu i u čovjekovoj okolini), žrtve rata i prevencija stradanja i zaštita žrtava. Odnosno, u okviru sadržaja predmeta kao jedna od pet tema na ovom izbornom predmetu (koji nosi tri ECTS boda) navodi se i tema: "žrtve zločina (žrtve nasilja, međunarodnog terorizma, ubistva, seksualnog nasilja, nasilja u obitelji, stradanje i zaštita djece i omladine, stradanja na radu i u čovjekovoj okolini)".

UVI semestru na listi izbornih predmeta nalaze se i Gender i pravo, te Pravna klinika iz porodičnog prava. Na IV godini studija (VIII semester) studenti/ce imaju priliku slušati predmet Antidiskriminaciono radno pravo. Međutim, u samom sadržaju ova dva izborna predmeta ne mogu se direktno prepoznati teme rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, ali ih je, s obzirom na koncept, moguće pretpostavljati. Pri tome treba uzeti u obzir da izborni predmeti imaju opterećenje od tri ECTS boda, predmete ne pohađaju svi studenti/ce i sa liste izbornih predmeta ne nude se studentima/cama svi predmeti. Odnosno, činjenica da je predmet na listi izbornih predmeta, ne znači i garanciju da će svake akademske godine predmeti i biti ponuđeni studentima/cama, a i onda kada to jesu, nastavu će pohađati samo oni studenti/ce koji/e su taj predmet i odabrali/e. Svakako, potencijalni prostor za obradu tema rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici može se pronalaziti i na obaveznom predmetu Sociologija i pravo na prvoj (I) godini studija, ali na temelju silabusa predmeta može se zaključiti da se obrađuju samo teme nasilja i teme porodice. Također, temu rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici moguće je posmatrati i u historijskoj perspektivina nekim predmetima Katedre za pravnu historiju i komparativno pravo. Na temelju analize nastavnih planova i programa I i II ciklus studija Pravnog fakulteta u Sarajevu možemo direktno potvrditi da se tema nasilja u porodici obrađuje na II godini studija na nastavnom predmetu Porodično pravo I, ali i indirektno pretpostavljati da se tema obrađuje i na nekim drugim obaveznim ili izbornim predmetima.

Ipak, izuzetno je važno napomenuti da je prethodno analizirani program II ciklusa iz 2018. godine, dopunjen i izmijenjen Odlukom Nastavno-naučnog vijeća Pravnog fakulteta u Sarajevu (broj: 01-266/22 od 21.2.2022. godine). Ovom odlukom, između ostalog, na Katedri za

državno i međunarodno javno pravo uvedena su dva nova smjera i to: Rod i pravo i Pravo Vijeća Evrope. Na oba programa koristi se rodno odgovoran jezik, što uz opšte prakse korištenja rodno odgovornog jezika u dokumentima ove institucije, predstavlja značajno drugačiji pristup u odnosu na druge organizacione jedinice Univerziteta u Sarajevu.

Prema tematskoj profiliranosti smjera, Rod i pravo integriše rodnu perspektivu kroz cijeli program i predviđa obradu teme rodno zasnovanog nasilja kroz različite predmete. Na smjeru Pravo Vijeća Evrope, posebno se izdvaja predmet Rodna ravnopravnost u Vijeću Evrope koji u okviru sadržaja predmeta, između ostalog, predviđa i obradu tematske cjeline Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici i njenu provedbu u Bosni i Hercegovini. Uz to, na Pravnom fakultetu se mogu prepoznati neke druge specifične aktivnosti na promicanju rodne ravnopravnosti. Tako je, naprimjer, ova organizaciona jedinica koja je među prvima na univerzitetu uvela nastavni predmet iz oblasti rodnih studija (spomenuti predmet Gender i pravo), zajedno sa Sarajevskim otvorenim centrom, 2019. godine izdala prvi bh. udžbenik iz oblasti rodnih studija za studente i studentice društvenih nauka. Ili, naprimjer, 2022. godine, redovni konkurs za najbolje studentske eseje, bio je posvećen temi rodne ravnopravnosti u bh. društvu. Svi ovi napori, uz brojne druge specifične aktivnosti na Pravnom fakultetu, izdvajaju ovu organizacionu jedinicu u njenim nastojanjima da doprinese izgradnji rodne ravnopravnosti na Univerzitetu i generalno u bosanskohercegovačkom društvu.

4.1.4. Fakultet političkih nauka

Na Fakultetu političkih nauka postoji pet odsjeka: Odsjek za politologiju (dva usmjerenja: Međunarodni odnosi i diplomatija i Upravljanje državom), Odsjek za sociologiju, Odsjek za žurnalistiku/komunikologiju; Odsjek za sigurnosne i mirovne studije i Odsjek za socijalni rad. Svaki od navedenih studijskih programa ima neobično važnu ulogu u kreiranju javnih politika, kulture, svijesti i obrazovanja, kako samih studenata koji su direktno uključeni u obrazovni program, tako i općeg javnog mnijenja, a kasnije i kroz primjenu stečenih znanja u praktičnom radu koji ima za cilj unapređenje kvaliteta života i

humanizaciju različitih segmenata života.

Navedeni studijski programi imaju veoma malo zajedničkih sadržatelja, odnosno predmeta i ovi su programi različiti, kako po svom cilju, tako i po programima i ishodima, odnosno znanjima stečenim tokom studija. S obzirom na to da je namjera ove studije analizirati sadržaj nastavnih planova i programa na fakultetima koji imaju manju ili veću povezanost sa izučavanjem fenomena nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, unutar studijskih programa na jednom fakultetu uočava se značajna razlika. Problem nasilja u porodici možda nije direktno zastupljen u svim studijskim programima, ali se iz samog naziva i karaktera programa i konačnog obrazovnog cilja može zaključiti koliko je svaki od navedenih programa koji pripremaju stručnjake iz navedenih oblasti profesionalnog djelovanja, izuzetno važno pitanje.

Kreiranje svijesti studenata tokom studija o problemima nasilja u porodici, roda i rodno zasnovanog nasilja treba biti među prioritetnim, osobito za pojedine studijske programe, kakav je npr. studij socijalnog rada. Njihovo teorijsko poznavanje i razumijevanje složenosti problema važno je u izgradnji kasnijeg profesionalnog identiteta. Informiranje i senzibiliziranje studenta o ovakvim znanjima može biti na direktan ili indirektan način.

Na Fakultetu političkih nauka, na Odsjeku za politologiju nema predmeta koji se sadržajno direktno bave pitanjem nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Predmet koji se na neki način dotiče rodne ravnopravnosti je Uvod u politologiju na prvoj godini dodiplomskog studija, gdje je u silabusu uvršten naslov Političke ideologije: fašizam, nacionalizam, feminizam i ekologizam. Na osnovu navedenog naslova može se zaključiti da bi neka od ovih pitanja mogla biti predstavljena studentima.

Na Odsjeku za žurnalistiku/komunikologiju teme nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja nisu direktno zahvaćene nastavnim planom i programom. No, ipak, pitanje braka i porodice važne su teme koje mogu implicirati i problem nasilja u porodici. Naime, u okviru predmeta Uvod u sociologiju na prvoj godini I ciklusa studija obrađuje se tematska cjelina porodica i brak, a na II ciklusu studija u okviru predmeta "Mediji i politika" govori o društvenoj ulozi medija, te izvještavanju o senzitivnim pitanjima, kao što je i rodno pitanje.

Odsjek za sigurnosne i mirovne studije, samom prirodom studija, bavi se pitanjima sigurnosti i raznim oblicima nasilja u društvu, međutim, nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje nije predmet studija. Neke od tema koje su bliske, obrađuju se već na prvoj godini dodiplomskog studija (BA) kao što su teme roda i porodice koje se izučavaju u okviru predmeta Uvod u sociologiju. Možemo pretpostaviti da se u okviru ove teme može otvoriti pitanje spolne neravnopravnosti, pa i nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, ako ništa u diskusiji sa studentima tokom nastave, odnosno vježbi. Slično tome, tema feminizma se obrađuje u okviru predmeta Uvod u politologiju u okviru tematske cjeline Političke ideologije: fašizam, nacionalizam, feminizam i ekologizam. Studenti na drugoj godini dodiplomskog studija slušaju predmet Psihologija, u okviru kojeg izučavaju teme: psihički poremećaji, roditeljstvo te komunikacija u međuljudskim odnosima. Navedene tematske cjeline nisu u direktnoj vezi sa nasiljem u porodici, ali se mogu dovesti u indirektnu vezu sa pitanjima nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Istovremeno, promicanje pozitivnih vrijednosti i razvijanje odgovornog roditeljstva i međuljudskih odnosa, imaju veoma značajnu preventivnu ulogu. U okviru predmeta Pedagogija na II ciklusu studija (MA), također se govori o temi međuljudskih odnosa, kao važnom temelju odgojnog procesa.

Dva odsjeka, Socijalni rad i Sociologija, po svojoj prirodi imaju veći fokus na teme porodice, njihovog funkcioniranja u savremenom društvu, izazova s kojima se suočavaju, kao i na problem nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Sam praktičan tretman problema nasilja u porodici, odnosno podrška i pomoć, kako žrtvama, tako i počiniteljima, ipak ostaje u domenu socijalnog rada. Važno je napomenuti da jedino na odsjeku Socijalni rad postoji predmet Nasilje u porodici koji se direktno bavi teorijskim razumijevanjem složenosti problema nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, te praktičnim profesionalnim angažmanom stručnjaka u pružanju pomoći osobama koje su žrtve nasilja u porodici.

Na Odsjeku za sociologiju, nasilje u porodici se direktno obrađuje u okviru predmeta Sociologija porodice prvog ciklusa studija na prvoj godini u okviru tematske cjeline Nasilje u porodici i prevencija. Osim toga, u okviru predmeta, izučavaju se teme koje

su važna osnova za razumijevanje odnosa u porodici i obnašanja različitih uloga unutar porodice, kao što su pitanja roditeljstva, majčinstva i očinstva, zatim problema autoriteta u savremenoj porodici i njegove krize. Naslovi koji se dalje izučavaju u okviru ovog predmeta su pitanja roda i spola, te uloge žene u porodici. Ovdje studenti mogu učiti o važnim pitanjima novih trendova u društvu i dezintegraciji porodice. U okviru Nastavnog plana i programa ovog studijskog programa, nekoliko je drugih predmeta koji se bave pitanjima porodice i roda. Tako je ova tematska cjelina uvrštena u sadržaj predmeta Uvod u sociologiju. U okviru predmeta Uvod u politologiju, koji se izučava na većini studijskih programa ovog fakulteta, o čemu je bilo riječi i ranije, obrađuje se tema feminizma. U okviru predmeta Sociologija religije izučavaju se teme religije, žene i braka. Studenti sociologije u okviru predmeta Psihologija imaju priliku učiti psihološke poremećaje, pitanje roditeljstva i komunikacije u međuljudskim odnosima. Na drugom ciklusu studija studenti uče o stavovima i njihovom djelovanju na misli i osjećaje, predrasudama, agresiji i prosocijalnom ponašanju i međuljudskim odnosima te izboru bračnog partnera u okviru predmeta Socijalna psihologija. Navedene teme mogu se dovesti u vezu sa prevencijom nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Predmet Sociologija siromaštva, temom Feminizacija siromaštva, studentima nudi znanja za razumijevanje siromaštva kroz rodnu perspektivu. Pitanje nasilja kao društvenog fenomena i devijantnog načina ponašanja te agresivnosti i oblicima ispoljavanja, teme su predviđene sadržajem predmeta Sociologija nasilja.

Na Odsjeku za socijalni rad, na oba ciklusa studija, postoje predmeti koji se direktno ili indirektno bave pitanjima nasilja u porodici. Ovakva situacija je potpuno prirodna, budući da je ovo važno profesionalno područje djelovanja socijalnih radnika. Na dodiplomskom studiju u okviru predmeta Uvod u sociologiju, izučavaju se teme roda i seksualnosti, kao i porodice i braka. Pođemo li od pretpostavke da počinitelji nasilja mogu imati određene psihičke probleme, psihički poremećaji su tema koja se obrađuje na predmetu Osnove psihologije. Jedan od temeljnih praktičnih predmeta je Socijalni rad s porodicom. Stoga se ovdje izučavaju teme poput porodica u riziku (funkcionalne i disfunkcionalne porodice), zatim

provođenje mjera u slučaju zanemarivanja i zlostavljanja djece te profesionalnog rada sa porodicama koje imaju probleme u odnosima i nasiljem u porodici.

Na master studiju studenti, kroz predmet Socijalna psihologija, imaju priliku učiti o stavovima i njihovoj promjeni, njihovom utjecaju na misli i osjećaje, predrasudama, agresiji i prosocijalnom ponašanju, te međuljudskoj privlačnosti i izboru partnera. U okviru predmeta Ljudska prava i socijalni rad, uče o pravima žena i njihovom ostvarivanju u bh. kontekstu. Također, Etika socijalnog rada zahvata pitanja roda i seksualnosti u obrazovanju i praksi socijalnog rada.

Predmet koji je ključni za temu samog istraživanja je Nasilje u porodici koji studenti slušaju na prvoj godini master studiju i to u ljetnom semestru. Budući da je ovo jedan od rijetkih predmeta koji se u cjelosti bavi problemom nasilja u porodici, tako je i sam sadržaj predmeta koncipiran. Kroz ovaj predmet, studenti mogu razumjeti sam fenomen, teorijske osnove, rano otkrivanje i prepoznavanje, posljedice zanemarivanja i zlostavljanja djece te profesionalne intervencije. Osim problema nasilja nad djecom, važne teme su: rodno zasnovano nasilje i nasilje nad ženama, partnersko nasilje, profesionalna intervencija u zaštiti zlostavljanih žena, zaštita žena žrtava nasilja te psihosocijalni rad s počiniteljima i žrtvama porodičnog nasilja. Osim uobičajenih tema nasilja u porodici, ovdje se izučavaju i teme o kojima se rjeđe govori, a to je nasilje nad starijim osobama, kao i nasilje djece nad roditeljima. Zakonodavni okvir koji tretira pitanje nasilja u porodici, temelj je za profesionalno djelovanje, jednako kao i međuprofesionalna suradnja.

4.1.5. Pedagoški fakultet

Pedagoški fakultet ima četiri odsjeka: Odsjek za predškolski odgoj, Odsjek za razrednu nastavu, Odsjek za kulturu življenja i tehnički odgoj i Odsjek za edukaciju i rehabilitaciju.

Pedagoški fakultet na web stranici ima dostupna dva Nastavna plana i programa iz 2011. i 2019. godine. Budući da na stranici fakulteta nije dostupan izvedbeni plan posljednjeg programa, za analizu problema nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja uzet je pretposljednji Nastavni plan i program iz 2011. godine. Uvidom

u sadržaj Nastavnog plana i programa iz 2019. godine ne uočava se razlika kada je riječ o temama nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja.

Detaljnijom analizom nastavnih planova i programa navedenih studijskih programa, ne postoji predmet koji se direktno bavi tematikom nasilja u porodici, pa ni rodno zasnovanog nasilja. Neki od predmeta u svom fokusu imaju porodicu, odnosno njenu odgojnu ulogu. Tako je na Odsjeku za predškolski odgoj uvršten predmet Obiteljska pedagogija koji ima za cilj, osim stjecanja teorijskih saznanja, da studenti steknu kompetencije koje se odnose na ulogu obitelji/porodice u odgoju djece i važnosti profesionalnog angažmana u cilju pružanja podrške roditeljima u njihovoj odgojnoj ulozi, posebno u slučajevima poremećaja u odgoju djece. Važne tematske cjeline, koje se mogu indirektno dovesti u vezu sa nasiljem u porodici su sociopatologija i psihopatologija obitelji, te funkcionalne i disfunkcionalne obitelji.

U okviru predmeta Mentalno zdravlje, izučavaju se tematske cjeline koje se odnose na psihologiju nasilja kod djece i odraslih u školi i na radnom mjestu, te pojam mobinga. Ova tematska cjelina se može dovesti u vezu sa problemom rodno zasnovanog nasilja. Važno je napomenuti da se u okviru ovog predmeta direktno izučava tema nasilja u porodici. Isti predmet postoji i na drugim studijskim programima, odnosno odsjecima, ali u njima nisu navedene tematske cjeline koje se odnose na nasilje u porodici.

U Nastavnom planu i programu iz 2019. godine, na Odsjeku za predškolski odgoj, uveden je dodatni predmet Intraobiteljska dinamika, koji, sudeći po naslovu, moguće dijelom zahvata i problem nasilja u porodici, ali budući da nismo ostvarili uvid u navedeni predmet, to nije moguće tvrditi.

Na master programu nema predmeta s direktnim ili indirektnim fokusom na problem nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja.

4.1.6. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, kao organizaciona jedinica Univerziteta u Sarajevu, osnovan je 1993. godine odlukom Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. S

obzirom na njegovu viziju i misiju, ima izuzetno važnu ulogu u kreiranju društvenog razvoja Bosne i Hercegovine unutar svoje naučne oblasti - podsticati stvaranje novih rješenja i kreativnih ideja i na taj način biti oslonac održivog razvoja temeljenog na znanju (FKN, 2022).

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije ima tri studijska usmjerenja i to: Studijski smjer Kriminalistika, Studijski smjer Kriminologija i Studijski smjer Sigurnosne studije. Studij je koncipiran prema modelu 4+1 (prvi ciklus studija traje četiri godine, drugi ciklus studija godinu). Kako svaka studijska godina nosi 60 ECTS kredita, to je model studija prema broju ostvarenih ECTS kredita - 240 ECTS (I ciklus studija) i 60 ECTS (II ciklus studija). Za potrebe ovog rada analizirana su oba ciklusa studija, što podrazumijeva tri nastavna plana i programa za prvi ciklus studija i pet nastavnih planova i programa za drugi ciklus studija. Naime, na drugom ciklusu studija, osim studijskih programa koji prate prvi ciklus studija (Kriminalistika, Kriminologija i Sigurnosne studije), dostupna su još dva zajednička programa drugog ciklusa studija, i to Korporativna sigurnost i zaštita i Krizni menadžment u sigurnosnom sektoru. Dakle, analizirano je ukupno osam studijskih programa (tri za prvi i pet za drugi ciklus studija).

Važno je naglasiti da su analizirani nastavni planovi i programi važeći od akademske 2019/20. godine (za tri studijska programa prvog ciklusa studija - Kriminalistika, Kriminologija i Sigurnosne studije i tri studijska programa drugog ciklusa studija - također Kriminalistika, Kriminologija i Sigurnosne studije). Dva zajednička studijska programa drugog ciklusa studija (Korporativna sigurnost i zaštita i Krizni menadžment u sigurnosnom sektoru) važeća su od studijske 2016/2017. godine.

Kada je riječ o prvom ciklusu studija, svaki studijski program (Kriminalistika, Kriminologija, Sigurnosne studije) ima po 48 predmeta (šest predmeta po semestru, 12 predmeta na svakoj studijskoj godini). Uvidom u nastavne planove i programe pomenutih studijskih programa, uočena su određena preklapanja NPP-ova, odnosno veliki broj zajedničkih predmeta na sva tri studijska programa prvog ciklusa studija. Tako su u konačnici analizirani sadržaji ukupno 82 različita nastavna predmeta prvog ciklusa studija Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.

Kada je riječ o drugom ciklusu studija, svaki studijski program koji prati prvi ciklus studija (Kriminalistika, Kriminologija i Sigurnosne studije) ima po šest predmeta (u prvom semestru), dok je u drugom semestru planirana izrada završnog rada. Uvidom u nastavne planove i programe pomenutih studijskih programa, utvrđen je jedan zajednički predmet na sva tri programa i to predmet Metodologija istraživanja u kriminalistici, kriminologiji i sigurnosnim studijama te pet različitih predmeta na svakom studijskom usmjerenju. Tako su u ovom dijelu analizirani sadržaji programa ukupno 16 nastavnih predmeta.

U okviru zajedničkih programa drugog ciklusa studija analizirani su sadržaji programa ukupno 17 predmeta (10 predmeta na studiju Korporativna sigurnost i zaštita i sedam predmeta na studiju Krizni menadžment u sigurnosnom sektoru). Dakle, predmetom analize bila su 33 predmeta drugog ciklusa studija Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.

Uvažavajući raznolikost studijskih programa, analizom sadržaja nastojala se utvrditi zastupljenost sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. U tom smislu, analiza je najprije išla u pravcu identifikacije sadržaja programa i predmeta koji u svom nazivu imaju eksplicitno navedene teme koje tretiraju nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje. Analizom svih osam nastavnih planova i programa (I i II ciklusa studija) nisu utvrđeni sadržaji programa i nazivi predmeta koji direktno korespondiraju sa pomenutim temama.

S ciljem stjecanja boljeg uvida o zastupljenosti fenomena nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u studijskim programima, u obzir su uzeti i oni nastavni predmeti čije teme impliciraju sadržaj navedenih fenomena, odnosno indirektno korespondiraju sa navedenim fenomenima. Sadržaji, koji se odnose na nasilje, porodične odnose, rodne stereotipe, rodni identitet, vršnjačko nasilje, ravnopravnost spolova i sl., predstavljaju značajnu platformu za promišljanje i rekonceptualizaciju, s ciljem naglašavanja važnosti inkorporiranja sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. Također, analizirano je i (ne)korištenje rodno zasnovanog jezika i (ne) integriranje principa rodne ravnopravnosti u opšte ciljeve programa. U vezi s navedenim uočeno je sljedeće:

U narativnom dijelu studijskih programa I i II ciklusa studija nije korišten rodno zasnovani jezik, a nije uočeno ni integriranje principa

rodne ravnopravnosti u opšte ciljeve i ishode učenja.

U studijskim programima Kriminalistike, Kriminologije i Sigurnosnih studija prvog ciklusa uočeni su predmeti sa sadržajima koji se odnose na nasilje, porodične odnose, rodne stereotipe, rodni identitet, vršnjačko nasilje, ravnopravnost spolova i sl. i to predmeti: Stručna praksa 6 (Kriminalistika i Kriminologija) koji unutar tematskih cjelina razmatra imovinske delikte sa elementima nasilja; Kriminalistika 8 - Penološka kriminalistika (Kriminalistika) - tematske jedinice sadrže temu „kriminalistička kontrola žena zatvorenika“. Ovdje je nužno napomenuti da je nekorištenje rodno zasnovanog jezika upravo dovelo do ugrožavanja jasnosti teme. Posmatrajući temu „kriminalistička kontrola žena zatvorenika“ nejasno je da li je riječ o ženama zatvorenicama ili suprugama zatvorenika? Preciznija terminološka upotreba svakako bi razriješila nesporazum. Kako se iz naziva predmeta (penologija) može naslutiti, riječ je o osobama ženskog spola koje se nalaze u zatvoru. U tom kontekstu, trebalo bi koristiti rodno zasnovani jezik i termin „zatvorenice“ ili reći „kriminalistička kontrola nad ženama koje izdržavaju kaznu“; Kriminologija 2 - Kriminološke teorije (Kriminologija) sadrži tematsku jedinicu „Feministički diskurs u kriminologiji“; Kriminologija 3 - Primijenjena kriminologija (Kriminologija), u tematskim cjelinama razmatra zločine nasilja; Kriminologija 4 - Djeca i mladi u kontaktu sa zakonom (Kriminologija), u tematskim cjelinama uključena tema nasilje nad djecom; Kriminologija 5 - Suvremeni oblici kriminaliteta (Kriminologija), razmatra temu nasilja u porodici kao savremenog sigurnosnog izazova; Uvod u sigurnosne studije (Sigurnosne studije) u okviru teorijskog određenja pojma sigurnosti razmatra i feministički pristup; Sigurnosna kultura (Sigurnosne studije) - u okviru tematskih jedinica razmatra se tema identiteta i njihovog ugrožavanja; Društvena sigurnost (Sigurnosne studije), kao tematsku jedinicu razmatra načine reagiranja na percipiranu prijetnju identiteta, a u ishodima učenja ima razumijevanje i prepoznavanje osnovnih načina odbrane identiteta; Stručna praksa 4 (Sigurnosne studije) u ciljevima i ishodima predmeta navodi „upoznavanje studenata sa dinamikom promjena načina prepoznavanja generatora i nosilaca mogućih prijetnji koje imaju za svrhu nasilje nad ličnim i kolektivnim identitetima“, a sadrži i tematsku jedinicu „Definiranje identiteta kao mogućih objekata prijetnji“;

Ustavno pravo 2 (Sigurnosne studije) unutar tematskih jedinica i ishoda učenja tretira teme - pravo na privatni i porodični život i pravo na brak i osnivanje porodice; Terorizam (Sigurnosne studije) - u okviru tematskih cjelina razmatra akte nasilja i političko nasilje.

U studijskim programima Kriminalistike, Kriminologije i Sigurnosnih studija drugog ciklusa uočeni su predmeti sa sadržajima koji se odnose na nasilje, porodične odnose, rodne stereotipe, rodni identitet, vršnjačko nasilje, ravnopravnost spolova i sl. i to predmeti: Primijenjena forenzika (Kriminalistika) u tematskoj jedinici razmatra „saradnju kriminaliste i sudskog medicinara kod delikata nasilja i probleme sudskomedicinske obrade kod uviđaja u krvnim i seksualnim deliktima“; Viktimologija (Kriminologija) sadrži tematsku jedinicu „Žrtve nasilničkog kriminaliteta sa fokusom na žrtve ubistva i žrtve nasilja u porodici“; Savremene sigurnosne studije (Sigurnosne studije) sadrže tematske jedinice - političko nasilje i feminističke teorije sigurnosti; Kritičke i mirovne sigurnosne studije (Sigurnosne studije) u okviru tematskih cjelina imaju zastupljenu temu feminizam.

Uvidom u kataloge zajedničkih programa drugog ciklusa studija - Korporativna sigurnost i zaštita (10 predmeta) i Krizni menadžment u sigurnosnom sektoru (sedam predmeta) nisu uočeni predmeti sa sadržajima koji se direktno ili indirektno odnose na nasilje, porodične odnose, rodne stereotipe, rodni identitet, vršnjačko nasilje, ravnopravnost spolova i sl.

Iz navedene analize proizlazi da se od ukupno 115 predmeta na I i II ciklusu studija Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije niti jedan direktno ne bavi temama nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje, a da je to uvidom u nastavne planove i programe iz naziva predmeta eksplicitno vidljivo, dok je ukupno 16 predmeta čije teme indirektno upućuju na ove fenomene.

4.1.7. Fakultet sporta i tjelesnog odgoja

Fakultet sporta i tjelesnog odgoja, kao organizaciona jedinica Univerziteta u Sarajevu, nastavna je i naučna institucija koja je osnovana Zakonom o osnivanju Visoke škole za fizičku kulturu u Sarajevu 1963. godine. U sastav Univerziteta u Sarajevu primljen je 1965. godine. Saglasno Zakonu o visokom obrazovanju, Visoka škola za fizičku kulturu

je 1974. godine prerasla u Fakultet za fizičku kulturu. Pod nazivom Fakultet sporta i tjelesnog odgoja u Sarajevu djeluje od 30.8.2004. godine. S obzirom na njegovu viziju i misiju, ima izuzetno važnu ulogu u oblasti obrazovanja, naučnoistraživačkog rada i područja sporta (FASTO, 2022).

Fakultet sporta i tjelesnog odgoja ima jedno studijsko usmjerenje na oba ciklusa studija - Opći smjer. Studij je koncipiran prema modelu 4+1 (prvi ciklus studija traje četiri godine, drugi ciklus studija traje godinu). Kako svaka studijska godina nosi 60 ECTS kredita, to je model studija prema broju ostvarenih ECTS kredita - 240 ECTS (I ciklus studija) i 60 ECTS (II ciklus studija). Za potrebe ovog rada analizirana su oba ciklusa studija, što podrazumijeva po jedan nastavni plan i program za prvi i drugi ciklus studija.

Važno je naglasiti da su analizirani nastavni planovi i programi važeći od akademske 2019/20. godine.

Studijski program prvog ciklusa studija ima ukupno 54 predmeta (ukupno obavezni i izborni), a studijski program drugog ciklusa studija ima ukupno 16 nastavnih predmeta. Dakle, predmetom analize bilo je 70 nastavnih predmeta.

Uvažavajući raznolikost studijskih programa, analizom sadržaja nastojala se utvrditi zastupljenost sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. U tom smislu, analiza je najprije išla u pravcu identifikacije sadržaja programa i predmeta koji u svom nazivu imaju eksplicitno navedene teme koje tretiraju nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje. Analizom svih osam nastavnih planova i programa (I i II ciklusa studija) nisu utvrđeni sadržaji programa i nazivi predmeta koji direktno korespondiraju sa pomenutim temama.

S ciljem stjecanja boljeg uvida o zastupljenosti fenomena nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u studijskim programima, u obzir su uzeti i oni nastavni predmeti čije teme impliciraju sadržaj navedenih fenomena, odnosno indirektno korespondiraju sa navedenim fenomenima. Sadržaji, koji se odnose na nasilje, porodične odnose, rodne stereotipe, rodni identitet, vršnjačko nasilje, ravnopravnost spolova i sl., predstavljaju značajnu platformu za promišljanje i rekonceptualizaciju s ciljem naglašavanja važnosti inkorporiranja sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. Također, analizirano je i (ne)korištenje rodno zasnovanog jezika i (ne)

integriranje principa rodne ravnopravnosti u opšte ciljeve programa. U vezi s navedenim uočeno je sljedeće:

U narativnom dijelu studijskih programa I i II ciklusa studija nije korišten rodno zasnovani jezik, a nije uočeno ni integriranje principa rodne ravnopravnosti u opšte ciljeve i ishode učenja. U studijskim programima prvog i drugog ciklusa uočeni su predmeti sa sadržajima koji se odnose na spol i identitet i to predmeti: Judo, Fitnes, Hrvanje, Samoodbrana, Anatomija čovjeka, Nogomet i Sportska medicina (na prvom ciklusu studija) i Komunikologija u sportu (na drugom ciklusu studija).

Iz navedene analize proizlazi da se od ukupno 70 predmeta na I i II ciklusu studija Fakulteta sporta i tjelesnog odgoja niti jedan direktno ne bavi temama nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje, a da je to uvidom u nastavne planove i programe iz naziva predmeta eksplicitno vidljivo, dok je ukupno osam predmeta čije teme indirektno upućuju na ove fenomene.

4.1.8. Fakultet islamskih nauka

Kako se navodi na službenoj web stranici, "Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu (FIN UNSA) je baštinik najranijih islamskih obrazovnih ustanova u Bosni i Hercegovini koje su nastale u doba osmanske vladavine (1463-1878.) kada znatan dio domaćeg stanovništva prima islam, ali i visokoškolskih islamskih obrazovnih ustanova koje su nastale u periodu Austro-Ugarske vladavine, Šerijatsko-sudačke škole ili Mekteb-i nuvvaba (1887.) i Više islamske šerijatsko-teološke škole (1937.). (...) Danas je Fakultet islamskih nauka u Sarajevu najprestižnija institucija visokoškolskog islamskog obrazovanja u Evropi. Od 2013. godine Fakultet islamskih nauka je punopravna članica Univerziteta u Sarajevu" (FIN, 2022).

Fakultet islamskih nauka na I ciklusu studija ima tri studijska programa (Islamska teologija, Islamska vjeronauka, Studijski program za imame, hatibe i muallime). Na II ciklusu studija, FIN studentima i studenticama nudi četiri studijska programa (Master's in Islamic Studies Islam in Europe, Master u islamskim studijama, Master Imameta, Međureligijski studij i izgradnja mira).

Na I ciklusu studija analizirani su nastavni planovi i programi iz

2020. godine prema kojima je studijski program Islamska teologija koncipiran kroz osam (8) semestara sa ukupno 240 ECTS kredita. Nastavni plan i program nudi ukupno 55 obaveznih predmeta, dakle sedam predmeta u semestru te 28 zajedničkih izbornih predmeta. Nakon provedene analize NPP-a možemo konstatirati da se tema nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje niti jednom direktno ne pominje. Ipak, indirektno kroz predmete Uvod u studije islamske civilizacije, Tematski tefsir II, Pedagogija, Uvod u psihologiju i Šerijatsko personalno pravo (predmet je u sva tri studijska programa) te izborne predmete Teorije odgoja: islamska perspektiva i Socijalna psihologija, moguće je pretpostaviti da se studenti i studentice u toku nastave ili diskusija susreću sa fenomenom nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Tako na predmetu Uvod u studije islamske civilizacije (predmet je u sva tri studijska programa), studenti i studentice obrađuju temu "žena u muslimanskim društvima", odnosno na predmetu Tematski tefsir II (predmet je u sva tri studijska programa), obrađuju teme "brak i bračne zajednice, muž i žena kako 'tema Kur'ana'".

Nastavni plan i program Islamske vjeronauke i religijske pedagogije također je koncipiran kroz osam semestara sa ukupno 240 ECTS kredita. NPP nudi ukupno 47 obaveznih predmeta te jedan izborni predmet prema ponuđenoj lepezi izbornih predmeta kojih je ukupno 28. Prema analiziranim podacima, jedino u VI semestru na predmetu Porodični odgoj analizira se tema nasilja u porodici kao zasebna tematska cjelina. Također, na istom predmetu u tematskoj cjelini "religijske norme u prevenciji porodičnih kriza i disfunkcionalnosti porodice", ponovno se navodi fenomen nasilja u porodici. Nastavni plan i program u osam semestara nigdje direktno ne tretira fenomen rodno zasnovanog nasilja. Indirektno, sadržaji koji se tiču rodne senzibilnosti i nasilja u porodici, pogotovo u suodnosu prema pojmovima porodica i brak, mogu se identificirati na predmetima "Porodični odgoj", Metodika religijskog odgoja" i "Šerijatsko personalno pravo".

Studijski program za imame, hatibe i muallime koncipiran je kroz šest semestara i nosi ukupno 180 ECTS kredita. Studenti/ce imaju ukupno 41 obavezni predmet i jedan izborni koji biraju prema ponuđenoj lepezi izbornih predmeta kojih je ukupno 28. Ovaj studijski

program direktno u NPP-u ne tretira pojmove nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje. Lista izbornih predmeta na tri ponuđena studijska usmjerenja je identična, sve što je prethodno navedeno, a odnosi se na izborne predmete, važi i za studijski program za imame, hatibe i muallime.

Kao što smo prethodno naveli, na II ciklusu studija na Fakultetu islamskih nauka, student/ica može birati između četiri studijska programa, od čega je jedan na engleskom, a tri na bosanskom jeziku. Master studij studijskog programa Islamske studije provodi se kroz dva semestra sa ukupno 60 ECTS kredita. Student/ica ima ukupno šest obaveznih predmeta i dva izborna predmeta (jedan iz uže naučne oblasti i drugi prema lepezi ponuđenih predmeta „ostali izborni predmeti). Analizirani sadržaj ukazuje da se nigdje direktno ne tretiraju pojmovi nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Indirektno se izborni predmeti poput Religija i pojedinac u vremenu postmoderne, Suvremeni problemi religijskog odgoja i Šerijat i temeljna ljudska prava mogu dovesti u vezu sa istraživanim fenomenima, ali nemamo jasan opis da se o ovim temama vodi diskusija u toku nastavnog procesa.

Master studij za imame (studij imameta) traje dvije akademske godine, a organiziran je kroz četiri semestra sa ukupno 120 ECTS kredita. Ukupno ima 17 obaveznih predmeta te dva izborna koje student bira iz tri ponuđena „menija“. Prvi se odnosi na specijalizaciju u oblasti imameta u ustanovama (tri predmeta), drugi je specijalizacija za rad u dijaspori (četiri predmeta), dok je treći „ostali izborni predmeti“ (pet predmeta). Na ovom studijskom programu u II semestru na predmetu Islamsko dušebrižništvo, direktno se analizira tema nasilja u porodici kroz tematsku cjelinu Islamska duhovna skrb i porodično nasilje. Tematska oblast koja direktno ili indirektno tretira rodno zasnovano nasilje nije zastupljena.

Zajednički master studiji „Međureligijski studiji i izgradnja mira“ koji Fakultet islamskih nauka provodi zajedno sa Katoličkim bogoslovnim fakultetom UNSA i Pravoslavnim bogoslovnim fakultetom Sv. Vasilija Ostroškog na Univerzitetu u Istočnom Sarajevu, interdisciplinarnog je karaktera trajanja dva semestra sa ukupno 60 ECTS kredita i 14 obaveznih predmeta. Uvidom u NPP može se konstatirati da program ne nudi sadržaje koji direktno analiziraju nasilje u porodici i/ili rodno zasnovano nasilje. Također, teško je pretpostaviti

da se i indirektno, prema predviđenom nastavnom planu i programu, ponuđene teme u 14 obaveznih predmeta mogu dovesti u vezu sa nasiljem u porodici i rodno zasnovanim nasiljem, ali uzimajući u obzir širok dijapazon koji je postavljen u predmetima, moguće su rasprave na predmetima: Religija i mirovne studije, Izgradnja mira: teorija i praksa, Socijalno učenje pravoslavne crkve.

Na osnovu navedenog, možemo konstatirati da su na Fakultetu islamskih nauka na I i II ciklusu studija ukupno analizirana 182 obavezna predmeta i 40 izbornih predmeta. Direktno problematiku nasilja u porodici tretira jedan predmet. Kada je riječ o percipiranoj mogućnosti bavljenja temama nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja na određenim predmetima, uzimajući u obzir da se prema ponuđenim NPP-ovima analiziraju sadržaji koji se tiču porodice, braka, uloge žene i muškarca u bračnoj i/ili vanbračnoj zajednici, moguće je da se edukacijski proces i/ili diskusije razvijaju u pravcu analize pojmova nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Takvih predmeta na Fakultetu islamskih nauka identificirano je ukupno 13.

4.1.9. Katolički bogoslovni fakultet

Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu "zasnovan je na temeljima najstarije sustavno organizirane visokoškolske ustanove u BiH, Vrhbosanske katoličke teologije, koju je 1890. utemeljio prvi vrhbosanski nadbiskup dr. Josip Stadler. Ova je visokoškolska ustanova od svoga osnutka izvršavala svoje crkveno poslanje odgoja i obrazovanja svećeničkih kandidata, koji su nakon svoje formacije preuzimali svoj dio odgovorne svećeničke službe u Vrhbosanskoj metropoliji. Katolički bogoslovni fakultet uz ovu zadaću koju ima od svog osnutka, danas ima i zadaću formacije katoličkih laika koji će nakon završenog studija preuzeti svoj dio odgovornosti u Crkvi i društvu, te na taj način izvršavati svoje poslanje u svijetu, koje je Krist povjerio svim svojim učenicima" (KBF, 2022).

Katolički bogoslovni fakultet na I ciklusu studija nudi jedan nastavni plan i program i to integrirani filozofsko-teološki studij koji nosi ukupno 300 ECTS kredita te je petogodišnji studij sa 10 semestara. Analiza NPP-a pokazala je da od ukupno 81 obaveznog predmeta i 43 izborna predmeta niti jedan doslovno u svom

sadržaju nema teme nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Nadalje, indirektno, primarno u nastavi koja tretira porodicu, prema NPP-u, obrađuje se tema "uloga obitelji i škole u socijalizaciji i vjerskom odgoju adolescenata i mladih (odnos roditelji-djeca, sukobi, prevladavanje sukoba). Također, predmet Pastoral braka i obitelji, koji za cilj ima osposobljenost studenta za evanđeosku prosudbu i cjeloviti pastoral braka i obitelji u suvremenim društveno-kulturnim okolnostima, analizira pojam braka te iako izričito nije navedeno, moguće je da se tokom nastavnog procesa analiziraju teme nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Na predmetu Spolni i ženidbeni moral, studenti uče o „pitanjima položaja žene i kršćanske etike: položaj žene u društvu; feminizam od prvog vala do onog ideološkog; etičke manipulacije u poimanju žene; Mulieris dignitatem i dostojanstvo žene“. Predmeti Teološka socijalna etika, Specijalna religijska pedagogija i katehetika I, Temeljna pitanja pastoralne teologije, Osnovna religijska pedagogija i katehetika i Opća pedagogija u svojim sadržajima imaju tematske cjeline koje tretiraju porodicu i moguće je pretpostaviti da se u toku nastavnog procesa „dotaknu“ tema nasilja u porodici i/ili rodno zasnovanog nasilja.

Katolički bogoslovni fakultet na svom web site-u nema dostupan NPP za II ciklus studija, ali kako je već prethodno navedeno ima zajednički studij sa FIN UNSA i PBF Univerziteta u Istočnom Sarajevu, čija je analiza provedena u Poglavlju 4.1.8.

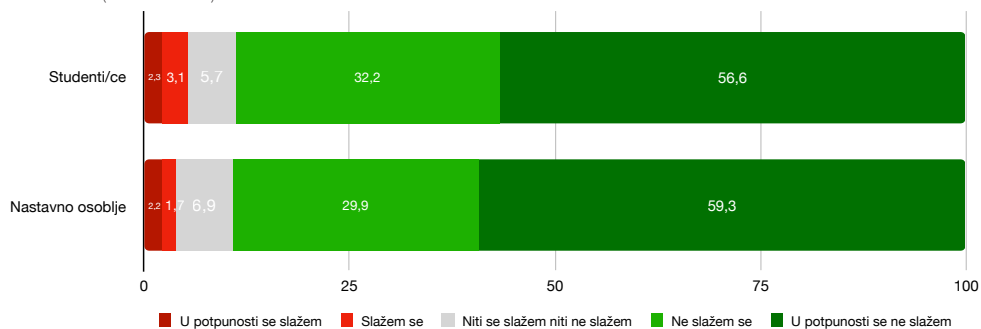
4.2. Percepcija studenata/ica i nastavnog osoblja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju

Za prevladavanje društvenih nejednakosti i promociju temeljnih ljudskih prava, osim obrazovnih sadržaja u studijskim programima visokoškolskih ustanova, važna je i percepcija studenata/ica i nastavnika/ca. S obzirom da je percepcija subjektivni doživljaj, jasno je da o njoj ovisi i ponašanje pojedinca/ke i/ili skupine. U tom smislu, identifikacija i razumijevanje percepcije studenata/ica i nastavnika/ca o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju predstavlja značajno polazište, kako za promišljanje i rekonceptualizaciju obrazovnih sadržaja, tako i za unapređenje društvene stvarnosti.

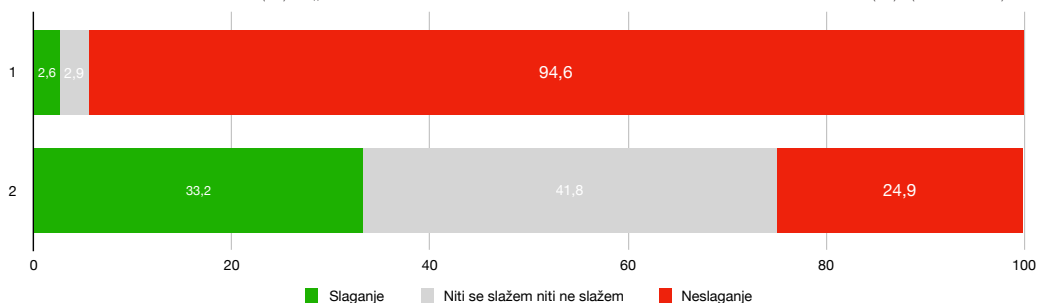
4.2.1. Percepcija o zastupljenosti nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja u društvu

Kako je prethodno istaknuto, nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje su aktuelni i akutni problemi u bosanskohercegovačkom društvu. Stoga ne iznenađuju odgovori ispitanika/ca među kojima 88,8% studenata/ica i 89,2% nastavnika/ca smatra da nasilje u porodici jeste prisutan problem u društvu.

SLIKA 8 PROBLEM NASILJA U PORODICI NIJE PROBLEM BOSANSKOHERCEGOVAČKOG DRUŠTVA. (N=1001)

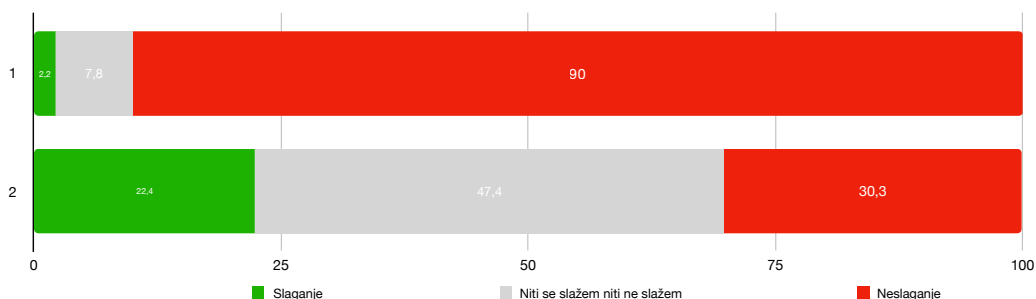

SLIKA 9 STAVOVI STUDENATA I STUDENTICA NA TVRDNJE: „NASILJE U PORODICI NIJE ZASTUPLJENO U BIH“ (1) I „NASILJE U PORODICI MOGU LAKO PREPOZNATI“ (2) (N=770)

SLIKA 10 STAVOVI NASTAVNOG OSOBLJA NA TVRDNJE „NASILJE U PORODICI NIJE ZASTUPLJENO U BiH (1)“ I „NASILJE U PORODICI MOGU LAKO PREPOZNATI (2)“ (N=231)

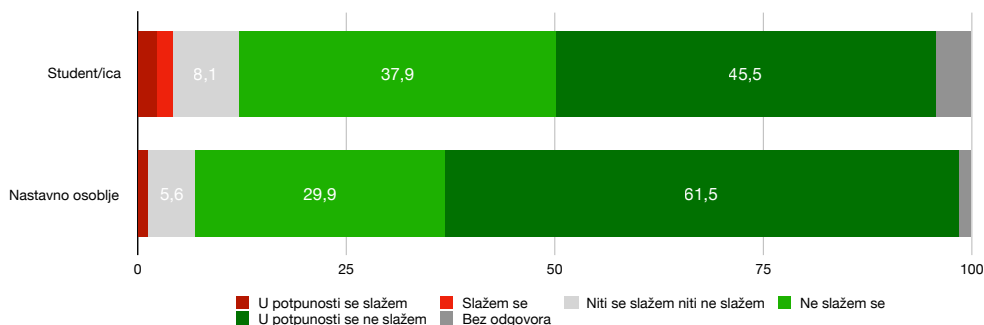

Grafikon jasno pokazuje svjesnost, kako nastavnog osoblja, tako i studenata o zastupljenosti nasilja u porodici u BiH. Međutim, zanimljivi su podaci koji pokazuju da svega 33,2% studenata/ica smatra da lako može prepoznati nasilje u porodici. Odgovori nastavnika/ca ne razlikuju se značajno u ovom segmentu u odnosu na odgovore studenata, što je prikazano u grafikonima. Naime, kada je riječ o prepoznavanju nasilja u porodici, 41,8% studenata/ica i 47,4% nastavnika/ca „nije sigurno“ odnosno niti se slaže niti se ne slaže sa stavom da može lako prepoznati nasilje u porodici, dok značajan procenat, odnosno 24,9% studenata i studentica i 30,3% nastavnika/ca smatra da nije u stanju lako prepoznati nasilje u porodici.

Dakle, sa jedne strane ispitanici/e smatraju da je nasilje u porodici prisutno u društvu dok ga, s druge strane, ne mogu i/ili ne znaju prepoznati. To nas navodi na razmišljanje o važnosti dodatnog informiranja i obrazovanja u navedenom području.

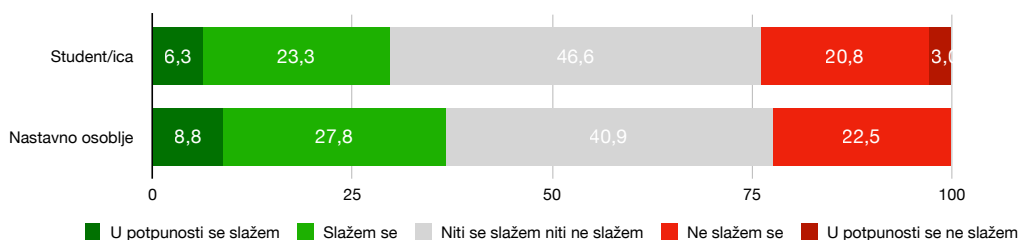
Rodno zasnovano nasilje je vrsta nasilja koja se u savremenom bosanskohercegovačkom društvu rijetko istražuje i rijetko se govori o ovom problemu u Bosni i Hercegovini. Tako i ne čudi da je relativno visok procenat onih studenata i studentica koji smatraju da rodno zasnovano nasilje nije problem bosanskohercegovačkog društva (12,2%), za razliku od akademskog osoblja koje u velikoj većini (91,4%) smatra drugačije.

SLIKA 11 PROBLEM RODNO ZASNOVANOG NASILJA NIJE PROBLEM BH. DRUŠTVA – STUDENT/ICA I NASTAVNO OSOBLJE (N=1001)

Percepciju da rodno zasnovano nasilje nije zastupljeno u Bosni i Hercegovini dijeli 2,7% studenata/ica i 2,6% nastavnog osoblja, s tim da je značajan procenat studenata i studentica (7,4%) koji se niti slažu niti ne slažu sa navedenim stavom, što nas upućuje na moguću tvrdnju da nisu upoznati sa sadržajem pojma rodno zasnovano nasilje. Kada je riječ o tome da ispitanici lako mogu prepoznati rodno zasnovano nasilje, jasno se uočava trend „nesigurnosti“, što pokazuje naredni grafikon.

SLIKA 12 STAVOVI STUDENATA/ICA I NASTAVNOG OSOBLJA PREMA TVRDNJI: “MOGU LAKO PREPOZNATI RODNO ZASNOVANO NASILJE” (N=961)

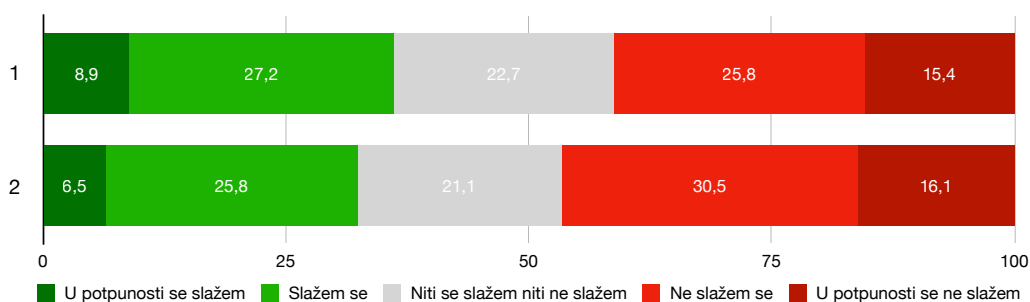
Prepoznavanje rodno zasnovanog nasilja u dinamičnim društvima stvara jasnu poteškoću, jer 46,6% ispitanih studenata i studentica ima neutralan stav na osnovu ove tvrdnje, dok je svaki/a peti/a student/ica (20,8%) stava da nije u mogućnosti lako prepoznati rodno zasnovano nasilje. Ovi podaci jasno pokazuju potrebu da se rodno zasnovano nasilje treba integrirati u obrazovni proces ili kako jedan ispitanik navodi: “smatram da je o ovoj temi

potrebno razgovarati mnogo prije visokog obrazovanja, od vrtića, pa nadalje. Za mnoge mlade ljude je prekasno kad frustrirani, isprepadani i sl. dođu na fakultete“.

4.2.2. Zastupljenost sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u visokom obrazovanju

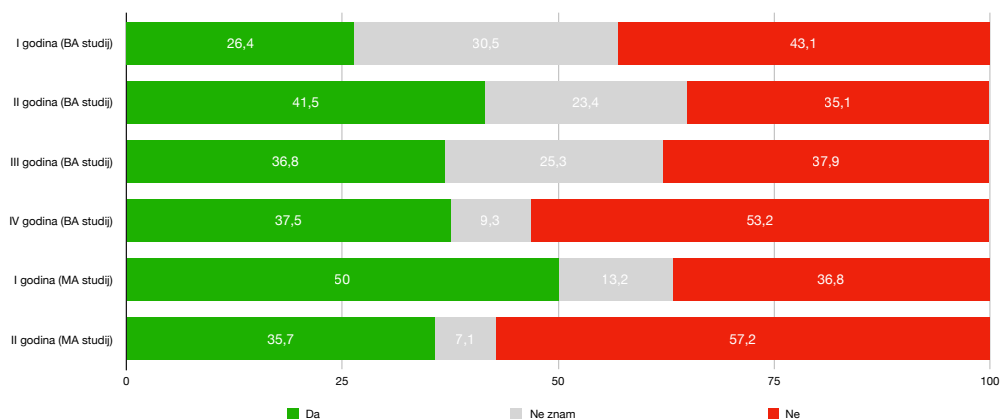
Oslanjajući se na rezultate kvalitativnog istraživanja, moglo bi se reći, zanemarivom prisustvu nastavnih sadržaja koji tretiraju nasilje u porodici, ne čudi ni stav većine ispitanika/ca da u toku studija nisu sa nastavnicima/ama razgovarali/e o nasilju u porodici.

SLIKA 13 STAVOVI ISPITANIKA NA TVRDNJE „TOKOM STUDIJA SA NASTAVNICIMA SMO RAZGOVARALI O NASILJU U PORODICI“ (1) I „NASTAVNE CJELINE KOJE SMO DO SADA IMALI TRETIRALE SU NASILJE U PORODICI“ (2).

Ovdje je bilo iznimno važno vidjeti ima li razlike u stavovima ispitanika/ca u odnosu na godinu studija, te su rezultati prezentirani u narednom grafikonu.

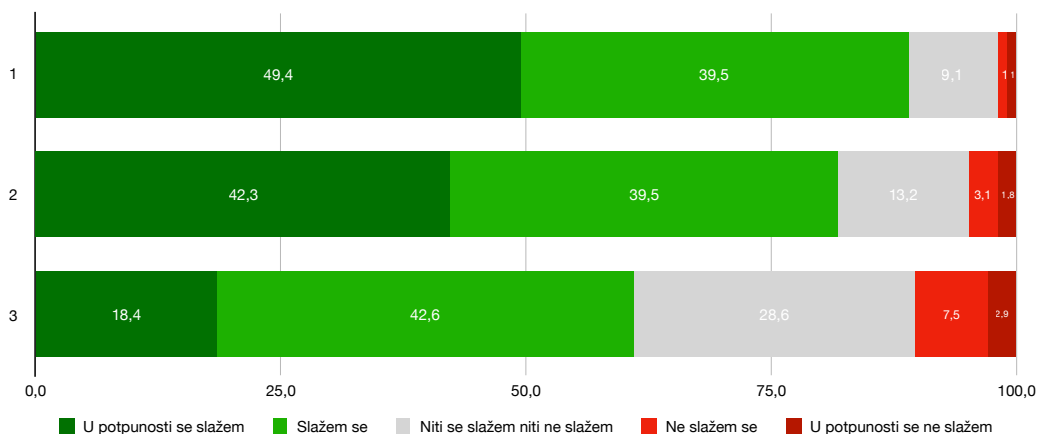
SLIKA 14 STAVOVI ISPITANIKA PREMA TVRDNJI „TOKOM STUDIJA SA NASTAVNICIMA SMO RAZGOVARALI O NASILJU U PORODICI“ U ODNOSU NA GODINU STUDIJA (N=762)

Kako pokazuju dobiveni podaci, studenti i studentice na drugom (II) ciklusu studija, što je i očekivano, češće su razgovarali sa nastavnicima/ama tokom studija u odnosu na studente i studentice prvog (I) ciklusa studija. Zanimljivim se čini pomenuti i pokazatelj da 26,4%, dakle svaki četvrti student ili studentica, navode da su tokom studija (u prvoj godini) razgovarali o nasilju u porodici. Također, analizirali smo stavove studenata i studentica u odnosu na fakultet koji studiraju, te došli do rezultata da nastavnici najčešće o ovom problemu razgovaraju na Filozofskom fakultetu i Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.

Kada je riječ o percipiranoj potrebi razgovora ili obrazovanja o nasilju u porodici, percepcije studenata/ica su jasne. Tako 93,8% ispitanih navodi da je potrebno razgovarati o nasilju u porodici tokom studija. S druge strane, 50,6% ispitanje populacije smatra da je dovoljno upoznato sa problematikom nasilja u porodici, dok značajno manje od očekivanog procenta ispitanika smatra da nije dovoljno upoznato (14,1%) s ovom problematikom, što nas dovodi do jedne od limitacija ovog tipa istraživanja, odnosno učestale pojave davanja društveno poželjnog odgovora. Ovu argumentacijsku liniju potvrđuje i naredni grafikon.

SLIKA 15 STAVOVI ISPITANIKA U ODNOSU NA TVRDNJE „POTREBNO JE U TOKU STUDIJA VIŠE PAŽNJE POSVETITI TEMAMA KOJI TRETIRAJU NASILJE U PORODICI“ (1), „POTREBNO JE U TOKU STUDIJA DA SE BAVIM TEMAMA KOJE SE TIČU NASILJA U PORODICI“ (2) I „POTREBNA MI JE DODATNA EDUKACIJA O TEMAMA KOJE SE TIČU NASILJA U PORODICI“ (3) (N=770)

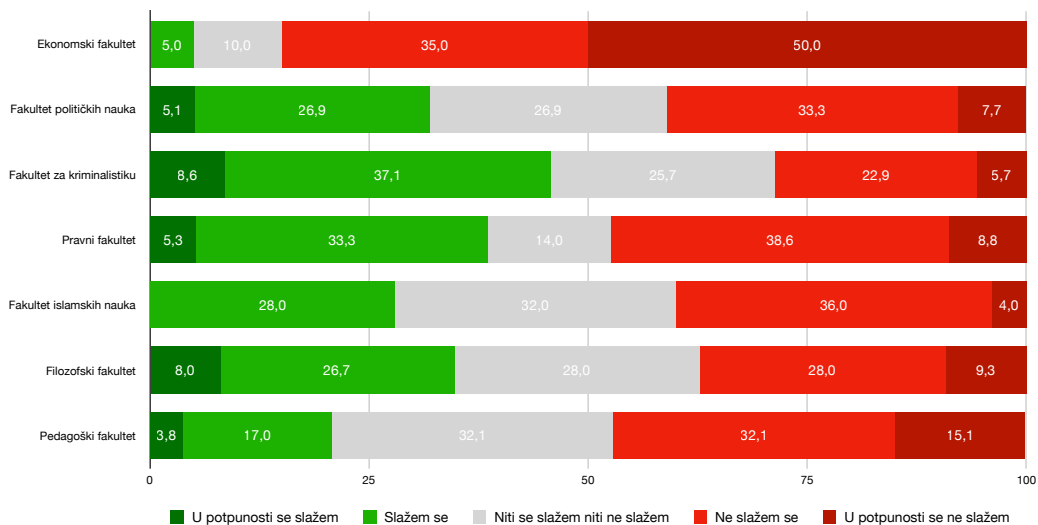
Svega 2% respondenata/ica smatra da nije potrebno u toku studija više pažnje posvetiti temama koje tretiraju nasilje u porodici. Ovdje vidimo, također, izraženu svijest ispitane populacije o potrebi dodatnog obrazovanja o temama koje se tiču nasilja u porodici, jer 61% smatra da su im takve vrste edukacija potrebne.

„Bitno je definisati nasilje, te ukazati na manjak zaštite od nasilja u praksi, obzirom da često takvi slučajevi nisu procesirani ili su prekasno otkriveni“.

Ispitanik N.N.

Kada je riječ o sadržajima koji se odnose na rodno zasnovano nasilje u visokoškolskom obrazovanju, svega 30,1% studenata/ica navodi da su tokom studija razgovarali o rodno zasnovanom nasilju, dok svaki drugi nastavnik/ca (51,5%) navodi da je tokom nastave sa studentima/ica razgovarao/la o rodno zasnovanom nasilju. Čini se interesantnim provjeriti da li ima razlike u odnosu prema fakultetu na koji su ispitanici upisani.

SLIKA 16 „**TOKOM STUDIJA SA NASTAVNICIMA SMO RAZGOVARALI O RODNO ZASNOVANOM NASILJU**“ U ODNOSU NA STUDIJSKU GRUPU ISPITANIKA (N=730)

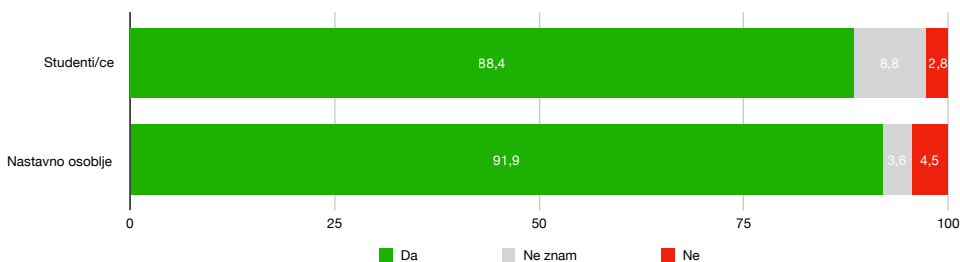

Najčešće se o rodno zasnovanom nasilju razgovara na Fakultetu za kriminalistiku (45,7%), zatim Pravnom fakultetu (38,6%) i Filozofskom fakultetu (34,7%). Dok su studenti/ce Ekonomskog i Pedagoškog fakulteta u značajno manjem procentu naveli da su u toku nastave sa nastavnicima/ama razgovarali/e o

rodno zasnovanom nasilju.

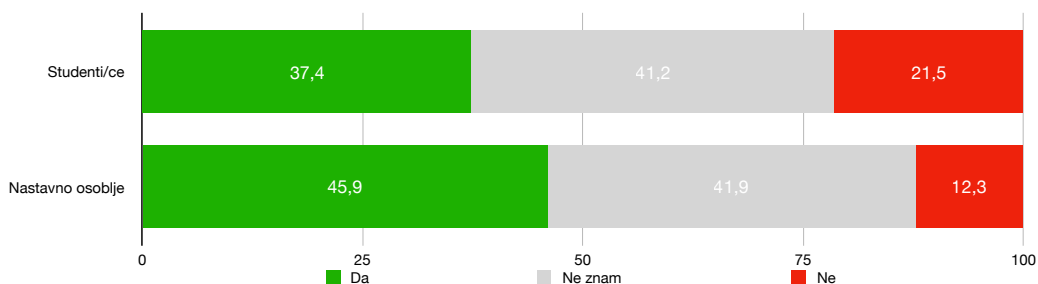
Kada govorimo o nastavnim sadržajima koje su studenti u toku studija imali priliku pratiti, 38% ispitanih navodi da su sadržavale teme koje se tiču rodno zasnovanog nasilja, dok 37,5% tvrdi da nisu imali ovu vrstu sadržaja tokom dosadašnjeg nastavnog procesa. Zanimljiv je i stav ispitane populacije o potrebi razgovora o rodno zasnovanom nasilju u akademskoj zajednici, jer su najčešći odgovori, kako kod studenata/ica, tako i nastavnog osoblja ukazali na snažnu potrebu za razgovorima o rodno zasnovanom nasilju u visokom obrazovanju.

SLIKA 17 POTREBNO JE RAZGOVARATI O RODNO ZASNOVANOM NASILJU U AKADEMSKOJ ZAJEDNICI (N=951)

Svjesnost o potrebi razgovora ogleda se i u samoprocjeni informiranosti o problemu rodno zasnovanog nasilja koje, sudeći prema dobijenim podacima, nije na zavidnom nivou.

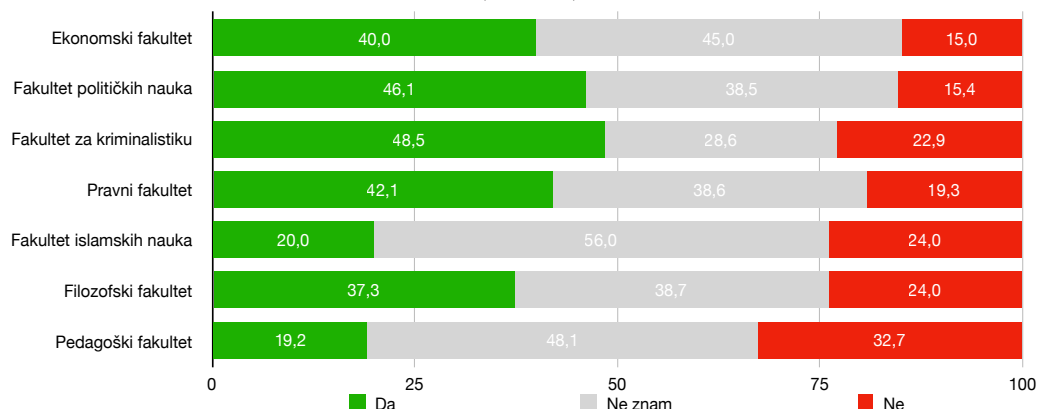
SLIKA 18 DOVOLJNO SAM UPOZNAT/A SA PROBLEMATIKOM RODNO ZASNOVANOG NASILJA (N=955)

Dobiveni podaci jasno pokazuju da svega 37,4% studenata i studentica te 45,9% nastavnog osoblja smatra da je dovoljno upoznato o problematici rodno zasnovanog nasilja te se nameće potreba za obrazovanjem u ovoj oblasti, kako studenata/

ica tako i nastavnika/ca. Zanimljivo je bilo pogledati i da li se stavovi studenata razlikuju po godini studija, kada je riječ o samopercipiranoj informiranosti o problemu rodno zasnovanog nasilja. Slika 19 pokazuje da 48,5% studenata i studentica Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije smatra da je dovoljno upoznato sa datom tematikom, dok 32,7% studenata/ica sa Pedagoškog fakulteta smatra da nije dovoljno upoznato sa rodno zasnovanim nasiljem. Uzmemo li u obzir da je samoprocjena većine studenata/ica na jako lošem nivou, a da na većini analiziranih fakulteta najčešće obrazujemo nastavni kadar, postavlja se pitanje da li će budući nastavnici/e na različitim nivoima obrazovanja biti u stanju prepoznati i adekvatno reagirati u slučaju rodno zasnovanog nasilja na budućem radnom mjestu.

SLIKA 19 STAV "DOVOLJNO SAM UPOZNAT O RODNO ZASNOVANOM NASILJU" U ODNOSU NA FAKULTET KOJI STUDIRA ISPITANIK/ICA (N=728)

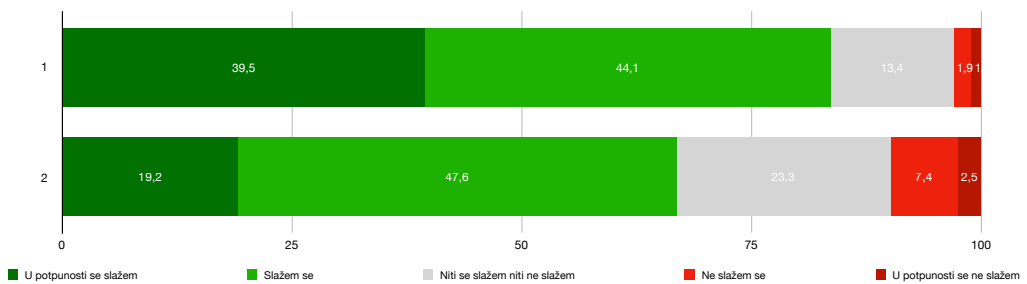

Da studenti/ce pokazuju spremnost da više uče i obrazuju se o rodno zasnovanom nasilju te da su im potrebne dodatne obuke o razumijevanju rodno zasnovanog nasilja, pokazuje i naredni grafikon.

Studenti i studentice (83,6%) smatraju da je potrebno u toku studija više pažnje posvetiti temama koje tretiraju rodno zasnovano nasilje ili kako jedan sagovornik/ca navodi: „Ono što smatram da je bitno kad je riječ o ovoj temi jeste da je možda najpotrebniji vid edukacije o tome kako spriječiti bilo koju vrstu nasilja. Bitno je znati kako se postaviti ukoliko smo žrtva ili znamo neku osobu koja je žrtva nekog oblika nasilja. Osim toga, bitno je da znamo i šta poduzeti ukoliko svjedočimo bilo kojem obliku

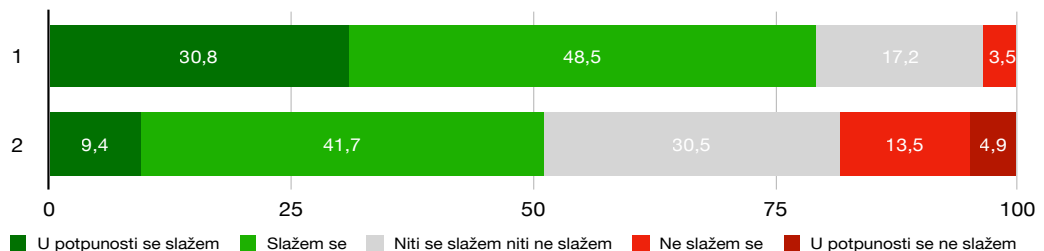
nasilja. Samo navođenje posljedica koje proizlaze iz nasilja možda spriječi određeni broj inicijatora tog groznog čina u predavanju vjerovatno svojoj moralnoj slabosti (akrasia). Edukacija o tome je jako bitna, a sam Sokrat je naučavao da je arete (vrlina) = episteme (znanje). Znanje koje se ovdje identificira sa vrlinom je samo ono koje nas vodi sreći (eudaimonia), a to je znanje dobra i zla“.

SLIKA 20 STAVOVI STUDENATA PREMA TVRDNJAMA: „POTREBNO JE U TOKU STUDIJA VIŠE PAŽNJE POSVETITI TEMAMA KOJI TRETIRAJU RODNO ZASNOVANO NASILJE“ (1) I „POTREBNA MI JE DODATNA EDUKACIJA O TEMAMA KOJE SE TIČU RODNO ZASNOVANOG NASILJA“ (2) (N=730)

S druge strane, od studenata/ica percipirana je potreba za dodatnim edukacijama u oblasti rodno zasnovanog nasilja u 66,8% slučajeva, što znači da dva od tri studenta navode da im je potrebna dodatna edukacija u procesu razumijevanja problema nasilja u porodici. Na osnovu navedenog ne čudi ni stav studenata i studentica koji u 74,4% slučajeva navode da im je znanje o rodno zasnovanom nasilju važno za buduću profesiju. Situacija je slična i kada je riječ o nastavnom osoblju koje također uviđa potrebu za posvećivanjem veće pažnje (79,3%) temama rodno zasnovanog nasilja tokom studija.

SLIKA 21 STAVOVI NASTAVNOG OSOBLJA PREMA TVRDNJAMA: „POTREBNO JE U TOKU STUDIJA VIŠE PAŽNJE POSVETITI TEMAMA KOJI TRETIRAJU RODNO ZASNOVANO NASILJE“ (1) I „POTREBNA MI JE DODATNA EDUKACIJA O TEMAMA KOJE SE TIČU RODNO ZASNOVANOG NASILJA“ (2) (N=223)

Zanimljivim se čini istaći da svega 18,4% članova/ica nastavnog osoblja smatra da nije potrebno dodatno obrazovanje o rodno zasnovanom nasilju, dok svaki drugi nastavnik/ca (51,1%) izražava potrebu za dodatnom obukom u navedenom području.

Na koji način integrirati sadržaje o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u tercijarni obrazovni sistem smatrali smo važnim pitanjem za studente/ice te nastavnike/ce. Najčešći odgovor dobiven od studenata/ica (87,3%) jeste da se sadržaji koji se tiču nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja trebaju integrirati u postojeće nastavne planove i programe na visokoškolskim ustanovama u onim segmentima gdje je to moguće. Također, studenti i studentice smatraju opravdanim (81,0%) ovaj vid obrazovanja provoditi u okviru nevladinog sektora, organizacijom raznih seminara, okruglih stolova, konferencija itd. Zanimljiva je i manja spremnost da se ova tema istražuje individualno online putem (61,8%). Razlozi za značajno manju spremnost samostalnog istraživanja u odnosu na participativnu edukaciju možemo identificirati u samopercepiranoj nedovoljnoj educiranosti studenata i studentica kada je riječ o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju.

U sklopu ovog anketnog upitnika pokušali smo doznati i stavove o važnosti znanja koje je u vezi sa temama o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u odnosu na vezu sa budućom profesijom. Velika većina ispitanih smatra da je znanje o nasilju u porodici (84,1%) i rodno zasnovanom nasilju (74,4%) važno za njihovu buduću profesiju. Kada je riječ o stavovima ispitanika spram ovog pitanja, a na osnovu fakulteta na kojem studiraju, studenti i studentice Fakulteta islamskih nauka i Filozofskog fakulteta imaju izraženiju percepciju značaja znanja o posmatranim fenomenima kao važnim faktorima za buduću profesiju. Da je edukacija o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju iznimno bitna i potrebna u obrazovnom sistemu svjedoči i jedan od stavova studentice koja navodi sljedeće:

„Dva velika problema društva i zajednice, moje je mišljenje da se treba posvetiti pažnja na dostupnost i kvalitet psihologa i psihoterapeuta studenticama i studentima. Također mislim da je u velikoj mjeri prisutna

rodna diskriminacija u svim oblicima. Osobno mi se više puta desilo da nešto 'ne mogu' ili 'ne trebam' jer sam žena. Mnogo je nedijagnostikovanih PTSP stanovnika, u isto vrijeme ljude treba edukovati i liječiti. Preko medija, bilborda, reklama treba svakodnevno ukazivati na problem. Mnogi proživljavaju, a ne znaju kako bi riješili problem. Da ne pričamo kako su bez samopouzdanja, nemoćni da bi bili spremni ispričati problem prijateljima. Znamo i kakva je ekonomska situacija društva, liječimo ljude brojevima, a kamoli da bi neko brinuo o mentalnom zdravlju. Trebamo stvari mijenjati iz korijena, ni malo mi se ne sviđa u kojem pravcu nam ide društvo. Budimo obzirni jedni prema drugima, najlakše je dići glavu dok nas neka nepravda ne dodirne“.

Ispitanica N.N.

Sumirajući dobivene odgovore kvantitativne i kvalitativne naravi, možemo konstatirati da studenti/ce fakulteta društvenog i humanističkog smjera Univerziteta u Sarajevu imaju potrebe za (dodatnim) obrazovanjem o nasilju u porodici. Stječe se dojam da mnogo mladih ljudi kroz obrazovanje želi doznati pravce prevencije i sprječavanja nasilja u porodici. Na osnovu dobijenih odgovora, pored ostalog, možemo zaključiti da mladi imaju potrebu da nauče kako reagirati kada prepoznaju žrtvu nasilja u porodici ili postanu sami žrtve, jer se upravo u ovom segmentu pokazuje najveći nivo nesigurnosti kod ispitane populacije. Također, ispravna reakcija na akciju mnogim mladim ljudima bi značajno olakšala „pravilo postupanje“. Stoga možemo konstatirati da je shodno dobijenim kvantitativno-kvalitativnim pokazateljima o izučavanju sadržaja koji tretiraju nasilje u porodici u većini slučajeva isto bazirano na definiranju pojmova ili kako jedan učesnik u istraživanju navodi: „smatram da je problem bh. društva u tome što ako se i primijeti nasilje, ne reagira se. Vodimo se tom politikom da nas se ne tiče, a zapravo nas se tiče“.

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Na kontinuirano prisustvo nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja upozoravaju brojna istraživanja i izvještaji vladinih i nevladinih organizacija. Uprkos dosadašnjim aktivnostima i ozbiljnim promjenama i unapređenjima zakonodavnog okvira, sistema podrške i novih usluga te efekti nisu u potpunosti zadovoljavajući. Čini se da je potreban sinhroniziran razvoj svih segmenata društva, koji mogu biti značajni u senzibiliziranju, prepoznavanju i tretmanu osoba koje su imale iskustvo nasilja.

Dosadašnje politike i aktivnosti nisu u značajnijoj mjeri uključivale univerzitete kao ključne subjekte u obrazovanju i osposobljavanju budućih stručnjaka/inja. Ova studija je upravo imala za cilj da dobije saznanja o zastupljenosti sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u nastavnim planovima i programima društvenih i humanističkih studija na Univerzitetu u Sarajevu, te percepciji studenata/ica i nastavnika/ica o navedenim fenomenima.

Analizom aktuelnih nastavnih planova i programa na Univerzitetu u Sarajevu, uočeno je da oni veoma malo ili gotovo nikako ne tretiraju teme nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Naime, analizirano je ukupno 2.100 predmeta u sklopu 16 nastavnih planova i programa u okviru 48 studijskih programa na osam fakulteta prvog i drugog ciklusa studija. Evidentirano je pet predmeta koji sadrže teme koje se direktno odnose na nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje, dok 66 predmeta, shodno analiziranom sadržaju navedenom u NPP-ovima može tretirati problematiku nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja.

Dakle, od ukupno 2.100 predmeta čiji je sadržaj analiziran, svega 0,24% direktno u nastavnom sadržaju tretira fenomene nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, a 3,14% indirektno, odnosno možemo pretpostaviti da se pomenuti sadržaji mogu tematizirati u određenoj mjeri.

Iako su analizom evidentirani i predmeti u čijim programima postoje oblasti, koji impliciraju bavljenje navedenim temama, nije moguće govoriti o pristupu koji se zasniva na promociji ravnopravnosti i društvene jednakosti, tim više što se radi o studijskim programima društvenog i humanističkog smjera.

Imajući u vidu važnost formalnog obrazovanja, kako na individualnom tako i na kolektivnom nivou, jasno je da su potrebne intervencije usmjerene na inkorporiranje sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. U studiji je također uzeto u obzir da nepostojanje sadržaja i/ili tema koje se bave fenomenima nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja ne znači nužno da su u realizaciji nastavnog procesa izostali, jer to nerijetko ovisi o stavovima, uvjerenjima, znanjima, iskustvima i percepciji nastavnika/ca o navedenim fenomenima. Stoga su rezultati istraživanja, koji se odnose na percepciju nastavnika/ca i studenata/ica značajan doprinos cjelovitom razumijevanju potrebe za rekonceptualizacijom nastavnih planova i programa, ali i aktualizacijom ovih tema u visokoškolskom obrazovanju općenito.

Rezultati istraživanja pokazuju da su ispitanici/e nastavnici/e i studenti/ce, više upoznati sa fenomenom nasilja u porodici za kojeg smatraju da je društveni problem prisutan u Bosni i Hercegovini, dok im je fenomen rodno zasnovanog nasilja manje poznat. Kada je riječ o zastupljenosti sadržaja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju u visokom obrazovanju, studenti/ce iznose potrebu za aktualizacijom ovih tema. Tako 93,8% ispitanika/ca navodi da je potrebno razgovarati o nasilju u porodici tokom studija, dok 83,6% da je potrebno u toku studija više pažnje posvetiti temama, koje tretiraju rodno zasnovano nasilje. Ohrabrujuća je i evidentna spremnost kako studenata/ica tako i nastavnika/ca na obrazovanje i stručno usavršavanje u navedenim oblastima.

Učenje demokratskih vrijednosti u osnovi kojih je i rodna ravnopravnost, te suočavanje s vlastitim uvjerenjima, moguće je jedino kroz obrazovanje. Visokoškolske ustanove, stoga, moraju imati jasnu opredijeljenost i strategiju koja se odnosi na društveno značajne teme, poput nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Na temelju dobivenih rezultata kvalitativno-kvantitativne analize mogu se dati sljedeće preporuke:

- Inkorporirati teme i sadržaje koji se odnose na nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje u nastavne planove i programe društvenih i humanističkih studijskih programa Univerziteta u Sarajevu, ali i drugih znanstvenih područja.
- Sadržaji se mogu inkorporirati u postojeće predmete (obavezne ili izborne) ili ponuditi u okviru zasebnog izbornog predmeta.
- Rodno zasnovano nasilje najčešće obuhvata i psihološko, emocionalno i ekonomsko nasilje te ga treba razumijevati kao multidimenzionalan fenomen i kao takvog ga predstaviti kroz obrazovne sadržaje.
- Organizirati inicijalne obuke nastavnika/ca univerziteta, koje se odnose na rodnu ravnopravnost i prepoznavanje nasilja te obezbijediti kontinuirano stručno usavršavanje kako bi se osigurala senzibilizacija nastavnika/ca, te u skladu s tim i promoviranje i dijeljenje vrijednosti rodne ravnopravnosti sa studentima/cama.
- Učešće u ovakvim obukama prepoznavati kao društveno poželjno te ih nagrađivati umjesto obavezivati na njih.
- U studentske evaluacije, koje se provode na semestralnom nivou, uključiti i pitanja o seksualnom uznemiravanju i rodno zasnovanom nasilju.
- Potaknuti sinergijsko djelovanje na svim nivoima obrazovanja, jer se smatra da je obrazovanje o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju na tercijarnom nivou obrazovanja već zakašnjelo, ukoliko je ono izostalo u formalnim programima predškolskog odgoja i obrazovanja, osnovnoj i srednjoj školi.
- U obuke o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju

uključiti i administrativno osoblje Univerziteta.

- Replicirati istraživanje uz primjenu istog instrumentarija na svim državnim univerzitetima u Federaciji Bosne i Hercegovine, kako bi se uočile eventualne razlike, primjeri dobrih praksi te kreirale preporuke za unapređenje prakse u području obrazovanja za rodnu ravnopravnost i prevenciju nasilja.
- Provoditi longitudinalna istraživanja na univerzitetima, s ciljem praćenja potencijalnih promjena u percepciji i stavovima nastavnika/ca i studenata/ica, a s obzirom na promjene sadržaja u nastavnim planovima i programima.

5. LITERATURA

Ajduković, M., Pavleković, G. (ur.). (2000). *Nasilje nad ženom u obitelji*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

Atlantska inicijativa. (10.7.2017.). Atlantska inicijativa – radionica na temu: *Prevenција seksualnog i rodno zasnovanog uznemiravanja na univerzitetima u BiH*. Atlantska inicijativa. Preuzeto 11.6.2021. <https://atlantskainicijativa.org/atlantska-inicijativa-radionica-na-temu-prevencija-seksualnog-i-rodno-zasnovanog-uznemiravanja-na-univerzitetima-u-bih>

Akcioni plan za provedbu Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2018-2020), *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine (2018b)*, Broj 102, SNFBiH_102_18 Akcioni Plan 2018-2020 Strategija nasilje (1).pdf

Bakšić-Muftić, Jasna; Amila Ždralović; Milena Karapetrović; Zlatiborka Popov Momčinović i Rebeka Kotlo. (2022). *Kako postići rodnu ravnopravnost na univerzitetima u Bosni i Hercegovini?* Sarajevo: UNDP.

Banović, D. (2019). Ujedinjene nacije: pravni okvir i mehanizmi za rodnu ravnopravnost. U S. Gavrić, & A. Ždralović, *Uvod u rodne studije. Teorija, pravo, politika – za studentice i studente društvenih nauka*. (str. 73-92). Sarajevo: SOC i Pravni fakultet.

Blackburn, S. (1999). *Oksfordski filozofski rečnik*. Novi Sad: Svetovi.

Bošnjak, E. i Pandurević, D. (ur.). 2022. *Rozi izvještaj 2022. - Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar. Preuzeto 24.5.2022. https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2022/05/Rozi-izvjestaj-2022_za-web.pdf.

Butler, J. (2000). *Nevolje s rodom*. Zagreb: Ženska infoteka.

Butler, J. (2005). *Raščinjavanje roda*. Sarajevo: TDK Šahinpašić.

Četvrti i peti *Periodični Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u BiH* dostupan na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/02/110531_CEDAW_BiH_FINAL.pdf.

Chodorow, N. B. (1978). *Reproducing Mothering*. Berkley: University of California Press.

Ciljevi održivog razvoja dostupni na: https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/sustainable-development-goals.html

Cornell, D. (2003). *Rod. Genero*(2-3), 20-31.

Declaration on the Elimination of Violence against Women, 48/104, 48/104 (1993). Preuzeto 26. februar 2022 iz https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.21_declaration%20elimination%20vaw.pdf

Deirdre, A., Connie, M. (2009). *Intimate Partner Violence: A Health-based Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Delors, J. (1998). *Učenje - blago u nama: Izvješće UNESCO-u Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće*. Zagreb: Educa

Dobrobit i sigurnost žena, OSCE-ovo istraživanje o nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini (2019). dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/e/1/439070_0.pdf

Dodaj, A., Sesar, K., Šimić, N. (2017). Nasilje u mladenačkim vezama: teorijski pristupi. *Socijalna psihijatrija*. Vol. 45, Issue 2., <https://hrcak.srce.hr/clanak/270861>.

Đurić Kuzmanović, T. (2019). Feministička ekonomija. In A. Ždralović. *Rod i ekonomija*. (pp. 9-17). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

EIGE. (2016). *Glossary & Thesaurus. European Institute for Gender Equality (EIGE)*. Preuzeto 9. mart 2022 iz <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1280>

Ertan, S., & Monroy, C. (2018). Defining, Conceptualizing, and Measuring Gender Violence Across the World. In C. Gentle-Genitty, C. Renguette, J. P. Vallejo, & G. Romero, *Gender Violence: Prevalence, Implications, and Global Perspectives* (pp. 1-37). New York: Nova. Retrieved from EBSCOhost

Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama dostupna na: <https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/Evropska-konvencija-o-ljudskim-pravima.pdf>

Genderakcioni plan Bosne i Hercegovine (za period od 2013. do 2017. godine) dostupan na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/GAP_BIH.pdf

Genderakcioni plan Bosne i Hercegovine (za period od 2018. do 2022. godine) dostupan na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/11/GAP-BiH-2018-2022_B.pdf

Gidens, E. (2003). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.

Gross, A. M. (2008). Sex, Love, and Marriage: Questioning Gender and Sexuality Rights in International Law. *Leiden Journal of International Law*. 21(1). 235-54.

Gudjons, H. (1994). *Pedagogija - temeljna znanja*. Zagreb: Educa.

Gvozdenović, S. (2008). *Predmet i konstituisanje sociologije obrazovanja*. Dostupno na: [http://www.socioloskaluca.ac.me/PDF10/Gvozdenovic,%20S.,%20Predmet % 20i%20konstituisanje%20sociologije%20obrazovanja.pdf](http://www.socioloskaluca.ac.me/PDF10/Gvozdenovic,%20S.,%20Predmet%20i%20konstituisanje%20sociologije%20obrazovanja.pdf)

Informacije BiH UN CEDAW Komitetu. Dostupne na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2015/08/150626_prilog_pisana_informacija_cedaw.pdf

Istanbulska konvencija/Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici dostupna na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CAHVIO_B.pdf

Istraživanja o diskriminaciji i rodnoj neravnopravnosti dostupna na: https://arsbih.gov.ba/resursi/istrazivanja/

Istraživanje o medijskom izvještavanju o rodno zasnovanom nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini dostupno na: https://www.undp.org/content/dam/unct/bih/PDFs/UN%20WOMEN/Istrazivanje_o_medijskom_izvjestavanjuUNWOMEN_BiH_BHS.pdf

Izveštaj o pregledu napretka u provođenju Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje za Bosnu i Hercegovinu "Peking +20" dostupan na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/06/B+20_BHS_FINAL.pdf

Izveštaj o primjeni Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena u Bosni i Hercegovini dostupan na: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/default.aspx?id=525&langTag=bs-BA>

Izveštaj „Žene i muškarci u BiH“ dostupni na: <https://www.gcfbih.gov.ba/project/zene-i-muskarci-u-bih/>

Izmirlija, M. (2019). *Interne procedure za zaštitu od diskriminacije - jaz između teorije i prakse*. Human Rights Papers, br. 43. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Karapetrović, M. (2019). Istorija borbe za prava žena i rodnu ravnopravnost. u S. Gavrić, & A. Ždralović. *Uvod u rodne studije. Teorija, pravo, politika – za studentice i studente društvenih nauka*. str. 15-37. Sarajevo: SOC i Pravni fakultet.

Konstantinović Vilić, S., i Petrušić, N. (2021). *Pokušaj femicida i femicid u Srbiji: sprečavanje i procesiranje*. Pančevo i Niš: Udruženje građanki FemPlatz.

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama. dostupna na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CEDAW_za-web.pdf

Konvencija Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. *Službeni glasnik BIH*. broj 15/13. Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CAHVIO_B.pdf

Mead, M. (1949). *Male and female: A study of the sexes in a changing world*. New York: Morrow.

Merry, E. S. (2006). Creating Human Rights. In *Human Rights and Gender Violence: Translating International Law into Local Justice*. pp. 36-71. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Mladenović, L. (1996). Gledati svet očima žene. *Feminističke sveske*, 5-6. Preuzeto 13. Januar 2013 iz http://www.womenngo.org.rs/sajt/sajt/izdanja/feministicke_sveske/Fs_s5/lepa.html

Morsink, J. (1991). Women's Rights in the Universal Declaration. *Human Rights Quarterly*, 13(2), 229-56. Retrieved from <https://doi.org/10.2307/762661>

Nasilje u porodici u doba pandemije, Uticaj preventivnih mjera za korona virus na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16867.pdf>

Nastavni plan i program Dvopredmetnog studija Sociologije i etnologije dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/trajno/npp_2019/NPP-Sociologija-i-Etnologija-2019-2020-Tehnicka-Ispravka.pdf

Nastavni plan i program Odsjeka za filozofiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/trajno/npp_2019/NPP-Filozofija-2019-2020.pdf

Nastavni plan i program Odsjeka za historiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/trajno/npp_2019/NPP-Historija-2019-2020-TK1.pdf

Nastavni plan i program Odsjeka za književnost naroda BiH, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/trajno/npp_2019/NPP-Knjizevnosti-naroda-BiH-2019-2020.pdf

Nastavni plan i program Odsjeka za pedagogiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/trajno/npp_2019/NPP-Pedagogija-2019-2020-TK1.pdf

Nastavni plan i program Odsjeka za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/trajno/npp_2019/NPP-Psihologija-2019-2020-TK1.pdf

Nastavni plan i program Odsjeka za sociologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Nastavni plan i program studija Sociologije, dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/trajno/npp_2019/NPP-Sociologija-2019-2020-Tehnicka-Ispravka.pdf

O'Toole, L. L., Schiffman, J. R., & Kiter Edwards, M. L. (2007). Preface: Conceptualizing Gender Violence. In L. L. O'Toole, J. R. Schiffman, & M. L. Kiter Edwards, *Gender Violence: interdisciplinary perspectives* (pp. xi-xiv). New York: New York University.

Oakley, A. (1972). *Sex, gender, and society*. San Francisco: Harper and Row.

Okin, S. M. (2005). Women's Human Rights in the Late Twentieth Century: One Step Forward, Two Steps Back. In N. Bamforth, *Sex Rights: The Oxford Amnesty Lectures*. Oxford University Press.

Pejanović, J. (2009). Opozicija lud/normalan u društvu kulture dominacije i umetnost kao odgovor na ograničavajuće mehanizme kulture dominacije u dramama Šejle Stivenson 'The memory of water' i 'Five kinds of silence'. *Nasleđe, Kragujevac*, 6(14-2), 71-82.

Pekinška deklaracija i Platforma za akciju dostupni na: <https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/04-PEKINSKA-DEKLARACIJA-kb.pdf>

Petrić, N. (2019). Rodno zasnovano nasilje. U Gavrić, S. i Ždralović, A. *Rodna ravnopravnost. Teorija, pravo, politike - Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH* (str. 219-230). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet - Pravni fakultet.

PFSA. (2018a). Dodiplomski studijski program prava - I ciklus. Pravni fakultet u Sarajevu. Preuzeto 30.9.2021. <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2021/04/STUDIJSKI-PROGRAM-DODIPLOMSKI-UNIVERZITETSKI-STUDIJ-PRAVA.pdf>

PFSA. (2018b). Master univerzitetski studij prava. Pravni fakultet u Sarajevu. Preuzeto 30.9.2021. <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2021/04/STUDIJSKI-PROGRAM-DODIPLOMSKI-UNIVERZITETSKI-STUDIJ-PRAVA.pdf>

Povelja o osnovnim pravima Evropske unije dostupna na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/POVELJA_O_OSNOVNIM_PRAVIMA_EVROPSKE_UNIJE.pdf

Preporuka Rec (2007) 17 Odbora ministara državama članicama o standardima i mehanizmima ravnopravnosti spolova dostupna na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CM-Rec200717_prelom.pdf

Prikaz rezultata istraživanja Studije o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, dostupno na: <https://www.gcfbih.gov.ba/project/rasprostranjenost-i-karakteristike-nasilja-nad-zenama-u-bosni-i-hercegovini/>

Protokol o postupanju u slučaju seksualnog i spolno zasnovanog uznemiravanja, kao oblika nasilja u organima uprave, javnim preduzećima, javnim ustanovanama i pravnim licima čiji je osnivač Kanton Sarajevo. Službene novine Kantona Sarajevo, 18/21.

Priručnik za izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju dostupan na: <https://www.undp.org/content/dam/unct/bih/PDFs/UN%20WOMEN/UN%20woman%20prirucnik%20nasilje%20nad%20zenama-BH-WEB.PDF>

Senat Univerziteta u Sarajevu. (2021a). Odluku o formiranju Vijeća za rodnu ravnopravnost Univerziteta u Sarajevu, broj: 01-17-95/21 od

27.10.2021. Preuzeto 5.6.2022. <https://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2022-04/Javnost%20rada%20-%20Senat%20-%20Oktobar%202021.pdf>.

Senat Univerziteta u Sarajevu. (2021b). Odluka o usvajanju Akcionog plana za rodnu ravnopravnost Univerziteta u Sarajevu za period 2022-2023, broj: 01-23-65/21 od 22.12.2021

Statut Univerziteta u Sarajevu. Preuzeto 10.10.2021. <https://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2018-11/Statut%20Univerziteta%20u%20Sarajevu.pdf>

Šadić, S. (2014). Socioekonomska nesigurnost-determinirajući faktor u procesu rehabilitacije žrtava nasilja. *Časopis Pregled*, No2, LV, 29-40.

Savić, A., Jukić, V. (2014). Neurobiologija agresivnosti i nasilja. *Socijalna psihijatrija*. No. 42. <https://hrcak.srce.hr/file/188602>, pristupljeno 18. 3.2022.

Šesti periodični Izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (2013-2016) dostupan na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2017/12/170823_VI-periodicni-CEDAW-Izvjestaj-za-BiH_Nacrt.pdf

Simister, J. (2012). *Gender Based Violence: Causes and Remedies*. New York: Nova Science Publishers, Inc. Retrieved from [EBSCOhost]

Službeni list BiH (2015) broj 75/15, <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/sfaZohz4nh78h77Nfpt1I=>

Standardi Evropske unije dostupni na: <https://www.gcfbih.gov.ba/project/542/>

Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017) dostupna na: <https://www.gcfbih.gov.ba/project/strategija-za-prevenciju-i-borbu-protiv-nasilja-u-porodici-2013-2017/>

Studija o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini dostupna na: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/studija_prevalenca.pdf

Taylor, C. (1992). The Politics of Recognition. In A. Gutemann, *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition* (pp. 25-73). Princeton: Princeton University Press.

Tonry, M. (1998). *The Handbook of Crime and Punishment*. Oxford: Oxford University Press.

Topalović, A. (2021). Aspekti pedagoško - obiteljske detekcije i prevencije partnerskog nasilja u vezama mladih. Završni magistarski rad, odbranjen na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Dostupno na: https://www.ff.unsa.ba/files/zavDipl/20_21/ped/Antonio-Topalovic.pdf

UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. (1992).

CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against Women. Retrieved mart 19, 2022, from CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against Women

United Nations. (2014). *Women's Rights Are Human Rights*. United Nations Publications. New York: United Nations Publications.

UNSCR 1325: <https://www.gcfbih.gov.ba/project/rezolucija-vijeca-sigurnosti-un-1325-2000-zene-mir-i-sigurnost/>

Vijeće Evrope. (2011). Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici - CM(2011)49 final (nezvanični prevod). Retrieved from https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/CAHVIO_B.pdf

World Health Organisation (2021). Violence against women. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>, pristupljeno 19.3. 2022.

World Health Organization (2002). World report on violence and health. World Health Organization. Geneva.

Young, I. M. (1998). Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship. *Ethic*, 99(2), 250-74. Retrieved juni 23, 2014, from http://homepage.univie.ac.at/herbert.preiss/files/Young_Polity_and_Group_Difference_A_Critique_of_the_Ideal_of_Universal_Citizenship.pdf

Young, I. M. (2001). *Equality of Whom: Social Groups and Judgements of Injustice*. *The Journal of Political Philosophy*, 9, 1-18.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik BiH, broj 66/16, dostupan na: <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/GZufCWKyq0Y=>

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst, Službeni glasnik BiH, broj 32/10, dostupan na: <https://www.gcfbih.gov.ba/resursi/zakoni-i-politike/>

Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik BiH, broj 59/09, dostupan na: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/1/378877.pdf>

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik, br. 66/16.

Ždralović, A. (2009). Oblikovanje roda u tranzicijskim procesima sa osvrtom na BiH (505-531). *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Lii. Sarajevo: Pravni fakulteta u Sarajevu

Ždralović, A. (2019). Rodna socijalizacija: odgoj i obrazovanje. U Gavrić, S. i Ždralović, A. *Rodna ravnopravnost. Teorija, pravo, politike – Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka u BiH* (str. 231-244). Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Univerzitet - Pravni fakultet.

6. BIOGRAFIJE AUTORA/ICA

Amer Osmić rođen je u Jajcu. Diplomirao, magistrirao i doktorirao na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu (Odsjek za sociologiju). U maju 2007. godine stupio u radni odnos u svojstvu asistenta iz oblasti socioloških nauka na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Na Odsjeku za sociologiju bio zaposlen kao asistent, viši asistent, a trenutno je u zvanju docenta. Personalni razvoj usmjeren na metodologiju društvenih istraživanja i istraživačke procese. Istražuje položaj mladih u Bosni i Hercegovini kroz analizu stanja i perspektiva. Sudjelovao je u više nacionalnih i internacionalnih projekata, kao istraživač i/ili voditelj projekta, od kojih se izdvajaju projekti Europske Unije, UNICEF-a, UNSECO-a, Friedrich Ebert Fondacije, i drugi. Učestvovao je na brojnim naučnim i stručnim skupova u zemlji i inozemstvu. (Ko)autor je više knjiga, studija kao i znanstvenih i stručnih radova iz oblasti sociologije, sociologije mladih, migracija i metodologije istraživanja.

Lejla Osmić rođena je u Sarajevu. Srednjoškolsko obrazovanje stjecala je u gimnaziji u Republici Sloveniji, a okončala ga u Prvoj gimnaziji u Sarajevu. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, a potom i magistrirala 2010. godine na temu Pedagoške implikacije socijalne isključenosti Roma. Doktorsku disertaciju Obrazovanje u procesu preveniranja socijalne isključenosti rizičnih skupina mladih odbranila je 2016. godine. Zaposlena je na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i

trenutno u zvanju vanredne profesorice. Članica je Stručnog tima Ureda za podršku studentima Univerziteta u Sarajevu. Njezin profesionalni razvoj usmjeren je na pedagogiju marginaliziranih skupina, socijalnu inkluziju, interkulturalni odgoj i obrazovanje, odgoj i obrazovanje u školskoj teoriji i praksi te pedagojska istraživanja. Sudjelovala je u brojnim seminarima, treninzima, konferencijama, te međunarodnim i domaćim projektima i programima. (Ko)autorica je više stručnih i znanstvenih radova.

Sanela Šadić redovna je profesorica na Odsjeku za socijalni rad, Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Samostalno i u koautorstvu objavila je sljedeće knjige i studije: Ljudska prava i socijalni rad (2014), Socijalni rad s djecom i porodicama u riziku (2021), Social Work Case Analysis-Global Perspective (2018),

Socijalni rad u obrazovanju (2019), Jednoroditeljske porodice-Mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području Općine Centar (2019), Youth study Bosnia and Herzegovina 2018/2019, Nasilje u porodici-razvojna studija u BiH (2005), Problemi djece i omladine u kontekstu ljudskih prava (2006) te Praktikuma za socijalne radnike o pojavi i pojavnim oblicima - Radne eksploatacije djece - Trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja - Prostitucije - Pornografije i pedofilije (2010). Objavila je naučne tekstove u referentnim međunarodnim i domaćim časopisima. Kao gostujući profesor predavala je na univerzitetima u zemlji i inostranstvu. Sudjelovala je u organizaciji međunarodnih i domaćih naučnih konferencija, u naučnoistraživačkim projektima te izlagala na velikom broju konferencija.

Amila Ždralović je vanredna profesorica na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Zvanje profesorice filozofije i sociologije stekla je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, dok je na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu stekla zvanje magistricice i doktorice socioloških nauka. Rezultate svojih naučnih istraživanja prezentirala

je naučnoj i stručnoj javnosti u više od pedeset radova publikovanim u koautorskim monografijama, radovima u časopisima/zbornicima, ali i u radovima predstavljenim na naučnim i stručnim konferencijama. Autorica je knjige Teorijski sporovi o pravdi: Liberalne perspektive i odgovor na kritike.

Enita Čustović je docentica na Odsjeku za žurnalistiku/komunikologiju Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Diplomirala je žurnalistiku, magistrirala u oblasti političkih nauka (Diplomatija) i doktorirala u oblasti društvenih nauka (Novinarstvo). Završila je i postdiplomski studij "Komunikologija, Odnosi s javnostima" na Odsjeku žurnalistike/komunikologije Fakulteta političkih nauka. Objavila je više naučnih, stručnih radova i prikaza knjiga te učestvovala na velikom broju respektabilnih konferencija i skupova u zemlji i inostranstvu. Lektorisala je znatan broj knjiga i publikacija, bavila se uredništvom publikacija i časopisa, učestvovala u različitim projektima, te održala veliki broj seminara i treninga iz retorike, javnog nastupa, prezentacijskih i komunikacijskih vještina.

7. POPIS SLIKA I TABELA

TABELA 1 STRUKTURA ISPITANIKA/CA U ODNOSU NA ORGANIZACIONU JEDINICU (FAKULTET) KOJEM PRIPADAJU (N=1001)	15
SLIKA 1 STRUKTURA ISPITANIKA (STUDENTI I STUDENTICE) NA OSNOVU SPOLA I ORGANIZACIONE JEDINICE UNSA (N=770)	16
SLIKA 2 STRUKTURA ISPITANIKA (NASTAVNO OSOBLJE) NA OSNOVU SPOLA I ORGANIZACIONE JEDINICE UNSA (N=231) 16	
SLIKA 3 UZORAK U ODNOSU NA FAKULTET KOJI STUDIRAJU STUDENTI/CE (N=770)	17
SLIKA 4 STRUKTURA ISPITANIKA PREMA GODINI STUDIJA (N=770)	17
SLIKA 5 UZORAK U ODNOSU NA FAKULTET NA KOJEM JE ZAPOSLEN RESPONDENT (N=231)	18
SLIKA 6 ENKULTURACIJA, SOCIJALIZACIJA, ODGOJ, INDIVIDUACIJA	41
SLIKA 7 PRIKAZ INSTITUCIONALNOG MEHANIZMA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA (ORGANIZACIJA PREMA NIVOIMA VLASTI)	50
SLIKA 8 PROBLEM NASILJA U PORODICI NIJE PROBLEM BOSANSKOHERCEGOVAČKOG DRUŠTVA. (N=1001)	87
SLIKA 9 STAVOVI STUDENATA I STUDENTICA NA TVRDNJE: „NASILJE U PORODICI NIJE ZASTUPLJENO U BiH“ (1) I „NASILJE U PORODICI MOGU LAKO PREPOZNATI“ (2) (N=770)	87
SLIKA 10 STAVOVI NASTAVNOG OSOBLJA NA TVRDNJE „NASILJE U PORODICI NIJE ZASTUPLJENO U BiH (1)“ I „NASILJE U PORODICI MOGU LAKO PREPOZNATI (2)“ (N=231)	88
SLIKA 11 PROBLEM RODNO ZASNOVANOG NASILJA NIJE PROBLEM BH. DRUŠTVA – STUDENT/ICA I NASTAVNO OSOBLJE (N=1001)	89
SLIKA 12 STAVOVI STUDENATA/ICA I NASTAVNOG OSOBLJA PREMA TVRDNJI: “MOGU LAKO PREPOZNATI RODNO ZASNOVANO NASILJE” (N=961)	89
SLIKA 13 STAVOVI ISPITANIKA NA TVRDNJE „TOKOM STUDIJA SA NASTAVNICIMA SMO RAZGOVARALI O NASILJU U PORODICI“ (1) I „NASTAVNE CJELINE KOJE SMO DO SADA IMALI TRETIRALE SU NASILJE U PORODICI“ (2).	90
SLIKA 14 STAVOVI ISPITANIKA PREMA TVRDNJI „TOKOM STUDIJA SA NASTAVNICIMA SMO RAZGOVARALI O NASILJU U PORODICI“ U ODNOSU NA GODINU STUDIJA (N=762)	90
SLIKA 15 STAVOVI ISPITANIKA U ODNOSU NA TVRDNJE „POTREBNO JE U TOKU STUDIJA VIŠE PAŽNJE POSVETITI TEMAMA KOJI TRETIRAJU NASILJE U PORODICI“ (1), „POTREBNO JE U TOKU STUDIJA DA SE BAVIM TEMAMA KOJE SE TIČU NASILJA U PORODICI“ (2) I „POTREBNA MI JE DODATNA EDUKACIJA O TEMAMA KOJE SE TIČU NASILJA U PORODICI“ (3) (N=770)	91

SLIKA 16 „TOKOM STUDIJA SA NASTAVNICIMA SMO RAZGOVARALI O RODNO ZASNOVANOM NASILJU“ U ODNOSU NA STUDIJSKU GRUPU ISPITANIKA (N=730)	92
SLIKA 17 POTREBNO JE RAZGOVARATI O RODNO ZASNOVANOM NASILJU U AKADEMSKOJ ZAJEDNICI (N=951)	93
SLIKA 18 DOVOLJNO SAM UPOZNAT/A SA PROBLEMATIKOM RODNO ZASNOVANOG NASILJA (N=955)	93
SLIKA 19 STAV “DOVOLJNO SAM UPOZNAT O RODNO ZASNOVANOM NASILJU” U ODNOSU NA FAKULTET KOJI STUDIRA ISPITANIK/ICA (N=728)	94
SLIKA 20 STAVOVI STUDENATA PREMA TVRDNJAMA: “POTREBNO JE U TOKU STUDIJA VIŠE PAŽNJE POSVETITI TEMAMA KOJI TRETIRAJU RODNO ZASNOVANO NASILJE” (1) I „POTREBNA MI JE DODATNA EDUKACIJA O TEMAMA KOJE SE TIČU RODNO ZASNOVANOG NASILJA” (2) (N=730)	95
SLIKA 21 STAVOVI NASTAVNOG OSOBLJA PREMA TVRDNJAMA: “POTREBNO JE U TOKU STUDIJA VIŠE PAŽNJE POSVETITI TEMAMA KOJI TRETIRAJU RODNO ZASNOVANO NASILJE” (1) I „POTREBNA MI JE DODATNA EDUKACIJA O TEMAMA KOJE SE TIČU RODNO ZASNOVANOG NASILJA” (2) (N=223)	95

Vlada Federacije
Bosne i Hercegovine
Gender centar

Ministarstvo za ljudska prava
i izbjeglice BiH
Agencija za ravnopravnost spolova BiH

Vlada Republike Srpske
Gender centar – Centar za jednakost
i ravnopravnost polova

“Finansijski podržano iz sredstava FIGAP II programa Program za implementaciju Gender akcionog plana BiH (FIGAP II program 2017-2020), rezultat je saradnje Agencije za ravnopravnost spolova BiH - Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Gender Centra Federacije BiH i Gender centra Republike Srpske, a njegov je cilj da osigura održivu provedbu Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine. Program podržava Kraljevina Švedske, koju predstavlja Ambasada Kraljevine Švedske u Bosni i Hercegovini, putem razvojne agencije SIDA.”

Nakon čitanja studije a posebno istraživanja percepcije vraćam se svojim sjećanjima iz djetinjstva i uspoređujem generacijska iskustva. Nasilje u svim njegovim pojavnim oblicima jeste i globalni problem koji u bosanskohercegovačkom kontekstu pokazuje određene specifičnosti. Ova značajna studija i rezultati empirijskih istraživanja na to ukazuju. U studiji se ukazuje na kompleksnost problema, pokazuju se indikatori stanja u obrazovanju kada je riječ o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju. Studija završava i preporukama koje mogu biti korisne kreatorima politika u pitanjima nasilja u porodici, rodno zasnovanog nasilja i visokog obrazovanja. Imajući u vidu jednu od karakteristika bosanskohercegovačkog društva, dugotrajnost kulture nasilja koja opstaje uprkos modifikaciji pojava oblika ova studija je je vrijedna literatura i njena važnost opravdava uloženi autorski napor u osvjetljavanju ovog fenomena i senzibiliziranju javnosti na njegove manifestacije i posljedice.

Prof. dr Jasna Bakšić Muftić

Među najopasnijim fenomenima koji karakteriziraju savremena društva je svojevrsna normalizacija nasilja, pa čak i njegovo 'zdravorazumsko' opravdanje koje ga na jedan sistematski način čine nevidljivim. Njegove žrtve na taj način bivaju po drugi put i to sada uz 'društvenu verifikaciju' ponižene i prepuštene svojoj boli koju ne samo da nemaju s kim podijeliti, nego im za nju nedostaju i riječi kojima bi ga iskazale. Visokoparne metafore o nedodirljivosti privatnog doma, onoga što se zbiva 'unutar četiri zida' ili pak javna institucija koja treba da predstavlja primjer ljudskog integriteta i dostojanstva kakva je institucija visokog obrazovanja kada se pogleda u ovo, rekao bih, istraživačko ogledalo koje koncipira studija Nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje u visokom obrazovanju prikazuju nam se u svom pravom svjetlu. Utoliko su nalazi, a osobito zaključci i preporuke studije važnije za ukupno sagledanje stanja i njegovo prevladavanje.

Prof. dr Asim Mujkić